

Rys dziejów klasztoru karmelitanek dawnej obserwancji we Lwowie pw. św. Agnieszki Panny i Męczenniczki (1632-1782)

STRESZCZENIE

Klasztor karmelitanek dawnej obserwacji jest przykładem średniowiecznego zakonu, który zaistniał w potrydenckiej rzeczywistości we Lwowie. Powstał samorodnie, czyli wedle metody średniowiecznej. Najpierw był wspólnotą tercjarską, a następnie po sześciu latach w 1638 r. przyjął status konwentu mniszek. Do klasztoru wstępowały zarówno szlachcianki, jak i mieszczańki. Jego dzieje wpisują się w staropolskie sposoby prowadzenia żeńskiego życia zakonnego. Był to też średniozamożny klasztor typowo miejski. Wspólnota tego klasztoru była stosunkowo liczna. Kres klasztorowi położyła kasata zakonów kontemplacyjnych na terenie cesarstwa austriackiego zarządzona przez Józefa II w 1782 r.

SŁOWA KLUCZE: Lwów, karmelitanki, klauzura, klasztor.

Lwowski klasztor mniszek karmelitanek dawnej obserwacji, dawniej zwanych karmelitankami trzewickowymi był jednym z dwóch konwentów tego zakonu na ziemiach polskich. Powstał jako pierwszy; drugim był dom mniszek w Dubnie. Ponieważ karmelitanki dawnej obserwacji w Polsce już nie istnieją w związku z kasatami austriackimi (1782 – Lwów) i carskimi (1864 – Dubno) pamięć o nich w polskiej historiografii jest niewielka. Żaden z klasztorów nie doczekał się swojej monografii. W większości powstawały jedynie prace przyczynkowe i ich zasadniczą treścią były kościoły i klasztory Lwowa w ogólności albo artykuły dotyczące sztuki.

Choć zainteresowanie badaczy dziejami klasztoru św. Agnieszki Panny i Męczenniczki we Lwowie jest umiarkowane, to spuścizna archiwalna po nim, mimo, że skromna, jest wystarczająca, aby podjąć próbę opracowania jego monografii. Ze źródeł archiwalnych należy wymienić: przechowywany

w Bibliotece Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie rękopis sygn. 2003 i zatytułowany: *Kollekta funduszu kościoła i klasztoru zapisów, sum wyderkaflowych, placów, etc. W. P. Kamelitanek D. Z. pod tytułem Ś. Agnieszki, P i Męczenniczki, w mieście J.K.M. Lwowie na Halickim przedmieściu zostających* (zapożyczony w 1731 i prowadzony do 1767 r.), w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie zbiorze w archiwum roskiego list ks. Mateusza Obrębskiego do księcia Józefa Sapiehy (sygn. nr LIII/68) oraz (też znajdujący się w AGADzie) Zbiór Czołowskiego (sygn. 162), gdzie są wzmianki o mniszce Agnieszce Górowskiej.

Także archiwa kościelne przechowują akta dotyczące dziejów lwowskich karmelitanek trzewickowych. Archiwum Polskiej Prowincji Karmelitów w Krakowie *Na Piasku* znajdują się *Acta Capituli provincialis provinciae Polonae*, nr tymczasowy nr 54, 92, 100, w tym spis prowincji z 1757 oraz *Liber Vitae*. Natomiast w Archiwum Krakowskiej Prowincji Karmelitów Bosych w Czernej znajdują się akta zgrupowane w dział: Archiwum karmelitanek w Dubnie. Archiwum Prowincji Małopolskiej Towarzystwa jezuosowego w Krakowie (sygn. 25) posiada listy ks. Mazurkiewicza, które zawierają garść danych personalnych o karmelitankach. W Archiwum Zgromadzenia Sióstr Prezentek w Krakowie znajdują się: *Historia Domowa Domu Panien Sierot a potem i klasztoru panien zakonnych pod tytułem Ofiarowania NMP na szpitalnej ulicy zostających od roku 1621* (sygn. A X/I/I) oraz dwa dyplomy Jana Kazimierza, pierwszy z 15 marca 1662 r. (sygn. A I/IV/14) i drugi z 30 września 1667 r. (sygn. A I/IV/7), natomiast w Archiwum Klasztoru Sióstr Wizytek w Krakowie są dokumenty Anieli Minówny (B.I.b. 16; B.I.b.3) oraz *Forma Licencyjej Wprowadzenia Panien Zakonnych pod tytułem Nawiedzenia Najświętszej Panny Maryey do Miasta Krakowa od Imści Księdza Administratora Biskupa Krakowskiego*.

W opactwie benedyktynek w Krzeszowie Kamiennogórskim jest przechowywana pochodząca z klasztoru lwowskiego dwutomowa księga bractwa Aniołów Stróżów (sygn. F 1, F 2), w której są zapisane imiona i nazwiska tych karmelitanek dawnej obserwacji, które zgłosiły akces do tego pobożnego bractwa.

Z okresu kasaty klasztoru i lat następnych pochodzi dwanaście tomów akt zawierających raporty, listy, korespondencję i inne dokumenty dotyczące lwowskich karmelitanek trzewickowych, które przechowuje Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie w zespole *Namiestnictwo Galicyjskie*. Są to kolejno tomy: 1 – o sygnaturze 3208 i obejmujący akta z lat. 1781-1784, t. 2-309 z l. 1785-1791, t. 3-3210 z l. 1793-1795, t. 4-3211 z l. 1796-1798, t. 5-3212 z l. 1799-1805, t. 6-3213 z l. 1807-1811, t. 7-3214 z 1812 r.,

t. 8-3215 z l. 1813-1814, t. 9-3216 z l. 1815-1816, t. 10-3217 z l. 1816-1817 i t. 11-3217 z l. 1817-1823. Do tego dochodzi jeszcze teczka o sygnaturze 3274 zawierająca dokumenty z 1820 r.

Wileńskie benedyktynki w Żarnowcu posiadają w swych zbiorach kopię kroniczki domu lwowskiego pisanej na koszulce książki, gdzie zapisane zostały personalia tych lwowskich karmelitanek, które znalazły schronienie po kasacie u benedyktynek łacińskich.

Istnieje także skromny, ale wartościowy dorobek badawczy następujących autorów: Ignacego Chodynickiego¹, Jerzego T. Józefowicza², Władysława Chotkowskiego³, Jana Marii Giżyckiego piszącego pod pseudonimem Wołyniak⁴, Tadeusza Mańkowskiego⁵, Małgorzaty Anny Borkowskiej OSB⁶, Jerzego Kowalczyka⁷ i Jakuba Adamskiego⁸. W oparciu o zachowane źródła i opracowania podejmie się próbę przygotowania monografii konwentu św. Agnieszki we Lwowie, który należał do mniszek Zakonu Najświętszej Maryi z Góry Karmel. Zakonu, który do materialnej i duchowej spuścizny Europy włożył niebagatelny wkład, czego gwarancją są tak wybitne osobistości, jak św. Maria Magdalena de'Pazzi⁹ czy reformatorka Karmelu, św. Te-

¹ I. Chodynicki, *Historia stołecznego Królestw Galicji i Lodomerii miasta Lwowa od założenia jego aż do czasów teraźniejszych*, Lwów 1829.

² J. T. Józefowicz, *Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690 obejmująca w szczególności dzieje dawnej Rusi Czerwonej a zwłaszcza historią arcybiskupstwa lwowskiego w tej epoce*, Lwów 1854.

³ W. Chotkowski, *Historia polityczna dawnych klasztorów panieńskich w Galicji 1773-1848 na podstawie akt cesarskiej kancelarii nadwornej*, Kraków 1905.

⁴ J. M. Giżycki (Wołyniak), *Z przeszłości karmelitów na Litwie i Rusi*, cz. 2, Kraków 1918.

⁵ T. Mańkowski, *Dzieje gmachu Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich*, Lwów 1927.

⁶ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji w Polsce. Dzieje zapomnianego zakonu*, [w:] *Nasza Przeszość*, 75: 1991, s. 92-116; też, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, Warszawa 2008, t. 3, *Wielkie Księstwo Litewskie i Ziemie Ruskie Korony Polskiej*, s. 286-295.

⁷ J. Kowalczyk, *Świątynie późnobarokowe na kresach. Kościoły i klasztory w diecezjach na Rusi Koronnej*, Warszawa 2006.

⁸ J. Adamski, *Dawny kościół p.w. św. Agnieszki i klasztor ss. karmelitanek trzewickowych (później gmach Ossolineum)*, [w:] *Kościół i klasztory Lwowa z okresu przedrozbiorowego*, cz. 1, *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, t. 19, pod red. J. K. Ostrowskiego, Kraków 2011, s. 269-278.

⁹ Święta Maria Magdalena de'Pazzi urodziła się we Florencji 2 kwietnia 1566 r. w rodzinie arystokratycznej. Co ciekawe do pokrewieństwa z nią przyznawali się później litewscy Pacowie. Na chrzcicie otrzymała imię Katarzyna, które podczas bierzmowania zamieniła na Lukrecja. Od dzieciństwa charakteryzowała się wielką pobożnością i pociągała ją kontemplacja. Jako dziesięcioletnia dziewczynka po raz pierwszy przyjęła Komunię Świętą i przystępowała do niej w każdą niedzielę i święta, co było wówczas rzadkością. Kształciła się u sióstr zakonnych we Florencji, które miały szkołę i pensjonat dla dziewcząt z wyższych sfer społecznych.

resa z Avili. Wprawdzie polskie siostry tego zakonu w sposób dyskretny, tak jak głosi idea Karmelu, wręcz bezgłośnie przeszły przez ten *padół łez*, aby na *górnym Syjonie Panu śpiewać pieśń radosną*. I choć te kilka pokoleń sióstr tak mało pozostawiły po sobie, to warto choć te okruchy pozbierać razem, aby i one wpisały się w całą tysiącletnią bez mała tradycję polskiego życia monastycznego w wydaniu kobiecym.

W wieku 15 lat, wbrew sprzeciwom rodziny, wstąpiła do florenckiego klasztoru karmelitanek pod wezwaniem Matki Boskiej Anielskiej. W zakonie otrzymała imię: Maria Magdalena. Jako siostra zakonna starała się jak najsumienniej zachowywać niełatwą przecież regułę zakonną, odznaczała się też wielką gorliwością w modlitwie. Maria Magdalena otrzymała od Chrystusa dar wizji i ekstazy. Pewnego razu Zbawiciel obdarzył ją cierniową koroną, która zadawała jej wielkie bóle głowy. W dniu 25 marca 1585 r. Pan Jezus obdarzył Marię Magdalenę łaską stygmatów, czyli odbicia ran Zbawiciela na jej ciele. Stygmata były jednakże niewidoczne dla innych osób. Siostra Maria Magdalena otrzymała też od Chrystusa mistyczną obrączkę jako symbol duchowych zaślubin. Przeżywała też ekstazę (od 17 maja 1585 r.) przez 40 godzin. Wtedy też otrzymała od Chrystusa polecenie, aby jej pożywieniem był odtąd tylko chleb i woda, a w dni świąteczne będzie mogła spożyć nieco postnych potraw. Pan Jezus zażyczył też, aby spała codziennie tylko przez 5 godzin i to na wiązce siana. Wymagania te dzisiaj wydają się nam zapewne być dziwne, ale Pan Jezus prosił Marię Magdalenę, żeby te wszystkie umartwienia ofiarowywała Bogu jako wynagrodzenie za grzechy ludzkości. W tymże roku 1585 Maria Magdalena przeżywała także jeszcze inne ekstazy. Była też doświadczana długo trwającymi, przykrymi i bolesnymi dla niej oschłościami, duchowym opuszczeniem. Pan Jezus oznajmił swojej wybrance, że te jej cierpienia były potrzebne Kościołowi, a także przyczynią się do odnowy życia zakonnego. Po śmierci swojej matki Maria Magdalena zobaczyła ją w czyśćcu. Jednakże otrzymała od Boga obietnicę, że pobyt matki w czyśćcu będzie krótki ze względu na jej liczne uczynki chrześcijańskiego miłosierdzia, na pomoc niesioną za życia licznym ubogim. Warto zwrócić na ten fakt naszą uwagę. Potrzebne jest dla naszego zbawienia pełnienie dobrych uczynków. Magdalena, z pokorą i wielkim zaangażowaniem spełniała funkcje zakrystianki, furtianki, socjuszki, mistrzyni nowicjatu, również przełożonej domu (W. Zaleski). Pod koniec życia trapiły ją wielkie cierpienia fizyczne i duchowe. Również doznawała prześladowań i gróźb od osób, które w imieniu Chrystusa upominała i wzywała do poprawy życia w swoich listach. Pełna zasług, w opinii świętości, odeszła do wieczności 25 maja 1607 r. Ciało złożono w kryształowej trumnie w klasztornej kościele we Florencji. Pozostawiła po sobie wiele nauk i relacji mistycznych spisanych przez siostry zakonne z miejscowego klasztoru oraz *Dzienniczek*, który spisała z polecenia swojego spowiednika. Papież Urban VIII beatyfikował Marię Magdalenę de'Pazzi w 1626 r., natomiast kanonizacji dokonał papież Klemens IX w 1669 r. Święta należy do największych mistyczek Kościoła i jej wspomnienie liturgiczne przypada 25 maja. Zob. J. Aptacy, *Św. Maria Magdalena de' Pazzi (1566-1607) – Życie i Doktryna*, [w:] *Perspectiva, Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne*, 5(1): 2006, s. 16-36; E. Ancilli, *Santa Maria Magdalena de'Pazzi. Estasi – dottrina – influsso*, Roma 1967.

1. Wokół fundacji klasztoru lwowskiego

Tak, jak to miało miejsce w wielu krajach Europy i zgodnie z sięgającą średniowiecza tradycją zakonu karmelitów, klasztory żeńskie tworzyły się zasadniczo samorodnie. Były to najpierw skupiska pobożnych kobiet, tercjarek, które zamieszkiwały beginaże lub beateria i korzystały z duchowej oraz prawnej opieki karmelitów. I choć pierwsze ślady istnienia tercjarek karmelitańskich sięgają XIII w. Przykładowo: w Pradze zmarła około 1243 r. świętobliwa Aniela, córka króla czeskiego i mniszka w tamtejszym klasztorze karmelitów. W XIV i XV wieku wiele pobożnych kobiet nosiło strój zakonny i żyło w sposób bez ślubów na sposób zakonny. Mieszkały w swoich domach lub we wspólnotach w pobliżu klasztorów męskich, skąd oczekiwały kierownictwa duchowego. Już w XIV w. przy niektórych konwentach żyły siostry, które przed przełożonym składały przyrzeczenie posłuszeństwa, czystości i ubóstwa oraz zobowiązywały się do zachowania reguły karmelitańskiej. W 1451 r. kardynał Mikołaj z Cuzy polecił, aby *beatki* i *beginki* żyjące wspólnie wybrały sobie jedną z reguł zatwierdzonych przez Kościół i dołączyły do zakonu prawnie istniejącego. Wówczas kilka pobożnych sióstr z Ten-Elsen w Geldern, żyjących pod kierownictwem karmelitów, poprosiło generała, bł. Jana Soretha (1394-1471)¹⁰, o przyjęcie do zakonu. Za jego generalatu te niewielkie wspólnoty sióstr (*beginek*, *mantellatek*, *beatek*, pobożnych wdów i dziewczyc) miały możliwość rozpoczęcia indywidualnego procesu przekształcenia się w formalne klasztory mniszek ze ślubami uroczystymi i klauzurą¹¹. Sam Soreth miał założyć pięć klasztorów. Już 8 listopada 1452 r. powołał do istnienia konwent mniszek w Prato w Toskanii, a następnie w Gueldre we Flandrii¹². Z czasem powstały kolejne klasztory, w tym w Vannes, założony przez księżną Bretanii Franciszkę d'Amboise oraz otwarty w 1477 r. konwent w Couets koło Nantes, czy Matki Bożej Anielskiej we Florencji. Siostry

¹⁰ Błogosławiony Jan Soreth urodził się w Normandii w 1394 r. Jako młodzieniec wstąpił do zakonu karmelitańskiego i złożył śluby zakonne. Był magistrem teologii oraz rektorem studiów w Paryżu. Został także prowincjałem prowincji francuskiej. W 1451 r. wybrano przełożonym generalnym zakonu, który to urząd pełnił aż do śmierci. Odnowił życie zakonne. W jednym ze swoich dzieł wspinał objaśnił Regułę karmelitańską. W 1462 r. poprawił konstytucje i wydał je drukiem. Przyczynił się do powstania żeńskiej gałęzi zakonu oraz uformowania trzeciego zakonu karmelitańskiego. Zmarł 25 lipca 1471 r. w Angers. Beatyfikował go papież Pius IX w 1866 r.

¹¹ Santos del Carmelo, Madrid 1982, 354-357.

¹² E. Alford, P. M de la Croix, *Le Carmel*, [w:] *Les Ordres religieux la vie et l'art*, t. 2, *Les Ordres Actifs*, pod red. G. le Bras, Paris 1980, s. 145.

z terenów Holandii, Bretanii i Włoch zostały afiliowane do zakonu. Powstały też konwenty w Hiszpanii (w tym słynne *monasterio de la Encarnación* w Avila założone w 1479 r. przez Elwirę Gonzalez de Medina, która podjęła życie karmelitańskie z dwiema towarzyszkami) i Portugalii. Zakonnice przyjęły napisaną w 1209 r. regułę św. Alberta Jerozolimskiego (zm. 1214), patriarchy łacińskiego Jerozolimy zatwierdzoną dla nich przez papieża Eugeniusza IV w 1432 r.¹³ Stolica Apostolska uznała prawnie gałąź mniszek karmelitańskich bullą papieża Mikołaja V *Cum nulla* z 7 października 1452 r.¹⁴

W Polsce schemat przekształcania wspólnot tercjarskich w formalne klasztory mnisze został wypracowany przede wszystkim u bernardynów i dominikanów. Z tym, że mniszki bernardyńskie zawsze swe prawo własne opierały o przepisy trzeciego zakonu, gdy u dominikanów grupa domów tercjarek stawała się konwentami mniszek kontemplacyjnych (tzw. drugi zakon)¹⁵. Mechanizm przechodzenia siostr z trzeciego zakonu do drugiego zaobserwowano w Polsce nie tylko u dominikanów, ale także u franciszkanów konwentualnych i właśnie u karmelitów dawnej obserwancji. Były czasy odnowy Kościoła po Soborze Trydenckim. Ruch duchowy kobiet na terenach Rzeczypospolitej pierwszej połowy XVII w. przeżywał swe apogeum. Powstawały liczne klasztory i wspólnoty tercjarskie. Na ziemiach polskich karmelitanki tercjarki posiadały dość długą tradycję: ich pierwsza, średniowieczna wspólnota powstała w Gdańsku i znana jest z zapisu źródłowego z 1543 r.¹⁶ Uległa ona zanikowi – jak wszystkie inne domy tercjarek i beginek – w momencie przyjęcia przez miasto protestantyzmu około połowy XVI w.¹⁷ Druga uformowała się we Lwowie w 1632 r. i w 1638 r. przyjęła status mniszy. Trzecia wspólnota, konwent w Dubnie p.w. św. Józefa, założona została w 1686 r. przez Teofilę Ludwikę z Zasławskich-Ostrogskich Lubomirską. Był on fundacją wspólnoty lwowskiej. Dubieński klasztor został 8/20 marca 1890 r. skasowany¹⁸. Siedem pozostałych przy życiu mniszek: Magdalena Żurakowska, Domicela Orzęcka, Antonina Drewnowska, Jadwiga Zielińska,

¹³ *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, Praha 1991, s. 122.

¹⁴ D. Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 82.

¹⁵ Zob. P. Stefaniak, *Dzieje mniszek dominikańskich w krajach słowiańskich*, Kraków-Racibórz 2007.

¹⁶ J. Fankidejski, *Klasztory żeńskie w diecezji chełmińskiej*, Pelplin 1883, s. 17.

¹⁷ P. Stefaniak, *Tercjarki Zakonu Kaznodziejskiego na Pomorzu XIV-XVI w.*, [w:] *Studia Gdańskie*, 27: 2010, s. 132; D. Lapis, B. Lapis, *Beginki w Polsce w XIII-XV wieku*, [w:] *Kwartalnik Historyczny*, 79:1972, s. 521-544.

¹⁸ J. M. Giżycki (Wołyniak), *Zniesione kościoły i klasztory rzymsko-katolickie w dawnej diecezji kamienieckiej*, [w:] *Nova Polonia Sacra*, 1: 1928, s. 160.

Marcelina Dobrzańska, Benedykta Kitowiczówna oraz dominikanka kamieniecka – Joanna Austutowicz – zostało w maju przewiezionych do etatowego domu dla zakonnic w Sandomierzu¹⁹. W 1903 r. biskup sandomierski przejął klasztor benedyktynek na seminarium duchowne, więc mniszki wysiedlono do benedyktynek w Łomży. Tam też zmarły dwie ostatnie polskie karmelitanki trzewickowe: Antonina Marianna Drewnowska (zm. 1907) i Jadwiga Emilia Zielińska (zm. 1908)²⁰.

Istnieje jeszcze zagadkowy zapis rosyjskiego historyka Witebszczyzny Sapunowa, który twierdził, że istniał klasztor karmelitanek w Wilejce²¹. Jan Maria Giżycki zwany Wołyniakiem z powołaniem się na niego właśnie podał, że w 1778 r. miał istnieć z fundacji Paców taki klasztor przy kościele Wszystkich Świętych²². Nie wiemy, czy fundacja ta stała się faktem, czy była jedynie w sferze planów, zwłaszcza w kontekście tego, że biskup Jan Kurczewski w swym dziele *Biskupstwo wileńskie* twierdził, że w Wilejce w ogóle nie istniał kościół rzymsko-katolicki²³. Nie zachowały się też żadne akta. Jednak Małgorzata Borkowska OSB uważa, że taka chwilowa fundacja mogła zaistnieć, zwłaszcza, że Pacowie z całą powagą i przekonaniem przyznawali się do pokrewieństwa ze św. Magdaleną de'Pazzi i mogli przedsięwziąć taką fundację w okresie rozbiorowym lub tuż potem, gdy powstawały takie efemeryczne fundacje zakonne²⁴.

Inicjatywa powstania wspólnoty karmelitanek we Lwowie była prywatna. Dwie pobożne siostry, szlachcianki z rodu Dunin-Szpotów pieczętujących się herbem Łabędź²⁵, Aniela i Konstancja Dunin-Szpotówny

¹⁹ A. Szylar, *Liczba zakonnic, skład osobowy i rotacja na urzędach w klasztorze benedyktynek w Sandomierzu w latach 1615-1903*, [w:] *Nasza Przeszłość* 102: 2004, s. 293-294.

²⁰ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 106.

²¹ Jw.

²² J. M. Giżycki (Wołyniak), *Z przeszłości karmelitów*, s. 20n.

²³ J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912, s. 261.

²⁴ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 106-107.

²⁵ K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, wyd. J. Bobrowicz, Lipsk 1839-1846, t. 8, s. 630. Ród Duninów należy do najstarszych rodów polskich. Jego protoplastą był żyjący w XII w. możnowładca, wojewoda i doradca księcia Bolesława Krzywoustego, komes Piotr Włostowic. Wokół tej wybitnej postaci narosły legendy opiewające jego dzieje i opisujące jego bogactwo i potęgę. Długosz podaje jakoby Piotr z wielkim skarbem przywędrował na dwór królewski z Danii i stąd pochodzi przydomek Dunin i herb Łabędź. Legendy tej nie potwierdzają jednak żadne źródła historyczne. Ojciec Piotra, Włost, był z dawna osiadły na Śląsku, w okolicach góry Ślęży, gdzie posiadał majątności. Sam Piotr nie używał, ani przydomka Dunin, ani herbu Łabędź. Dopiero w XIV w. jego potomkowie zaczęli nazywać się Duninami, co powstało prawdopodobnie z przekręcenia łacińskiej wersji imienia Dominik: Domin – Donin – Dunin. Tra-

zdecydowały się pozostać w panieństwie. Ponieważ w tej epoce instytucja starych panien nie istniała, więc siostry zdecydowały się wstąpić w szeregi trzeciego zakonu. Wybrały sobie zakon Najświętszej Maryi Panny z Góry Karmel i postanowiły zamieszkać opodal jego lwowskiej siedziby przy ulicy Garncarskiej²⁶. Przyjęły w 1632 r. darowiznę łowczego lwowskiego Kaspra Wielżyńskiego i jego żony Katarzyny z Kopiczyńskich, którą stanowił dworek usytuowany naprzeciwko kościoła i klasztoru karmelitów dawnej obserwacji p. w. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny²⁷. Obie siostry się zaraz wprowadziły i oddały pod duchową, a potem także prawną opiekę lwowskiego przeora Łukasza Drzazgowskiego²⁸. Przyjęły także status regularnych tercjarek karmelitańskich²⁹. Przeor wraz z dwiema siostrami podjął starania, aby tworząca się wspólnota osiągnęła status konwentu mniszek z klauzurą i aby jej sytuacja prawna wynikająca z obostrzeń soborowych dla życia zakonnego miała w pełni realne zastosowanie także pośród sióstr lwowskich³⁰. Pewnym wzorcem a i nawet wskazówką dla Drzazgowskiego i sióstr Szpótówien mogła być fundacja mniszek dominikańskich we Lwowie³¹ oraz reforma lwowskich tercjarek franciszkańskich (bernardynek)³² i dominikań-

fiło to na podatny grunt wobec rodzącej się równocześnie legendy o duńskim pochodzeniu. W tym samym czasie wspólnym znakiem herbowym rodu stał się biały łabędź na czerwonym polu. W XIII-XIV w. Łabędzice, potomkowie Piotra Włosta, stanowili szeroko rozgałęziony ród, rozsiedlony zwłaszcza w Sandomierskiem, w Krakowskiem oraz na Mazowszu i na Kujawach. W tym też mniej więcej czasie upowszechnia się wśród członków Rodu forma nazwiska Dunin i wizerunek łabędzia na tarczy herbowej. Poszczególne rodziny zaczynają wyróżniać swą gałąź, dodając do przydomka nazwisko utworzone od nazwy miejscowości, będącej ich główną siedzibą. Tak powstał np. Dunin-Sułgostowscy (z Sułgostowa), Dunin-Borkowscy (z Borkowic), Dunin-Koziczcy (z Kozic), Dunin-Karwiccy (z Karwic) i inni. Nieco inaczej ukształtowały się formy Dunin-Szpot (Szpotański), Dunin-Wąsowicz. Przechowało się dla potomnych przezwisko, nadane kiedyś znacznemu członkowi rodziny od posiadanej przez niego charakterystycznej cechy fizycznej – szpotawość, wąsy. Prastare zawołanie rodu: *Omnia ad honorem (Za honor wszystkich)*.

²⁶ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 92.

²⁷ J. Adamski, dz. cyt., s. 269.

²⁸ Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (dalej BNPAU), rps. sygn. 2003, *Kollekta funduszu kościoła i klasztoru zapisów, sum wyderkaflowych, placów, etc. W. P. Karmelitanek D. Z. pod tytułem Ś. Agnieszki, P i Męczenniczki, w mieście J.K.M. Lwowie na Halickim przedmieściu zostających*, k. 12.

²⁹ Jw.

³⁰ Tamże, k. 17-18.

³¹ P. Stefaniak, *Klasztory mniszek dominikańskich ruskiej prowincji zakonu*, [w:] *Nasza Przeszłość*, 108: 2007, s. 325-329.

³² T. Zaucha, *Kościół p. w. Niepokalanego Poczęcia Najśw. Panny Marii i dawny klasztor ss. bernardy-*

skich³³. Działania, aby przekształcić wspólnotę tercjarską w mniszą trzeba było zintensyfikować, albowiem arcybiskup lwowski Jan Andrzej Próchnicki³⁴ był przeciwny temu, aby we Lwowie w ogóle istniały karmelitanki³⁵. Metropolicie szło o to, aby w mieście nie było wspólnoty, która miałaby kłopoty w przystosowaniu się do ostrych przepisów potrydenckich, zwłaszcza w zakresie ścisłej klauzury. Opór arcybiskupa rozwiązać próbował na prośby prowincjała Bartłomieja Golankiewicza nuncjusz apostolski w Polsce. Jednak stary arcybiskup zdążył umrzeć. Wcześniej jednak nuncjusz 4 stycznia 1633 r. wystawił w Krakowie akt zatwierdzający fundację dla regularnych tercjarek karmelitańskich we Lwowie³⁶. Pierwszą przełożoną (tymczasową) i mistrzynią rosnącej wspólnoty – wstąpiły cztery kandydatki: trzy *na stan bogomyślny, a jedna na stan pracowity* – została Aniela Dunin-Szpotówna³⁷. Na jej prośbę kapituła prowincjalna w 1635 r. aprobowała fundację i inkorporowała ją do zakonu i przyłączono do prowincji polskiej³⁸. W 1636 r. kapituła prowincji znów zajmowała się sprawą siostr *de erigendo monasterio monialium*, gdyż trudności w tym względzie czynił nowy arcybiskup lwowski Stanisław

nek, [w:] *Kościół i klasztory Lwowa z okresu przedrozbiorowego*, cz. 1, *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, t. 19, pod der. J. K. Ostrowskiego, Kraków 2011, s. 77-89.

³³ P. Stefaniak, *Dzieje tercjarek dominikańskich „de poenitentia” we Lwowie (1293-1740)*, [w:] *Nasza Przeszłość*, 121: 2014, s. 87-88.

³⁴ Arcybiskup lwowski Jan Andrzej Próchnicki (ok. 1553-1633). Studiował w Krakowie, Ingolsztacie, Padwie i Bolonii. W 1593 r. przyjął święcenia kapłańskie. W roku następnym został mianowany kanonikiem krakowskim. Od 1603 r. posiadał tytuł infulata. W 1607 r. mianowany został biskupem kamienieckim i protektorem zakonu kawalerów maltańskich na terenie Rzeczypospolitej. Był fundatorem kolegium jezuickiego w Kamieńcu Podolskim. W 1614 r. został przeniesiony na stanowisko arcybiskupa lwowskiego. Popierał przystąpienie polskich Ormian do unii z Kościołem katolickim. Z zamiłowania był bibliofilem i kolekcjonerem książek. Na książkach umieszczał własne ekslibrisy. Zmarł 13 maja 1633 r. Zob. M. Gębarowicz, *Jan Andrzej Próchnicki* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, Warszawa 1984-1985 t. XXVIII; K. Niesiecki, *Korona Polska przy Złotej Wolności Starożytnemi Wszystkich Kathedr, Prowincji y Rycerstwa Kleynotami Heroicznym Męstwem y odwagą, Naywyższemi Honorami a naypierwey Cnotą, Pobożnością y Świątobliwością Ozdobiona ...*, t. 3, Lwów 1740, s. 732-733.

³⁵ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 18.

³⁶ Jw.

³⁷ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 92; J. Adamski, dz. cyt., s. 268.

³⁸ Jw.

Grochowski³⁹. Rzecz udało się załatwić pomyślnie⁴⁰. Rozwiązany został problem uznania wspólnoty przez ordynariusza miejsca, jednak 1637 r. przyniósł kolejną komplikację: tego roku sejm zakazał alienacji majątków szlacheckich w ręce duchowne. Bezdzielni fundatorzy karmelitanek lwowskich nie mogli ich wyposażyć w żadną ze swoich wiosek ani nawet folwarkiem. To oznaczało, że mniszki mogły swój byt ekonomiczny oprzeć wyłącznie na odsetkach od kapitałów, co uwolniło je – jak zauważyła Małgorzata Borkowska – od trosk związanych z prowadzeniem gospodarki na roli i zmusiło do rygorystycznego wymagania posagów od wstępujących kandydatek⁴¹. Mimo tego fundatorzy prawni klasztoru, Katarzyna i Kasper Wielżyńscy zajęli się sprawą skomasowania okolicznych parcel oraz wystarali się u władz miasta w 1637 r. o zgodę na wzniesienie drewnianych zabudowań klasztornych, bo tylko na takie pozwolili lwowscy rajcy⁴². Pozwolenia ustnego na budowę klasztoru udzieliły także władze kościelne⁴³. Parcele (główna nazywała się Krwiska i została zakupiona od spadkobierców Melchiora Warnikla zwanego Powiernikiem) dla siostr zostały nabyte na halickim przedmieściu pomiędzy Górą Szemberkowską a Górą Kaleczą⁴⁴. Prace budowlane postępowały szybko, bowiem do końca roku był gotowy zarówno klasztor, jak i kościół z chórem zakonnym. W dniu 21 stycznia 1638 r. arcybiskup lwowski Stanisław Grochowski w obecności władz prowincji karmelitów dokonał uroczystego wprowadzenia sześciu siostr⁴⁵ do klasztoru i dokonał kano-

³⁹ Arcybiskup lwowski Stanisław Grochowski herbu Junosza (zm. 1 marca 1645 r.) Studiował na Akademii Krakowskiej. Od 1609 był sekretarzem królewskim, następnie kustoszem sandomierskim oraz kanonikiem gnieźnieńskim (od 1612 r.), krakowskim i warszawskim (od 1615 r.). W 1634 r. został arcybiskupem metropolita lwowskim. Jako arcybiskup wdał się w wiele sporów z zakonami, kapitułą i magistratem Lwowa. W 1641 r. przeprowadził synod diecezjalny. Zob. M. Rechowicz, *Stanisław Grochowski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, Warszawa 1959-1960, t. VIII, s. 599.

⁴⁰ Archiwum Polskiej Prowincji Zakonu Karmelitów w Krakowie na Piasku (dalej APPK), *Acta Capituli provincialis provinciae Poloniae*, rps. sygn. 92, 100.

⁴¹ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwancji*, s. 92-93.

⁴² J. Adamski, dz. cyt., s. 269. Przedmieścia mogły mieć wyłącznie zabudowę drewnianą, którą palono w momencie zbliżania się wrogich wojsk. Zob. J. T. Józefowicz, *Kronika...*, s. 23.

⁴³ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwancji*, s. 93.

⁴⁴ B. Kaczorowski, *Zabytki starego Lwowa*, Warszawa 1990, s. 69.

⁴⁵ W tym czasie we wspólnocie przebywały następujące siostry: Aniela Dunin Szpotówna, Konstancja Dunin Szpotówna, Wiktoria Kłosowska, Magdalena Łaska, Jadwiga Prószyńska i konwerska Anna Mroczkówna, zob. BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*; Archiwum Opactwa Benedyktynów lwowskich w Krzeszowie Kamiennogórskim, sygn. F1, Księga wpisowa bractwa Aniołów Stróżów; M. Borkowska, *Leksykon*, s. 287.

nicznego zamknięcia klauzury⁴⁶. Uroczystość przybrała iście barokowy charakter. Mniszki wprowadzono do ukończonego zespołu klasztornego. Przeprowadzono je procesjonalnie z kościoła ojców karmelitów w towarzystwie huku armat. Swymi osobami zaszczyli wydarzenie: arcybiskup Stanisław Grochowski, prowincjał Mikołaj Dąbrowski, para fundatorska (Wielżyńscy), przeor Łukasz Drzazgowski oraz nobile: Jakub Sobieski podczaszy koronny, Mikołaj Ostroróg, Stanisław Mniszech oraz przybyły w komplecie prześwietny magistrat miasta Lwowa⁴⁷. Z powodu *mrozu wielkiego* przeor wygłosił krótkie kazanie w kościele klasztornym podczas Mszy św., po której obłókł w habit jedną kandydatkę. Na koniec nowy konwent karmelitanek wszedł za klauzurę, którą ceremonialnie zamknięto, co uzewnętrzniło jej prawne istnienie⁴⁸.

W tydzień później (28 stycznia 1638 r.) metropolita Grochowski ostatecznie (po pokonaniu wcześniejszych obiekcji) wydał akt zatwierdzający klasztor na terenie archidiecezji lwowskiej. Oba te fakty stały u podstaw prawnych funkcjonowania konwentu karmelitanek dawnej obserwacji we Lwowie, które od 21 stycznia 1638 r. posiadały status prawny mniszy. Od tego momentu zobowiązane były do sprawowania wielkiego oficjum i zachowywania ścisłej klauzury. Podlegały też władzy prowincjała swego zakonu. Wówczas też Aniela Dunin Szpotówna została zatwierdzona przeoryszą konwentu⁴⁹. Władzę sprawowała przez dwie trzyletnie kadencje, do 1644 r.⁵⁰

Ponieważ karmelitanki były klasztorem mniszym, więc jego materialny byt musiał opierać się o solidne podstawy. Wielżyńscy nie mając z uwagi na obowiązujące prawo możliwości uposażyć konwentu dobrami ziemskimi przekazali tylko parcele. Mniszki zaś swój byt zmuszone były oprzeć na sumach posagowych wstępujących panien a także na odsetkach kapitałowych⁵¹. Stan majątkowy karmelitanek potwierdził 31 stycznia 1641 r. król Władysław IV Waza⁵². Fundacja klasztoru mniszek we Lwowie uzyskała po dziewięciu latach istnienia formalną stabilizację i prawne uznanie w strukturach kościelnych, zakonnych i państwowych. Król Władysław IV

⁴⁶ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 23; J. T. Józefowicz, dz. cyt., s. 22; A. Schneider, *Encyklopedia do krajoznawstwa Galicji*, t. 1, Lwów 1871, s. 16.

⁴⁷ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, passim; M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 93.

⁴⁸ Jw.

⁴⁹ M. Borkowska, *Leksykon*, s. 287.

⁵⁰ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 93.

⁵¹ Tamże, s. 92-93.

⁵² BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 25.

Waza wydał dla sióstr jeszcze dwa inne dokumenty, gdy stanął w 1645 r. po stronie karmelitanek podczas ich sporu z Adamem Gidzielskim⁵³. Poszło o zabudowę przez niego bezpośredniego sąsiedztwa klasztoru.

Gdy klasztor karmelitanek dawnej obserwancji zakończył swój etap powstawania, do Lwowa dotarły z Krakowa mniszki ze zreformowanej gałęzi zakonu. Karmelitanki bose otrzymały w 1641 r. we Lwowie fundację od małżonków wojewodostwa lubelskiego, Teofili z Daniłowiczów i Jakuba Sobieskich. Zamieszkały więc tymczasowo w dawnym dworze Daniłowiczów, aby od 1644 r. posiadać własny klasztor pod wezwaniem Matki Bożej Loretańskiej. Przybyłe z Krakowa wraz z przeoryszą (dziś Sługą Bożą) Teresą od Jezusa Marianną Marchocką (1603-1652)⁵⁴, wybitną polską mistyczką,

⁵³ Tamże, k. 25-27.

⁵⁴ Służebnica Boża Teresa od Jezusa Marianna Marchocka h. Ostoja, OCD (1603-1652) była drugim dzieckiem Pawła Marchockiego oraz Elżbiety z Modrzejewskich. Ojciec był wielokrotnym posłem na sejm. Miała dwoje rodzeństwa; siostra Elżbieta wstąpiła do klarysek w Starym Sączu, brat Mikołaj studiował w Akademii Krakowskiej. Pod wpływem spotkań z o. Piotrem Kordońskim oraz lektury biografii św. Teresy Wielkiej, w dniu 26 kwietnia 1620 r. wstąpiła do klasztoru karmelitanek bosych pw. św. Marcina w Krakowie. Otrzymała imię Teresa od Jezusa. W 1637 r. została obrana przeoryszą. Pełniła także funkcję mistrzyni nowicjatu w l. 1630-1639. W 1642 r. wyjechała do Lwowa na nową fundację, gdzie była przełożoną i mistrzynią nowicjatu. W 1648 r., z powodu Powstania Chmielnickiego, karmelitanki musiały uchodzić do Krakowa, skąd następnie przeniosły się do Warszawy, gdzie 2 czerwca w ich uroczystym wprowadzeniu wzięli udział król Jan Kazimierz oraz nuncjusz apostolski. Również w Warszawie sprawowała funkcję przeoryszy. Od 1650 r. zdrowie m. Teresy zaczęło się pogarszać, doznała częściowego paraliżu. W styczniu 1652 r. ustąpiła z urzędu przeoryszy. Zmarła 19 kwietnia 1652 r. Jej szczątki po kasacie klasztoru warszawskich karmelitanek w 1818 r. przeniesiono do Krakowa i złożono w klasztorze Sióstr Karmelitanek Bosych na Wesołej.

Teresa Marchocka zaczęła doświadczać pierwszych przeżyć mistycznych w wieku 21 lat. Zapisy z epoki sugerują, że miała dar bilokacji oraz stygmaty. Doświadczała także ekstazy i okresów oschłości duchowych.

Życie m. Teresy, w tym jej doświadczenia mistyczne, przedstawia pisany barwną prozą *Żywot*, który został spisany na polecenie spowiednika, a później kierownika duchowego, o. Ignacego od św. Jana Ewangelisty (zm. 1677). Matka Teresa zaczęła pisać go 3 maja 1647 r. Inne źródła podają, że zaczęła go pisać w 1632 roku w formie listów do swojego spowiednika. Jest to pierwsza autobiografia Polki, a zarazem ważne dzieło literatury mistycznej polskiego baroku, porównywane już przez współczesnych z autobiograficznie ujętym *Życiem św. Teresy z Avila*. Książkę tę przetłumaczono na język francuski. Pozostawiła też pisane prozą poetycką modlitwy w postaci aktów strzelistych. Zachowały się także jej dwa listy. Zbieranie dokumentacji historycznej do procesu beatyfikacyjnego rozpoczął św. Rafał Kalinowski. Proces beatyfikacyjny rozpoczął się 21 grudnia 2007 w Krakowie. Zob. *Teresa od Jezusa, Autobiografia mistyczna i inne pisma*, pod red. C. Gila, Kraków 2010; M. Zawada, *Antologia mistyki polskiej*, tom II, Kraków 2008.

mniszki 10 czerwca 1642 r. zainauguowały swe życie zakonne. Od tego momentu, aż do kasaty obu konwentów, we Lwowie działały równolegle żeńskie wspólnoty obu gałęzi Karmelu⁵⁵.

2. Klasztor w dobie staropolskiej

Wkrótce po uzyskaniu prawnego zatwierdzenia zarówno samego klasztoru karmelitanek dawnej obserwy, jak i jego stanu posiadania zakonnice znalazły się w wirze zdarzeń politycznych. Z powodu tzw. powstania Chmielnickiego zmuszone były opuścić w 1648 r. swą siedzibę i poszukać sobie schronienia wewnątrz murów obronnych Lwowa⁵⁶. Gdy watahy Maksyma Krzywonosy z czernią kozacką podeszły pod Lwów, w klasztorze karmelitanek, który jakimś sposobem nie został puszczony z dymem przez przygotowujących obronę miasta, stanął kwaterą jakiś setnik kozacki, toteż nie uległ on spaleni, jak choćby pobliski klasztor karmelitów⁵⁷. Gdy padł Wysoki Zamek, wówczas miasto się obroniło płacąc wysoki okup Bohdanowi Chmielnickiemu. Wtedy Maksym Krzywonos zwinął w listopadzie 1648 r. oblężenie Lwowa⁵⁸. Karmelitanki mogły powrócić do siebie. W 1656 r. zwróciły się do Jana Kazimierza z prośbą o pozwolenie na wyrąb lasów w królewskich dobrach z przeznaczeniem na cele budowlane. Król zezwolił mniszkom na pozyskanie drewna z dóbr Smereków koło Kulikowa (w źródle miejscowość została nazwana Szmerchowem)⁵⁹. Sprawa remontu klasztoru we Lwowie się odwlekała. Szło o to, czy pozostać przy ulicy Garncarskiej w ciasnym klasztorze, który leżał w miejscu strategicznym w czasie wojny, a ponadto – co było istotne w codzienności⁶⁰. W 1659 r. król Jan Kazimierz pozwolił siostrom na częściowe budowanie swej siedziby w cegle. Małgorzata Borkowska OSB wskazała na fakt, że o prawo do posiadania murowanych i sklepionych

⁵⁵ Zob. *Żywoć wielebnej matki Teresy od Pana Jezusa Marchockiej klasztorów karmelitanek bosych we Lwowie i w Warszawie fundatorki*, Kraków 1901, s. 67-72; R. Kalinowski, *Klasztory karmelitanek bosych w Polsce, na Litwie i w Rusi, ich początek, rozwój i tułactwo w czasie rozruchów wojennych w XVII wieku. Rzecz osnuta na kronikach klasztornych*, Kraków 1901, s. VIII-XI; B. J. Wanat, *Zakon Karmelitów Bosych w Polsce*, Kraków 1979, s. 646; C. Gil, *Słownik polskich karmelitanek bosych 1612-1914*, Kraków 1999, s. 28, 114.

⁵⁶ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 94.

⁵⁷ Jw.

⁵⁸ B. Kaczorowski, dz. cyt., s. 10.

⁵⁹ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 28-29.

⁶⁰ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 94.

piwnic, a może nawet przyziemia, ubiegały się wtedy klasztory na przedmieściach Lwowa, żeby mieć dokąd wracać po wojennych zniszczeniach⁶¹.

Mając w pamięci grozę dni najazdu kozackiego karmelitanki pomyślały o tym, aby posiadać bezpieczniej położoną placówkę. Podjęły więc w 1662 r. plany utworzenia nowej fundacji w Krakowie⁶². W sprawie wypowiedział się w król Jan Kazimierz, który w 1662 i 1667 r. aprobował na prośbę przełożonej domu sierot Katarzyny Skoreckiej Albiczówny (1609-1685) przekształcenie zakładu sierotego założonego w 1627 r. przez Zofię z Maciejowskich Czeską (1584-1650) – dziś błogosławioną – w klasztor karmelitanek, gdy tylko uzyska się na to zgodę sejmu a mniszki zobowiążą do wychowywania i kształcenia dziewcząt⁶³. Także biskup krakowski Andrzej Trzebicki⁶⁴

⁶¹ T. J. Józefowicz, *Kronika...*, s. 23; BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 29; M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 94.

⁶² BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 36; J. Bar, *Najstarsze dokumenty zgromadzenia panien prezentek*, [w:] *Nasza Przeszość*, 7: 1958, s. 292-196.

⁶³ Archiwum Zgromadzenia Sióstr Prezentek w Krakowie (dalej AZSP), sygn A I/IV/14 dokument króla Jana Kazimierza z 15 marca 1662 r. i sygn. A I/IV/7 dokument Jana Kazimierza z 30 września 1667 r., oba pozwalające na fundację klasztoru karmelitanek w domu Zofii Czeskiej w Krakowie przy ul. Szpitalnej.

⁶⁴ Andrzej Zawisz Trzebicki herbu Łabędź (1607-1679) był synem kasztelana wieluńskiego Marcina Trzebickiego i Katarzyny Roźniatowskiej herbu Ostoja. Kształcił się w kolegium jezuickim w Kaliszu, następnie na studiach filozoficznych w kolegium jezuickim w Krakowie. Główne studia teologiczne odbył w Rzymie, święcenia kapłańskie przyjął po powrocie do Polski. Jego pierwszą pracą jako kapłana była funkcja proboszcza parafii Prochy w diecezji płockiej. W 1633 został kanonikiem kapituły płockiej. Jednocześnie uzyskał doktorat z teologii obojga praw. W dniu 30 kwietnia 1642 wygłosił mowę w katedrze płockiej na przywitanie króla Władysława IV. Od tego momentu jego kariera nabrała rozpędu: w 1642 został kanonikiem gnieźnieńskim, a w 1644 kanonikiem kapituły katedralnej w Krakowie. W okresie bezkrólewia w 1648 kierował kancelarią prymasa, a od króla Jana Kazimierza w 1652 przyjął urząd podkanclerzego koronnego. 12 grudnia 1654 decyzją papieża Innocentego X został biskupem przemyskim. W czasie *Potopu szwedzkiego* towarzyszył królowi Janowi Kazimierzowi. Był zwolennikiem wypędzenia arian z Polski, do czego doprowadził na sejmie w 1658. Na prośbę króla 2 marca 1658 papież Aleksander VII zwolnił Trzebickiego z funkcji biskupa przemyskiego, powołując równocześnie do Krakowa. Po abdykacji Jana II Kazimierza w 1668 roku, popierał do polskiej korony kandydaturę francuskiego księcia Wielkiego Kondusza. Był elektorem Michała Korybuta Wiśniowieckiego w 1669 roku z województwa krakowskiego. Jako biskup krakowski przeprowadził wielką lustrację dóbr biskupstwa krakowskiego, odbudował zniszczenia po wojnie ze Szwecją, wspierał, zwłaszcza finansowo, Arcybractwo Miłosierdzia i założył pierwszy w Polsce szpital dla obłąkanych, tzw. *Dom pod Łabędziem* (ul. Szpitalna 13). W katedrze dopilnował dokończenia budowy Kaplicy Wazów, wyremontował wieżę zegarową i prezbiterium. Katedrze ofiarował bardzo cenną serię gobelinów, kielichy oraz zamówił w Gdańsku nowy relikwiarz dla świętego Stanisława. Relikwie

wyraził początkowo zgodę przygotowując w 1667 r. akt erekcyjny klasztoru karmelitanek⁶⁵. Jednak fundacja ta nie doszła do skutku; sprawa ta zostanie jeszcze przybliżona.

Do przełomu w związku z inwestycjami budowlanymi we Lwowie doszło wraz z darowizną wojewody krakowskiego Aleksandra Janusza Zasławskiego⁶⁶, księcia na Ostrogu, który 25 stycznia 1671 r. zapisał karmelitankom

świętego złożono w nim w 1671 r. Z powodu obłożnej choroby *interrexa*, został wyznaczony do przeprowadzenia w jego zastępstwie elekcji. W 1674 r. był elektorem Jana III Sobieskiego. Kilka dni po śmierci prymasa Kazimierza Floriana Czartoryskiego ogłosił królem Jana III Sobieskiego. Precedens ten sprawił, że biskup Trzebicki rościł sobie pretensje do sprawowania kompetencji prymasowskich, w tym prawa do koronacji królewskiej. Gdy wybrano nowego arcybiskupa gnieźnieńskiego Andrzeja Olszowskiego, obaj duchowni weszli w ostry konflikt, który zakończyła dopiero interwencja papieska. Trzebicki zaczął poważnie chorować pod koniec 1679, zmarł 28 grudnia 1679 w Kielcach. Zob. A. Przyboś, M. Rożek, *Biskup krakowski Andrzej Trzebicki*, Warszawa-Kraków 1989.

⁶⁵ AZSP, sygn. A X/II/I, *Historia Domowa Domu Panien Sierot a potem i klasztoru panien zakonnych pod tytułem Ofiarowania NMP na Szpitalnej ulicy zostających od roku 1621*, k. 6, gdzie wpisano dokument biskupa Trzebickiego pozwalający na zamianę fundacji na klasztor – bez pieczęci i podpisu biskupiego.

⁶⁶ Książę Aleksander Janusz Zasławski-Ostrogski (1650-1682), IV ordynat ostrogski, dziedzic wielkiej fortuny rodów kniaziowskich Zasławskich i Ostrogskich, oficjalnie syn Władysława Dominika Zasławskiego-Ostrogskiego i Katarzyny Sobieskiej która powtórnie wyszła za mąż za Michała Kazimierza Radziwiłła. W rzeczywistości Aleksander Janusz był synem Katarzyny Sobieskiej i jej kochanka, którego utożsamia się z Dymitrem Wiśniowieckim (przyszłym zięciem Katarzyny). Katarzynę Sobieską łączył z Dymitrem Wiśniowieckim głośny romans. Przez matkę książę był skoligacony z Janem III Sobieskim. W 1669 jeden z kandydatów do tronu Polski. Nie pełnił żadnych urzędów w Rzeczypospolitej, używając jedynie tytułów księcia i ordynata ostrogskiego. Katarzyna Sobieska rządy opiekuńcze nad synem w l. 1657-1658 sprawowała razem ze swoim bratem Janem Sobieskim, późniejszym królem Polski i Stanisławem Kazimierzem Bieniewskim h. Radwan (zm. 1676 r.). Po powtórny ślubie matki i po dojściu do pełnoletności, Aleksander Janusz zarządzał majątkiem samodzielnie. W roku 1670, tj. w wieku 20 lat, osobiście władał odziedziczonymi posiadłościami. W dniu 18 maja 1670 r. książę Aleksander Janusz Ostrogski-Zasławski wystawił generalny przywilej dla Żydów na zamku tarnowskim, w którym streszczał i potwierdzał wszystkie przywileje dla tarnowskich Żydów, nadane przez jego poprzedników. Kilka miesięcy później wystawił podobny dokument dla Żydów opatowskich. Z zachowanych archiwaliów wynika również, że Aleksander Janusz starał się podnieść z upadku po potopie szwedzkim zamek tarnowski. W 1670 założył w późniejszej Warszawie jurydykę nazwaną od jego imienia Aleksandrią. Tu znajduje się też Zamek Ostrogskich częściowo zbudowany przez Janusza Ostrogskiego.

Po śmierci ok. 1682 r. Aleksandra Janusza, dobra ziemskie (Zasław wraz z ordynacją ostrogską) przeszły w ręce jego siostry Teofili Ludwiki Wiśniowieckiej, kasztelanowej krakowskiej, secundo voto Lubomirskiej, marszałkowej wielkiej koronnej. Siostrzenica Aleksandra Janusza Zasławskiego-Ostrogskiego, Marianna z Lubomirskich Sanguszkowa, odziedziczyła

swą parcelę na Halickim Przedmieściu⁶⁷. W dwa dni później król Michał Korybut Wiśniowiecki zezwolił siostram na wyrąb lasów szczyrceckich, aby pozyskane drewno pożytkowały na budowę drewnianego klasztoru⁶⁸.

Nim karmelitanki przystąpiły do budowy zaogniła się sytuacja polityczna. Realną się stała inwazja turecka na Ruś. Postanowiły więc poszukać schronienia w bezpieczniejszym miejscu. Wybrały Kraków. Mniszki, na czele których stała przeorysza Teresa Anna Baranowska, zamieszkały w 1672 r. w domu sierot matki Zofii Czeskiej przy ulicy Szpitalnej⁶⁹. Miały tam przebywać (jak podaje kronika prezentek) w latach 1650-1680⁷⁰, niemniej pobyt ten skrócił się do periodu lat 1672-1677⁷¹, gdyż wtedy mniszki powróciły do Lwowa zabierając dla jej pięknego głosu nowicjuszkę Anielę Minównę⁷² i zostawiając w Krakowie dwie inne, Katarzynę Albiczówną i Eufrozyne Dębińską⁷³. Anielę Minówna otrzymała habit podczas obłóczyn, które odbyły się w kościele karmelitów Na Piasku w Krakowie⁷⁴. Nie wiemy, gdzie obleczono dwie inne nowicjuszki. Po śmierci 1 kwietnia 1650 r. Matki Czeskiej przełożoną domu sierot została Katarzyna Albiczówna, która z powodu trudnej sytuacji materialnej i prawnej panien prezentek postanowiła ratować dzieło przekazując je przyjętym właśnie w tym celu w gościnę lwowskim

dobra zasławskie po śmierci swojego brata Aleksandra (zm. 1720). Zob. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. B. Chlebowskiego, t. 14, Warszawa 1895, s. 446; J. Partyka, *Żona wyćwiczona. Kobieta pisząca w kulturze XVI i XVII w.*, Łódź 2004, s. 126; J. Jaroszuk, *Katarzyna Radziwiłłowa z Sobieskich* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX/3, z. 126, s. 392; D. Żołądź-Strzelczyk, *Dziecko w dawnej Polsce*, Poznań 2002.

⁶⁷ PAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 37-38; A. Schneider, *Encyklopedia...*, t. 1, s. 16 (tutaj zapisano błędnie, że darowizna miała miejsce w 1677 r.).

⁶⁸ Jw.

⁶⁹ R. Gąsior, T. Matuła, *Szkoła Sióstr Prezentek w Krakowie w latach 1627-1918*, Lublin 1998, s. 69-72; R. Gąsior, *Pozwoliła się prowadzić Duchowi Świętemu. Sługa Boża Zofia z Maciejowskich Czeska (1584-1650) Założycielka szkoły i Zgromadzenia Sióstr Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny (Prezentek)*, Kraków 2005, s. 92; M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwancji*, s. 95.

⁷⁰ AZSP, sygn. A X/I/I, *Historia Domowa...*, k. 7.

⁷¹ Tak wynika z archiwaliów krakowskich wizytek, Zob. F. S. Ignaszewska, *Historia fundacji klasztoru SS Nawiedzenia NMP (wizytek) w Krakowie (1681-1699)*, [w:] *Nasza Przeszość*, 58: 1982, s. 9-10; tak samo utrzymuje Małgorzata Borkowska OSB: M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwancji*, s. 95-96.

⁷² Archiwum Klasztoru SS Wizytek w Krakowie (dalej ASW), Dokumenty Anieli Minówny (B.I.b.16; B.I.b.3)

⁷³ F. S. Ignaszewska, *Historia fundacji*, s. 10-11.

⁷⁴ M. Borkowska, *Leksykon*, s. 289.

karmelitankom, do których także wstąpiła i rozpoczęła nowicjat kanoniczny⁷⁵. Miało być to podstawa dla planowanej od 1662 r. fundacji. W przeciągu jednak dziesięciu lat biskup krakowski Andrzej Trzebicki zmienił zdanie. Sprzeciwił się on bowiem przekazaniu zakładu sierot Matki Czeskiej karmelitankom powołując się na to, że zatwierdzony przez nuncjusza Honorata Viscontiego w 1633 r. statut nie dopuszczał oddania zakładu komuś innemu, niż planowane, a jeszcze nie istniejące, zgromadzenie panien prezentek. Uważał też, że ponieważ w Krakowie jest już klasztor karmelitanek bosych, to drugiego dla karmelitanek dawnej obserwancji być nie może⁷⁶. Ponieważ po zwycięstwie pod Chocimiem, gdy 11 listopada 1673 r. hetman Jan Sobieski pokonał armię turecką pod dowództwem Husseina paszy, zagrożenie ustąpiło, więc biskup krakowski nie wyraził zgody na zmianę dzieła Matki Czeskiej w klasztor karmelitanek i w 1677 r. polecił mniszkom opuścić Kraków⁷⁷. Przedłużający się pobyt zakonnic w podwawelskim grodzie podyktowany był być może tym, że przeorysza Marcelina Ewa Kobylińska prowadziła odbudowę klasztoru we Lwowie i dopiero po jej zakończeniu chciała się do niego wprowadzić wraz ze wspólnotą⁷⁸. Wskazuje na to fakt, że we Lwowie trzeba było zaczynać wszystko od zera. Na otrzymanej od księcia Aleksandra Janusza Zasławskiego-Ostrogskiego przed dwoma laty parceli w 1673 r. znajdowały się (jak zeznali świadkowie) jedynie ruiny i nie stała tam pod dachem nawet jedna chałupa od której by należało płacić podymne⁷⁹. Mniszki zaś nie dysponowały ani własnym lasem, ani tym bardziej swoimi poddanyymi, w tym cieślami czy woźnicami. To bardzo utrudniało podjęcie budowy. Jakże więc przydała się wspomniana już wcześniej darowizna króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego w postaci pozwolenia na wyrąb z lasów szczyrzekich. Fundusze pod inwestycje były składkowe z pomniejszych jałmużn i różnorodnych zapisów. Główną jednak część stanowiły dwa posagi rodzonej siostry, Aleksandry i Magdaleny, córek kasztelana sanockiego Zygmunta Fredry⁸⁰. Kasztelanki do klasztoru wniosły łącznie 10 000 zł.⁸¹ Budowa ru-

⁷⁵ ASW, *Forma Licencyj Wprowadzenia Panien Zakonnych pod tytułem Nawiedzenia Najświętszej Panny Maryey do Miasta Krakowa od Imści Księdza Administratora Biskupa Krakowskiego*, k. 17.

⁷⁶ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwancji*, s. 96.

⁷⁷ F. S. Ignaszewska, dz. cyt., s. 11; J. Adamski, dz. cyt., s. 270.

⁷⁸ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwancji*, s. 95.

⁷⁹ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 45.

⁸⁰ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwancji*, s. 95.

⁸¹ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, passim.

szyla z początkiem lat siedemdziesiątych; może około 1674 r.⁸² Prace budowlane trwały około siedem lat (1671-1778). Drugi już w dziejach wspólnoty drewniany zespół zakonny był ukończony w 1677 r. Mniszki nie mogąc dalej pozostawać w Krakowie, gdyż tamtejszy biskup Andrzej Trzebicki nakazał im opuszczenie diecezji, powróciły do Lwowa i 23 czerwca 1677 r. oficjalnie się intromitowały do nowego klasztoru św. Agnieszki⁸³. Wydarzenie było jakby zwieńczeniem kadencji przeoryszy Marceliny Ewy Kobylińskiej, która swe zgromadzenie w całości wprowadziła do klasztoru⁸⁴. Sukcesywnie też siostry wraz z nowo obraną przełożoną, Franciszką Katarzyną Aksakówną zaczęły się urządzać. Konwent zapełniał się nowymi powołaniami. Gdy w 1677 r. mniszki powróciły z Krakowa miało być ich około 25; w 1681 r. wspólnota liczyła 24 siostry, a w 1688 r. już 30⁸⁵.

W tym okresie na ziemiach polskich Karmel dawnej obserwancji mocno się rozwijał. W 1686 r. powstała obserwancka prowincja wielkopolska, a w 1887 r. powołano do istnienia dwie kolejne prowincje: małopolsko-litewską i ruską. Wszystkie trzy prowincje uformowały się w oparciu o dotychczasową polską prowincję karmelitów. Nowa, ruska prowincja z centralą we Lwowie, w którym działały dwa męskie konwenty i jeden żeński, miała tę przewagę nad innymi, że posiadała na swym terenie kwitnący klasztor mniszek. Wtedy na jego czele ponownie (po raz czwarty) stała jako przeorysza matka Marcelina Ewa Kobylińska⁸⁶. W tymże roku zakonnice otrzymały darowiznę 1000 zł. oraz plac Domagaliczowski, które przekazała im rodzina Macieja Strusia Gołockiego⁸⁷. Wzmocniło to kondycje finansową wspólnoty. Siostry cały czas myślały o wtedy (już od kilku lat) nowej fundacji i nie zniechęciły się niepowodzeniami, jakie je spotkały w Krakowie. Podjęte zostały na nowo starania i w marcu 1688 r. udała się w tej sprawie do Dubna przeznaczona na przełożoną fundacji dawna przeorysza, matka Teresa Anna Baranowska wraz z Michaliną Ewą Kobylińską i Benedyktą Magdaleną Witkiewiczówną⁸⁸. Położone w diecezji łuckiej Dubno (na tere-

⁸² Tą datę podaje: M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwancji*, s. 95.

⁸³ ASW, *Forma Licencyj*, k. 15; J. Adamski, dz. cyt., s. 270.

⁸⁴ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 36.

⁸⁵ APPK, *Liber Vitae [aeternae]*, rps. sygn. 109; BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 14-16; J. M. Giżycki (Wołyński), *Z przeszłości karmelitów*, s. 37; M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwancji*, s. 96.

⁸⁶ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwancji*, s. 114.

⁸⁷ B. Kaczorowski, dz. cyt., s. 69.

⁸⁸ Tamże, s. 96.

nie karmelitańskiej prowincji ruskiej p.w. św. Józefa) należało do ordynacji ostrogskiej. Tę zaś dziedziczyła Teofila Ludwika z Zasławskich-Ostrogskich Wiśniowiecka Lubomirska⁸⁹. Księżna była siostrą księcia Aleksandra Janusza Zasławskiego-Ostrogskiego, który – jak pamiętamy – w 1671 r. ofiarował lwowskim karmelitankom plac, na którym wzniosły sobie nowy, o ostatecznej lokalizacji klasztor. W 1688 r. księżna była już małżonką księcia Józefa Karola Lubomirskiego. Zakonnice słusznie więc spodziewały się, że para

⁸⁹ Teofila Ludwika Zasławska (1654-1709) – polska księżna, córka wojewody krakowskiego Władysława Dominika Zasławskiego-Ostrogskiego i Katarzyny Sobieskiej, siostry króla polskiego Jana III. V ordynatka ostrogska. Mając 17 lat poślubiła 10 maja 1671 r. księcia Dymitra Jerzego Wiśniowieckiego. Zgodnie z intercyzą ślubną młoda małżonka wniosła mężowi bogaty posąg wynoszący 150 000 zł w pieniądzach, zabezpieczonych na Łokaczu i Turzysku, a także 100 000 zł w klejnotach. W zamian książę Dymitr zapisał jej podwójną sumę tegoż posagu na swych majątnościach. Małżeństwo nie było jednak szczęśliwe. Książę zaniedbywał żonę, wdając się w Lublinie w romans z niejaką Konkordią. Wkrótce jednak relacje małżonków uległy poprawie. Po nagłej śmierci brata Aleksandra księżna Teofila odziedziczyła prawie całą ordynację ostrogską, na którą składały się liczne klucze oraz pałac w Lublinie. 28 lipca 1682 w Lublinie zmarł książę Wiśniowiecki i księżna została wdową. Jednak jej żałoba nie trwała długo. Już w listopadzie 1682 królowa Maria Kazimiera Sobieska próbowała wyswatać Teofilę ze swoim bratem Anne Louis d'Arquien, hrabią Maligny. W 1683 jednak poślubiła starostę sandomierskiego Józefa Karola Lubomirskiego. Dzięki temu małżeństwu ród Lubomirskich wycofał się z roszczeń o ordynację ostrogską. Drugiemu mężowi wniosła w posagu nie tylko własności Ostrogskich, lecz również wszystkie majątności pierwszego męża, które otrzymała po nim w testamencie. Rodzina Dymitra podjęła walkę o obalenie testamentu. W 1688 Teofila została skazana na banicję, gdy usiłowała zatrzymać sobie Założce, przyznane Wiśniowieckim przez Trybunał Lubelski. W 1694 przekazała im resztę majątności z wyjątkiem Baranowa, który zachowała do śmierci. Z drugim mężem doczekała się potomstwa: Aleksandra, Teresy, Marianny oraz Jana. Księżna Lubomirska często gościła wraz z dziećmi u swego wuja Jana III Sobieskiego w rezydencji królewskiej w Wilanowie. Dokonała również rozbudowy swojego pałacu w Baranowie, zgodnie z projektem Tylmana z Gameren. Wkrótce mąż Teofili stał się marszałkiem wielkim koronnym, co znacznie zwiększyło prestiż rodu. W 1695 doszło do skandalu obyczajowego z udziałem księcia Lubomirskiego, który znalazł sobie kochankę o nazwisku Korzeniowska. Teofila próbowała ubezwłasnowolnić męża, którego uważała za niepełnego władz umysłowych. Orzeczone separację małżonków, jednak bez rozwodu. Józef Karol nie rozstał się z konkubiną, narażając się na kłatwę kościelną. Teofila poświęciła się wychowywaniu dzieci i utrzymywaniu swych majątności. W 1701 wydała córkę Teresę za Karola III Filipa Wittelsbacha, przyszłego elektora Palatynatu. W grudniu 1702 Teofila została po raz wtóry wdową. Przez ostatnie lata życia zajmowała się działalnością charytatywną, między innymi opiekując się szkołami. Zmarła 15 listopada 1709 podczas podróży z córką Marianną do Wrocławia i Ołomuńca. Ordynacja ostrogska przeszła w ręce jej syna Aleksandra, a następnie, po jego bezpotomnej śmierci, na zięcia Teofili Pawła Sanguszkę. Zob. I. Czamańska, *Wiśniowieccy. Monografia rodu*, Poznań 2007, s. 341-346.

książęca chętnie podejmie się fundacji drugiego klasztoru dla karmelitanek. Mniszki od księcia Lubomirskiego otrzymały część zamkowego sadu, który wystarczył na ulokowanie na nim kościoła, klasztoru i ogrodu⁹⁰. Nowy klasztor dedykowano oczywiście św. Józefowi, w równej mierze patronowi prawnego fundatora, jak i samej ruskiej prowincji karmelitów. Pierwsze dwie siostry zjechały ze Lwowa jeszcze w 1688 r. Funkcję wikarii lwowskiej przeoryszy objęła Teresa Anna Baranowska, natomiast jej towarzyszką była siostra Benedykta Magdalena Witkiewiczówna⁹¹. Obie fundatorki z kilkoma kandydatkami przez dwa lata mieszały w jakiejś izdebce, zanim w 1690 r. wprowadziły się do w części wzniesionego klasztoru, gdzie we wznoszonym kościele konwenckim mogły rozpocząć służbę Bożą⁹².

W tymże 1690 r. upłynęła kadencja przeoryszy i mniszki we Lwowie na przełożoną wybrały (po raz trzeci – po kolejnych przerwach) Teresę Annę Baranowską, która powróciwszy z Dubna została zaprzysiężona na urzędzie. Ustępująca przeorysza, jako *spiritus movens* nowej fundacji, co okazało się naturalnym, objęła z nominacji prowincjała ster rządów w domu dubieńskim⁹³. Michalina Ewa Kobylińska przełożoną w Dubnie była do 1702 r. i doczekała uroczystej konsekracji świątyni zakonnej p. w. św. Józefa oraz ostatecznego wykończenia budynków klasztornych⁹⁴. Nim zmarła w 1702 r. była świadkiem uregulowania strony prawnej fundacji, gdy księżna Teofila Ludwika Lubomirska klasztorowi przekazała wniesioną na dobra zasławskie kwotę 20 000 zł., z których mniszki miały na swe utrzymanie 2000 rocznej prowizji⁹⁵. Po śmierci matki Michaliny co najmniej piętnastoosobowe zgromadzenie po raz pierwszy w swej historii dokonało elekcji przeoryszy, którą w 1703 r. została już miejscowa profeska, Anna Katarzyna Zółkiewska⁹⁶. Oznaczało to, że klasztor w Dubnie został prawnie uznany za niezależny i uzyskał autonomię od domu macierzystego.

Gdy konwent dubieński uzyskiwał stabilizację trwałą wojna północna, na którą w Polsce nałożyła się jeszcze wojna domowa trwająca do lutego 1717 r., do czasu tzw. sejmku niemego. Rozpoczęły się stałe przemarsze różnych

⁹⁰ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 102.

⁹¹ J. M. Giżycki (Wołyniak), *Z przeszłości karmelitów*, s. 10; M. Borkowska, *Leksykon*, s. 288.

⁹² M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 102.

⁹³ J. M. Giżycki (Wołyniak), *Z przeszłości karmelitów*, s. 10.

⁹⁴ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 102.

⁹⁵ Archiwum Krakowskiej Prowincji Zakonu Karmelitów Bosych w Czernej (dalej AKPKB), Zespół akt: Archiwum Karmelitanek w Dubnie, rps. sygn. 4, k. 1.

⁹⁶ Tamże, rps. sygn. 1, k. 18; M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 102, 115.

wojsk, a za nimi zaraza, głód i zniszczenie. Wojenne trudy powodowały wzrost zgonów sióstr oraz zmniejszenie dopływu kandydatek do życia zakonnego. Przed wybuchem wojny konwent lwowskich karmelitanek składał się z 29 mniszek, gdy tymczasem w 1710 było ich już tylko 22⁹⁷. W okresie 1701-1710 zmarło siedem zakonnic, w tym aż pięć (Joanna Katarzyna Kulczyńska, Marta Helena Żuchowska, Teresa Agnieszka Jańska, Kolumba Magdalena Wielhorska i Marianna Katarzyna Wyszopolska) w 1704 r.⁹⁸ Do końca wojny zaś wszystkich zgonów było siedemnaście⁹⁹. W tym samym periodzie lat (1701-1717) profesję złożyło trzynaście nowicjuszek¹⁰⁰.

Mimo zamieszek i niepokojów pozycja społeczna i ekonomiczna lwowskich karmelitanek dawnej obserwacji została znacznie podniesiona wraz z wstąpieniem do klasztoru 27 września 1711 r. Katarzyny Bełżeckiej, córki stolnika bełskiego Adama¹⁰¹. Otóż wniosła ona zawrotny jak na owe czasy posąg w kwocie 60 000 zł. ofiarowanych przez jej matkę, Helenę Elżbietę z Kuropatwów¹⁰². Będąc już wdową pani Bełżecka podzieliła swój majątek na pół i przekazała go obu córkom, wstępującej do klasztoru Katarzynie oraz Anieli, wówczas już żonie Józefa Cetnera, kasztelana wołyńskiego. Wolą donatorki było, aby pieniądze przeznaczono na budowę murowanego zespołu klasztornego wraz z kościołem¹⁰³. Do pieniędzy dorzuciła jeszcze drwa na

⁹⁷ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 97.

⁹⁸ M. Borkowska, *Leksykon*, *passim*.

⁹⁹ Eufrozyna Promińska zm. 1701, Izabela Teodora Aksakówna zm. 1703, Joanna Katarzyna Kulczyńska zm. 1704, Marta Helena Żuchowska zm. 1704, Teresa Agnieszka Jańska zm. 1704, Kolumba Magdalena Wielhorska zm. 1704, Marianna Katarzyna Wyszopolska zm. 1704, Aleksandra Febronia Fredrówna zm. 1709, Rozalia Anna Bieńkowska zm. 1711, Bogumiła Elżbieta Gościmińska zm. 1711, Magdalena Fredrówna zm. 1713, Apolonia Regina Jasińska zm. 1713, Jadwiga Teofila Sokołowska zm. 1713, Franciszka Katarzyna Aksakówna zm. 1715, Wiktoria Katarzyna Rosnowska zm. 1715, Marta Anna Szydłowska zm. 1715 i Ewa Katarzyna Cebulska, zm. 1716. Zob. APPK, *Liber Vitae [aeternae]*, rps. sygn. 109; M. Borkowska, *Leksykon*, *passim*.

¹⁰⁰ Paulina Małgorzata Piotrowicka w 1701, Cecylia Rozalia Trzebuchowska w 1702, Eleonora Helena Brochocka w 1709, Teresa Joanna Piaskowska w 1709, Marianna Jadwiga Janiszewska w 1709, Ludwika Marianna Rzczycka w 1711, Salomea Konstancja Kunaszewska w 1711, Febronia Polanowska w 1712, Magdalena Katarzyna Bełżecka w 1712, Marta Anna Szydłowska – konwerska – w 1713, Kolumba Katarzyna Łabędzka w 1714, Archangela Julianna Borysławska w 1716 i Katarzyna Marianna Rozwadowska w 1717 r. Zob. M. Borkowska, *Leksykon*, *passim*.

¹⁰¹ J. Adamski, dz. cyt., s. 270.

¹⁰² BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 15.

¹⁰³ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 97; J. Adamski, dz. cyt., s. 270.

opał o wartości 17 000¹⁰⁴. Prace ruszyły niebawem. Kamień węgielny został położony 26 maja 1714 r.¹⁰⁵ Katarzyna Bełżecka, już jako mniszka Magdalena, i jej matka zatroszczyły się wokół wznoszenia budynków. Helena Elżbieta Bełżecka została uznana za *powtórnią fundatorkę* klasztoru, splendor spłynął też i na jej córkę, która w klasztorze otrzymała imię najważniejsze: Magdaleny de’Pazzi¹⁰⁶. Autorka *Kollekty funduszu kościoła i klasztoru zapisów, sum wyderkafowych, placów, etc. W. P. Kamelitanek D. Z. pod tytułem Ś. Agnieszki, P i Męczenniczki, w mieście J.K.M. Lwowie na Halickim przedmieściu zostających* zapisała o mniszce Magdalenie Katarzynie, że: *w koło klasztoru mury dała, zakrystię w różnych apparatusach bogatych renowała, obicia na cały kościół sprawiła i wiele innych temu klasztorowi i kościołowi dobrodziejstw świadczyła, z łaski matki swojej i z swego posagu*¹⁰⁷. Prace budowlane postępowały szybko, bowiem już 9 listopada 1716 r. kościół został poświęcony¹⁰⁸. Wartym odnotowania faktem pozostaje to, że w 1718 r. uroczyste obchodzony w kościele odpust ku czci św. Magdaleny de’Pazzi przeniesiono z samego dnia święta przypadającego na 25 maja, na najbliższą po tym terminie niedzielę¹⁰⁹. Inwestycje jednak jeszcze nadal trwały i dopiero 1 maja 1729 r. arcybiskup Jan Skarbek¹¹⁰ dokonał uroczystej konsekracji

¹⁰⁴ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 12.

¹⁰⁵ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 15; J. Adamski, dz. cyt., s. 270.

¹⁰⁶ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 12.

¹⁰⁷ Tamże, k. 15.

¹⁰⁸ J. Adamski, dz. cyt., s. 270.

¹⁰⁹ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 49.

¹¹⁰ Jan Skarbek herbu Abdank (1661-1733) był synem Krzysztofa Skarbka h. Awdaniec (ok. 1630–1706), pułkownika wojsk koronnych, posła na sejmy, kasztelana halickiego i bratem kasztelana halickiego Władysława Józefa Skarbka (ok. 1660–1713). Wybrał stan duchowny, ukończył studia krajowe i zagraniczne, uzyskując dwa doktoraty, z teologii i obojga praw. Wiele podróżował, w 1683 przebywał w Amsterdamie. Wraz z braćmi Władysławem i Antonim, ufundował kanonię, którą połączył z probostwem bractwa św. Trójcy przy katedrze lwowskiej. W dniu 2 stycznia 1696 został mianowany lwowskim biskupem pomocniczym. Po śmierci abp. Konstantego Zielińskiego w 1710 został administratorem lwowskim. 30 stycznia 1713 został mianowany arcybiskupem metropolitą lwowskim. W porozumieniu z arcybiskupem ruskim Bazylim Szeptyckim wystosował 14 czerwca 1714 r. do swego duchowieństwa rozporządzenie regulujące stosunki łacinników i Rusinów składające się z 10 artykułów. Paragraf siódmy rozporządzenia zakazywał dopuszczania Rusinów do obřadk6w łacińskich. Dążył do pełnego zrównania praw Cerkwi unickiej i Kościoła rzymsko-katolickiego. W 1717 został wyznaczony senatorem rezydentem. Ufundował kości6ł w Kąkolnikach, który ukończono w 1732. Troszczył się o uruchomienie na nowo seminarium w podległym sobie terenie i w 1722 załatwił to za zgodą Stolicy Apostolskiej. W 1724 dokonał koronacji i obrazu Matki Bożej w Sokalu. Zdecydował o umieszczeniu letniej rezydencji arcybiskupów lwowskich w barokowym pałacu w Obroszynie, ponieważ zamek w Dunajo-

nowej, murowanej świątyni dedykowanej św. Agnieszce Pannie i Męczennicze¹¹¹. Metropolita lwowski uważał wzniesienie murowanych zabudowań karmelitanek za ważne osiągnięcie swoich rządów w archidiecezji, czego dał wyraz w swej relacji z 1731 r. wyrażając opinię, że *Klasztor zakonnic mniszek Zakonu MNP z Góry Karmelu Trzewiczkowymi nazywanymi, wprzódy z kościołem swoim drewnianym, mojego czasu z muru utwierdzony z kościołem, jak roku 1729 rytym uroczystym konsekrowany, zbudowany, klauzura zachowywana przezornie*¹¹².

Gdy ruszały prace budowlane na czele wspólnoty stała przeorysza Anna Zofia Polanowska, ta, która do zakonu przyjęła pannę stolnikównę bełską. Jednak cały ciężar spraw spoczywał na kolejnej przełożonej, Urszuli Ożdżance¹¹³. Także kolejne przeorysze angażowały się wokół wznoszenia zespołu klasztornego: ponownie matka Polanowska i Ożdżanka a po nich Dorota Anna Wiktorówna¹¹⁴. W 1726 r. konwent przeoryszą wybrała Magdalenę Katarzynę Bełżecką i to na koniec jej kadencji doszło do konsekracji kościoła klasztornego. Co ciekawe: matka Bełżecka do klasztoru przyjęła i dała habit własnej matce, która w 1727 r. otrzymała habit wraz z imieniem Maria Magdalena. Niewiele jest takich przypadków w polskim życiu zakonnym. Otóż 11 lutego 1753 r. miały miejsce u lwowskich dominikanek (*katarzynek*) obłóczyny owdowiałej kasztelanowej krakowskiej księżnej Taidy Teofili Wieniawa Leszczyńskiej (ok. 1680-1757), córki Wacława wojewody podlaskiego i Zofii Krystyny Opalińskiej, *primo voto* Filipowej Konarzewskiej, *secundo voto* Januszowej Wiśniowieckiej, którą do klasztoru przyjęła przeorysza, jej własna córka, starościanka konińska, Joanna Wręby Konarzewska¹¹⁵. Trzeci znany mi przypadek miał miejsce u dominikanek piotrkowskich, gdy w 1841 r. tamtejsza przeorysza Katarzyna Franciszka Busiakiewiczówna

wie wydał mu się bardzo odległy. Zmarł 2 grudnia 1733 r. Zob. *Volumina Legum*, Petersburg 1860, t. VI, s. 149.

¹¹¹ B. Kaczorowski, dz. cyt., s. 69; J. Adamski, dz. cyt., s. 270.

¹¹² *Relacje arcybiskupów lwowskich 1595-1794*, Lwów 1937, wyd. T. Długosz, s. 111: *Monasterium religiosarum monialium Ordinis BMV de Monte Carmelo Calceatarum nuncupatarum: antehac cum ecclesia sua ligneum, meis temporibus de muro solido cum ecclesia, quam anno 1729 ritu solemni consecravi, aedificatum; clausura debita provisum.*

¹¹³ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 114.

¹¹⁴ Jw.

¹¹⁵ Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie, Dokument potwierdzający Joannę Konarzewską na urządzie przeoryszy, rps. sygn. LwK 1; K. Niesiecki, dz. cyt., t. V, s. 189, A. Boniecki, *Herbarz polski, Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, Warszawa 1899-1913, t. XI, s. 60 i t. XIV, s. 163; S. Barącz, *Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce*, Lwów 1861, s. 519.

oblekła w habit własną matkę Mariannę Zofię z Walewskich Busiakiewiczową (1771-1854)¹¹⁶.

Natomiast siostra Maria Magdalena Helena z Kuropatwów Bełżecka zmarła niebawem po profesji i nie doczekała konsekracji kościoła, który powstał z jej życzliwości¹¹⁷. Sam zespół klasztorny położony był w areale zamkniętym od północnego zachodu ulicą Szeroką (Коперника), od północnego wschodu ulicą Mydlarską (Ossolińskich, Стефаника) a od południowego zachodu zboczem Góry Szemberkowskiej¹¹⁸. Oś główna założenia przebiegała linią z północnego zachodu na południowy wschód, z tym, że kościół położony był od północnego zachodu, a wieloskrzydłowy klasztor od południowego wschodu. Całość otynkowanych budynków wzniesiona została z cegły. Areal zakonnicy otoczony został murem¹¹⁹. W tym stanie zespół przetrwał sześć lat, do pożaru z 17 grudnia 1735 r.¹²⁰ Doszło do wielu zniszczeń, więc mniszki podjęły proces odbudowy i restauracji. W 1738 r. ks. Mateusz Obrębski w liście do Józefa Sapięhy, podskarbiego wielkiego litewskiego tak skomentował prace: *żaden we Lwowie kościół nie ma takiej kopuły, która by jaką osobliwość miała. Jedną widzieć kopułę na kościółku Panien Karmelitanek trzewickowych mogłem reperowaną i meliorowaną, ale i tej nie chwalebę, że proporcji nie ma*¹²¹. Owa owalna kopuła nakrywa prezbiterium kościoła klasztornego. Zwieńczona jest latarnią z oknami i opiera się na wysokim tamburze posiadającym okna zamknięte półkoliście¹²².

Prace wokół odbudowy i wyposażenie kościoła i klasztoru trwały do 1766 r., kiedy zakończono je wzniesieniem prostokątnego z dwutraktowym układem wewnątrz murowanego ceglanego domu dla spowiednika mniszek¹²³. Aby sfinansować inwestycje karmelitanki 21 czerwca 1745 r. zwróciły się

¹¹⁶ P. Stefaniak, *Dzieje klasztoru mniszek dominikańskich w Piotrkowie Trybunalskim*, Piotrków Trybunalski 2009, s. 216.

¹¹⁷ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 97.

¹¹⁸ J. Adamski, dz. cyt., s. 273.

¹¹⁹ Jw.

¹²⁰ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 50; B. Kaczorowski, dz. cyt., s. 69; J. Adamski, dz. cyt., s. 270.

¹²¹ AGAD, Archiwum roskie, sygn. LIII/68 list M. Obrębskiego do J. Sapięhy datowany 17 czerwca 1738; Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, rozprawa doktorska (mps), P. Krasny, *Bernard Meretyń i problem rokoka w architekturze polskiej*, Kraków, 1994, s. 174; J. Kowalczyk, *Świątynie późnobarokowe na Kresach. Kościoły i klasztory w diecezjach na Rusi Koronnej*, Warszawa 2006, s. 51; J. Adamski, dz. cyt., s. 271.

¹²² J. Adamski, dz. cyt., s. 273.

¹²³ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 13.

do obradującej właśnie kapituły prowincjalnej ruskiej prowincji zakonu o zezwolenie na użycie na ten cel sum posagowych zakonnic. Zgoda została uzyskana. Prace podjęto i kierował nimi od 1743 r. Bernard Meretyn¹²⁴ (aż do swej śmierci w 1759 r.)¹²⁵. Już w okresie przeoratu Józefy Suchodolskiej (1753-1756) wewnątrz rokowego kościoła pokryto malowidłami. W czaszy kopuły powstała polichromia z przedstawieniem Matki Boskiej z Dzieciątkiem w otoczeniu aniołów i główek anielskich w obłokach¹²⁶. Za przeorysyz Małgorzaty Turzańskiej (1756-1759) świątynia otrzymała nową fasadę. We wnętrzu wstawiono cztery nowe ołtarze¹²⁷. Świątynia zatem została wyposażona w dziewięć ołtarzy: główny w prezbiterium, cztery boczne przy filarach wydzielających prezbiterium i cztery w kaplicach bocznych¹²⁸. Z tych wszystkich ołtarzy znamy wezwania pięciu: św. Eliasza, Anny, Teresy z Avili, Michała Archanioła i Marii Magdaleny de'Pazzi¹²⁹. Wiemy też, że budowniczy Bernard Meretyn w 1758 r. zaciągnął dług u Żyda Motyla *za wzięte materiały do [...] klasztoru PP. Karmelitanek* co by wskazywało, że sumy posagowe

¹²⁴ Bernard Meretyn (zm. 1759) – lwowski architekt, prawdopodobnie pochodzący z terenów Cesarstwa Niemieckiego. Prekursor form rokokowych na ziemiach polskich. Niestety nie dysponujemy żadnymi danymi o życiu Bernarda Meretyna przed jego przybyciem do Lwowa w 1738 r. Współpracował z architektem Marcinem Urbanikiem z Zamościa. Obydwaj nie należeli do lwowskiego cechu budowniczych, co stało się przyczyną niustających konfliktów. Początkowo jego protektorem był radca miejski Carlo Garani, dla którego przebudował kamienicę i pałac we Lwowie, zwany później pałacem Biesiadeckich. Potem architekta zaprotegował starosta kaniowski Mikołaj Bazyli Potocki, który zlecił mu prace w Horodence i Buczaczu. Meretyn współpracował z rzeźbiarzem Janem Jerzym Pinzelem. Od 1745 r. był architektem nadwornym króla Augusta III. W 1742 r. Meretyn zajmował się przebudową kościoła i klasztoru karmelitanek trzewickowych we Lwowie. Wiele projektów Meretyna zrealizowano dopiero po jego śmierci. Do jego chlubnej twórczości zaliczają się: sobór katedralny św. Jura we Lwowie (1746-1764), ratusz w Buczaczu (1750-1751) oraz kościoły: Przemienienia Pańskiego w Tarnogrodzie (1750-1771), Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny i klasztor Teatynów w Horodence (1743-1766), Wszystkich Świętych w Hodowicy (1751-1758) i Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Nawarii (1739-1748) przypisywano mu także i inne świątynie: parafialną p. w. Wniebowzięcia NMP w Kołomyi z lat 1762-72 (obecnie cerkiew, przebudowany), parafialną w Brzozdowcach, Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny i św. Mikołaja w Łopatynie, 1772 oraz kościół parafialny w Busku.

¹²⁵ Informacja z 1744 r. powiada, że: *objął warsztat Pan Bernhart u WW. Panien Karmelitanek i już drugi rok go trzyma. Przeszłego roku robiło na nim ludzi 30.* zob. P. Krasny, dz. cyt., s. 174-175; J. Adamski, dz. cyt., s. 271.

¹²⁶ J. Adamski, dz. cyt., s. 274.

¹²⁷ Tamże, s. 271.

¹²⁸ Tamże, s. 274.

¹²⁹ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 12-13.

okazały się niewystarczające¹³⁰. Trzeba było bowiem jeszcze wstawić złożone kratki drewniane w prezbiterium w przezroczach chóru zakonnego, drzwi do zakrystii (1766 r.) oraz pozłocić (w latach 1766-1767) ołtarz św. Marii Magdaleny de'Pazzi.

Sam kościół klasztorny po odbudowie i wyposażeniu był udanym przykładem obiektu rokokowego. Wzniesiony został na skomplikowanym rzucie poziomym, którego główny blok zamknięto w prostokącie, z częścią ołtarzową skierowaną na południowy wschód¹³¹. Świątynia obejmuje jednoprzęsłowy korpus z nawą główną szerszą od dwóch bocznych, który przechodzi w owalne prezbiterium wydzielone od dwuprzęsłowego obejścia trzema parami filarów o złożonym przekroju. Od południowego wschodu za prezbiterium znajduje się chór zakonny flankowany przez prostokątne atrium łączące się z klasztorem¹³². Ponad obejściem kościoła i oraz kaplicami znajdują się empory otwierające się do wnętrza kościoła okratowanymi półkolistymi prześwitami¹³³.

Po bokach korpusu kościoła oraz prezbiterium znajduje się obejście i aneksy. Te ostatnie stanowią cztery kaplice boczne (po dwie z obu stron) oraz zakrystie i skarbiec. Od północnego zachodu do korpusu przylega prostokątny aneks mieszczący kruchtę i chór muzyczny.

Wraz z inwestycjami w kościele prowadzono także prace w samym budynku klasztornym oraz otoczono całość arealu murem. Budowę tego ostatniego zapoczątkowała przeorysza Józefa Suchodolska, a ukończyła jej następczyni, matka Turzańska w 1759 r.

Klasztor posiadający nieregularny i wieloskrzydłowy układ składał się z trzech skrzydeł na rzucie półtoratraktowym i był budynkiem dwukondygnacyjnym¹³⁴. Pierwsze skrzydło (północno-zachodnie) o osi prostopadłej do kościoła, przylegające do niego od południowego wschodu, asymetrycznie było wyprowadzone ku ulicy Mydlarskiej. Tutaj znajdowało się główne wejście do klasztoru. Drugie skrzydło, południowo-wschodnie, było na osi głównej kościoła i przylegało do skrzydła południowo-zachodniego. W tym skrzydle znajdowały się refektarz i kuchnia¹³⁵. Ostatnim skrzydłem jest południowo-zachodnie, dostawione pod kątem do południowo-wschodniego.

¹³⁰ T. Mańkowski, *Lwowskie kościoły barokowe*, Lwów 1932, s. 88-89, 138-140.

¹³¹ J. Adamski, dz. cyt., s. 273.

¹³² Jw.

¹³³ Jw.

¹³⁴ Tamże, s. 275.

¹³⁵ Jw.

Do całości posesji karmelitanek dawnej obserwacji we Lwowie należy dodać jeszcze dom spowiednika położony przy murze oddzielającym klasztor od ulicy Mydlarskiej, oraz cztery drewniane budynki gospodarcze a także usytuowaną opodal wschodniego narożnika południowo-wschodniego skrzydła klasztornej kolumnę tokańską na postumencie wspierającą figurę Matki Boskiej z Dzieciątkiem¹³⁶. Trzeba jeszcze wspomnieć i o tym, że przeorysza w latach 1751-1753 Rozalia Marianna Rejówna postawić kazała wzniesiony w cegle browar klasztorny¹³⁷.

Równoległe z trwającymi inwestycjami wokół kościoła i klasztoru swoim torem postępowało regularne życie zakonne mniszek. Z ramienia prowincjała siostram co trzy lata naznaczano spowiednika, którym był zawsze karmelita¹³⁸. W trzeciej dekadzie XVIII w., gdy przeorysza była Eufrazja Teresa Goscimińska (1729-1732) we wspólnocie dojrzała myśl, aby spisać wszystkie sprawy konwentu w jednej księdze. Powstało więc spisane ręką kapelana klasztoru główne dochowane do dziś źródło do dziejów lwowskich karmelitanek: *Kollekta funduszu kościoła i klasztoru zapisów, sum wyderkałowych, placów, etc. W. P. Kamelitanek D. Z. pod tytułem Ś. Agnieszki, P i Męczenniczki, w mieście J.K.M. Lwowie na Halickim przedmieściu zostających*. Cenny rękopis posiada zapisy posażne i opis spraw gospodarczych doprowadzony do daty jego powstania w 1731 r. Metryka natomiast urywa się w 1752 r., gdy przeoryszą była Rozalia Rejówna. Protokoły elekcji przeorysz doprowadzono do 1767 r., kiedy obrano Agnieszkę Gurowską¹³⁹.

W 1750 r., gdy przeoryszą była powtórnie wybrana Eufrazja Teresa Goscimińska lwowski konwent osiągnął największą w swych dziejach liczebność, gdyż składał się z 42 sióstr. Wśród nich było trzydzieści osiem sióstr chórowych, trzy konwerski i jedna nowicjuszka¹⁴⁰.

¹³⁶ Jw.

¹³⁷ NPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 13.

¹³⁸ APPK, rps. sygn. 128 i 619, *passim*.

¹³⁹ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, *passim*.

¹⁴⁰ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 97.

Stan klasztoru z 1750 r.: Eufrazja Gościmińska – przeorysza, Aleksandra Owadowska, Teresa Piaskowska, Salomea Kunaszewska, Febronia Polanowska, Magdalena Bełżecka, Archangelia Boryslawska, Katarzyna Rozwadowska, Helena Kaczorowska, Rozalia Rejówna, Martyna Modzelewska, Antonina Drohojowska, Benedykta Stetkiewiczówna, Marianna Staszewska, Aniela Tyrawska, Józefa Suchodolska, Anna Kalinowska, Małgorzata Turzańska, Eufrozyna Stadnicka, Urszula Wychowska, Agnieszka Gurowska, Eugenia (Eufemia) Granowska, Petronela Achnazarowiczówna, Eleonora Krupska, Deograta Granowska, Zofia Stadnicka, Pelagia Golejowska, Róża Gurowska, Franciszka Gałęcka, Barbara Otocka, Serafina Czosnowska,

Klasztor u schyłku Rzeczypospolitej (w 1772 r.) zamieszkiwał trzydziestoosobowy konwent¹⁴¹. Wspólnota znajdowała się w pełnym rozkwicie. Nic nie zapowiadało, że są to ostatnie lata jego funkcjonowania. Wprawdzie osłabiona Rzeczpospolita stopniowo dogorywała, to nie spodziewano się, że zmiana sytuacji politycznej może zagrozić mniszkom.

3. Pod zaborem austriackim

W sierpniu 1772 r. w Petersburgu podpisano konwencje rozbiorową. Pierwszy rozbiór Polski stał się faktem. Już we wrześniu 1772 r. oddziały austriackie feldmarszałka Mikołaja Józefa Esterhazego zajęły Lwów, który włączony do monarchii Habsburgów stał się miastem stołecznym powołanej do istnienia nowej austriackiej prowincji: Galicji i Lodomerii, w skład której weszły tereny zagarnięte. Pierwszym rakuskim gubernatorem został Jan Pergen¹⁴².

Karmelitanki musiały się poddać wszystkim rygorom przepisów austriackich, odnoszących się do duchowieństwa oraz osób zakonnych. Od tego czasu profesję mogły składać tylko te nowicjuszkę, które przekroczyły dwudziesty czwarty rok życia¹⁴³. Zabroniono kontaktów z klasztorami w okrojonej Rzeczypospolitej. Następnie zmuszono do zerwania łączności z wyższą władzą zakonną, rezydującą poza Austrią i poddano konwenty władzy biskupów – we Lwowie metropolitą był wówczas Wacław Hieronim Sierakowski¹⁴⁴. Józefinizm stosując wiele uciążliwych metod doprowadził do

Teofila Bielska, Marianna Radziejewska, Kolumba Granowska, Felicjana Wkryńska, Eufemia Modzelewska, Wiktoria Rosochacka, Joanna Rozwadowska, Justyna Kosówna – nowicjuszkę, Ludwina Hulaniecka – konwerska, Elżbieta Kolmasówna – konwerska, Marta Uruska – konwerska. Zob. M. Borkowska, *Leksykon*, passim.

¹⁴¹ B. Kaczorowski, dz. cyt., s. 69.

¹⁴² Tamże, s. 12.

¹⁴³ J. Umiński, *Historja Kościoła*, Lwów 1934, t. 2, *Czasy nowożytne*, s. 230.

¹⁴⁴ Wacław Hieronim de Bogusławice Sierakowski herbu Ogończyk (1700-1780) urodził się w Rabie Wyżnej na Podhalu jako syn Jana Sierakowskiego, stolnika zakroczymskiego, starosty mszańskiego i olszowskiego) oraz kasztelanki inowrocławskiej Marianny z Ruszkowskich herbu Pobóg. Uczęszczał do Szkół Nowodworskich w Krakowie oraz na Wydział Teologiczny Akademii Krakowskiej. Studia kontynuował także w kolegium w Łowiczu i w Rzymie, gdzie uzyskał stopień doktora obojga praw. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1726 r. w Krakowie z rąk bpa Franciszka Szaniawskiego. Dnia 4 maja 1738 został w Kielcach konsekrowany na biskupa przez kard. Jana Aleksandra Lipskiego. Został biskupem koadiutorem inflanckim, w 1738 biskupem inflanckim, 16 listopada 1739 kamienieckim, 25 maja 1742 przemyskim i 21 lipca 1760 arcybiskupem lwowskim. Napisał kilka dzieł o treści religijnej. W maju 1776 r.

upadku życia zakonnego na całym obszarze Cesarstwa, natomiast klasztor kontemplacyjny skazał na całkowitą likwidację. Dla karmelitanek dawnej obserwancji pierwszym objawem posunięć, które później ujawniły rzeczywiste intencje cesarskie stało się rozporządzenie *Konsygnacja klasztorów*, wydane 1 kwietnia 1774 r. na rozkaz Marii Teresy¹⁴⁵. Jednak dopiero jej syn doprowadził wiele spośród klasztorów do upadku.

Oświeceniowy cesarz austriacki Józef II postanowił, jak przystało na cesarza zakrystianina, przeprowadzić kolejną reformę Kościoła na podległym sobie terenie i wydał 24 czerwca 1782 r. dekret zarządzający sekularyzacją wszystkich klasztorów kontemplacyjnych na obszarze Cesarstwa Austriackiego. W imię użyteczności publicznej Habsburg polecił znieść w Galicji klasztory karmelitanek, klarysek, kapucynek i franciszkanek¹⁴⁶. Pozostawiono tylko konwenty zajmujące się szpitalnictwem oraz kilka nauczających.

koronował cudowny obraz Matki Bożej Łaskawej we Lwowie. Dokonał gruntownej przebudowy i renowacji katedry łańciewskiej. Pobożny i ofiarny na cele kościelne, na sejmach występował jako zwolennik reformy skarbowo-wojskowej. W 1764 r. był elektorem Stanisława Augusta Poniatowskiego z województwa ruskiego. W 1764 r. został wyznaczony senatorem rezydentem. Jako patriota należał do twórców i najgorętszych wśród biskupów zwolenników konfederacji barskiej. Zwalczał prądy oświecenia. Za lojalność wobec Austrii 16 czerwca 1775 r. otrzymał tytuł hrabiowski z członkami rodziny. Zachował godną postawę po I rozbiórce kraju oraz w czasie kasaty józefińskiej, nie godząc się na narzucanie przez władze świeckie decyzji w sprawach kościelnych. Wierząc w dobrą wolę cesarzowej Marii Teresy, mimo podeszłego wieku interweniował osobiście w Wiedniu w sprawach spornych z lwowskim gubernium. Nie wziął udziału w uroczystym homagium składanym przez przedstawicieli wszystkich stanów Galicji nowemu władcy, które miało miejsce 29 grudnia 1773 roku. Nigdy nie złożył wizyty gubernatorowi uważając, że (zwłaszcza hr. Antoni Pergen) jako młodszy wiekiem i katolik oraz gość powinien pierwszy odwiedzić księcia Kościoła, będącego we Lwowie gospodarzem. Przez władze został nawet, wraz z całą kapitułą katedralną, poddany kilkuletniemu internowaniu w Dunajowie. Zmarł w pałacu biskupim w Obroszynie koło Lwowa 25 października 1780. Zgodnie z życzeniem został pochowany w katedrze łańciewskiej we Lwowie, gdzie znajduje się jego nagrobek. Serce zaś spoczęło 15 grudnia 1780 r. w lwowskiej kolegiacie Matki Boskiej Śnieżnej na Przedmieściu Halickim. Zob. *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, t. VI, Patavii 1958, s. 161, 435; K. Niesiecki, dz. cyt., t. I, s. 30; *Kawalerowie i statuty Orderu Orła Białego 1705-2008*, Warszawa 2008, s. 184; E. Burda, *Sierakowski Wacław Hieronim z Bogusławic h. Ogończyk (1799-1780) [w:] Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXVII, Warszawa-Kraków 1996-1997, s. 306-317.

¹⁴⁵ W. Chotkowski, dz.cyt., s. 117; Biblioteka Naukowa im. W. Stefanyka Ukraińskiej Akademii Nauk we Lwowie, (dalej: BNSL), rps. sygn. 255 I (sygn. sprzed 1939 r.), *Summarischer Extract der in den Kgr. Galizien u. Lodomerien ligenden Orden ... vom 1 April 1774*.

¹⁴⁶ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwancji*, s. 98.

Decyzja Józefa II bezpośrednio zaczęła dotyczyć 28 karmelitanek¹⁴⁷ w dniu 3 lutego 1782 r. i choć samą kasatę cesarz chciał utrzymać w tajemnicy, to hiobowa wieść dotarła do Lwowa wcześniej. W tej sytuacji mniszki na ręce arcybiskupa lwowskiego Ferdynanda Kickiego¹⁴⁸ wniosły prośbę o zachowanie ich klasztoru, jako że zajmowały się one wychowywaniem dziewcząt, a zatem sądziły, że są wyłączone spod kasaty wspólnot ściśle kontemplacyjnych¹⁴⁹. Petycja nie przyniosła pożądanego skutku i radca gubernialny galicyjski Knop 3 lutego 1782 r. gubernatorowi przekazał formalną informację, że przeprowadził *abolicyę* klasztoru karmelitanek dawnej obserwancji we Lwowie¹⁵⁰. Karmelitanki odwołały się 11 lutego 1782 r. do gubernatora hrabiego Józefa Brigido podnosząc argument, że nie są zakonnice ściśle kontemplacyjnymi i zajmują się wychowywaniem dziewcząt. Gubernator prośby nie uwzględnił i przekazał ją do arcybiskupa Kickiego, który miał *ex-zakonnice* poinformować o odmowie i nałożyć na nie nakaz ścisłego stosowania się do *nakazów najjaśniejszego pana*, cesarza Józefa II. Nie przekazanie odwołania do Wiednia spowodowane było faktem, że karmelitanki (nie miało znaczenia, czy chodziło o bose czy trzewiczkowe) znalazły się w wykazie wyliczonym przez cesarza do sekularyzacji oraz fakt, że klasztor św. Agnieszki posiadał spore kapitały i jego kasata opłacała się funduszowi państwowemu¹⁵¹. Mniszki mimo to zwróciły się 8 marca 1782 r. do komi-

¹⁴⁷ Liczbę 38 mniszek zanotowano w 1774 r., jednak w momencie kasaty było ich jednak 29. Zob. W. Chotkowski, dz. cyt., s. 33; M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwancji*, s. 98. W 1777 r. zmarły: Salomea Konstancja Kunaszewska i Antonina Helena Drohojowska, w 1778 Archangela Julianna Borysławska i Urszula Rozalia Wychowska, w 1780 Eufemia Joanna Granowska,; brakuje danych o śmierci dziewięciu zakonnice. Natomiast wstąpiły: Magdalena Wyszopolska (1778), Ludwika Grodzicka (1779), Eufrozyna Rytarowska (1779), Helena Starzewska (1782) i Anna Agnieszka Chiczevska (1782). Zob. M. Borkowska, *Leksykon*, s. 292-295.

¹⁴⁸ Ferdynand Onufry Kicki herbu Gozdawa (1715/1721-1797) do 1747 był żołnierzem w wojsku saskim. W 1750 przyjął święcenia kapłańskie. W 1764 został mianowany kanonikiem kapituły lwowskiej. Od 1771 do 1778 pełnił funkcję proboszcza parafii katedralnej w Krakowie. W 1777 został mianowany biskupem pomocniczym archidiecezji lwowskiej, w 1778 jej biskupem koadiutorem. Od 1780 sprawował urząd arcybiskupa metropolity. Był lojalny wobec władz austriackich (używał nazwiska Kitzi). Był członkiem konfederacji Sejmu Czteroletniego. Zmarł 2 lutego 1797 r. Zob. M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Lwowie ze 102 ilustracjami i planem miasta*, Lwów -Warszawa 1925, s. 183; *Kalendarzyk narodowy y obcy na rok ... 1792.*, Warszawa 1791, s. 307.

¹⁴⁹ W. Chotkowski, dz. cyt., s. 35.

¹⁵⁰ Tamże, s. 30.

¹⁵¹ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwancji*, s. 99.

sji abolicyjnej z prośbą o pozwolenie na pozostanie w klasztorze do śmierci. Podkreśliły w piśmie, że pracują z pożytkiem dla społeczeństwa poprzez wychowywanie dziewcząt i chciałyby do śmierci wypełniać przepis reguły zakonnej¹⁵². Hrabia Brigido odwołania nie uwzględnił i komisja abolicyjna widząc trudności czynione przez karmelitanki, które kwestionowały zasadność swej kasaty, co podważało jej kompetencje, 16 marca 1782 r. poleciła arcybiskupowi lwowskiemu, aby zakonnikom ze zniesionych klasztorów zakomunikował o obowiązującej mocy prawnej cesarskiej rezolucji o kasatach oraz rozporządzeniom komisarzy królewskich. Nakazał także położyć, jak się był wyraził, kres niepokojom¹⁵³.

Arcybiskup Kicki, jako znany ze skwapliwego wykonywania austriackich nakazów rządowych, wbrew nawet instrukcjom z Watykanu¹⁵⁴, szybko polecił karmelitankom posłuszeństwo. Te jednak miały swoje racje i to o żywotnym charakterze i nadal dawały się we znaki władzom domagając się dla siebie sprawiedliwości. Ponieważ zaraz po ogłoszeniu kasaty, już 18 marca 1782 r., cały ich majątek został przez państwo przejęty i włączony do specjalnego funduszu religijnego. Z niego też miano opłacać pensje byłym zakonnikom¹⁵⁵. Jednak przez pięć miesięcy mniszki pozostawały w swym klasztorze bez wyznaczonych im środków do życia. Brakowało też funduszu na potrzeby sprawowania kultu religijnego w ich kościele. W tej sytuacji siostry ponownie wniosły zażalenie do komisji abolicyjnej, że pensję, którą im wyznaczył radca Knop nie tylko nie wystarcza, dlatego konieczne jest przyznanie dodatku na zaspokojenie takich potrzeb jak: opłacenie lekarza, felczera, apteki, oświetlenie kościoła, reperacje budynków klasztornych, renumerację dla spowiedników a także na sfinansowanie dziewięciu odpustów, w tym zbliżającego się głównego na cześć św. Józefa¹⁵⁶.

¹⁵² W. Chotkowski, dz. cyt., s. 30.

¹⁵³ Österreichisches Staatsarchiv w Wiedniu (dalej: OSW), *Acta Generalia* F. Nr. 71, sygn. 266 April. 782, nr. 15, 36, 41, *Protocollum Commissionis intuitu abolitorum Conventuum. Leopoli die 16 Martii 1782.*

¹⁵⁴ Arcybiskup Ferdynand Kicki nie tylko nie przeciwdziałał akcji kasat klasztorów, ale przeciwnie chętnie współpracował przy niej. Równocześnie swe działania niezgodne z prawem kościelnym próbował tuszować przed Stolicą Apostolską. Posunął się w przypadku karmelitanek do manipulacji pisząc w 1790 r. w sprawozdaniu do Rzymu, że *mniszki od św. Agnieszki po kasacie wyjechały do Królestwa Polskiego do tamtejszego klasztoru swojej reguły*. Zapomniał jednak dodać, że uczyniły to jedynie dwie zakonnice spośród 29, którym to było uniemożliwione. Zob. *Relacje arcybiskupów...*, s. 129.

¹⁵⁵ OSW, *Konwol.* 10. Sign. 220 ex Martio 783. *Dekret a. d. galiz. Gub. dto. 18 März 783.*

¹⁵⁶ W. Chotkowski, dz. cyt., s. 31.

Petycja ta obnażyła niekompetencje komisji, która uznała, że wyznaczona przez nią pensja jest niewystarczająca, ale bała się ją podnieść. Zdecydowała się w tej sprawie odnieść do Wiednia, jednak czas naglił, gdyż odpust się zbliżał. W tej sytuacji mniszki otrzymały 60 złotych polskich będących równowartością 15 florenów, jako jednorazowy dodatek celowy. Sam odpust św. Józefa, na który przybyło bardzo wielu wiernych odbył się 19 marca 1782 r.¹⁵⁷

W sytuacji likwidacji klasztoru i przejęcia jego majątku do komisji abolicyjnej zgłosiła się wdowa Eufrozyna Kowalska. Zażądała ona zwrotu 3 000 złotych polskich, które zapisała karmelitankom pod warunkiem, że ją po śmierci godnie pochowają. W sytuacji, gdy klasztor przestał istnieć, a jego majątek został przez państwo skonfiskowany, to ona domagała się zwrotu od komisji swej donacji¹⁵⁸.

Trzecią kompromitującą komisję abolicyjną sprawą była decyzja względem nowicjuszek. Powinny one nakazem władz opuścić klasztor w przeciągu czterech tygodni¹⁵⁹. Trzy nowicjuszek karmelitanek trzewickowych we Lwowie, Helena Starzewska, Anna Agnieszka Chiczevska i Eufrozyna Rytarowska poprosiły, aby mogły pozostać w klasztorze wraz z resztą zgromadzenia przez pięć miesięcy, gdyż cztery tygodnie były czasem zbyt krótkim, aby mogły sobie znaleźć inne miejsce do życia. W dniu 1 marca 1782 r. otrzymały decyzję odmowną i gdy zaraz udały się osobiście prosząc ponownie o przedłużenie im okresu przebywania w klasztorze, nakazano im jeszcze tego dnia włożyć świecki strój i opuścić klasztor¹⁶⁰. W tej sytuacji do komisji abolicyjnej zgłosiła się matka jednej z nowicjuszek, Agnieszka Chiczevska, żądając zwrotu 2 442 złotych polskich posagu jej córki, która musiała opuścić zakon¹⁶¹. Doszło do kłopotliwej dla rządu sytuacji. Nowicjuszek usuniętych z klasztorów było wiele i teraz należało uwzględnić ich roszczenia finansowe. Gdy więc Chiczevska zgłosiła się domagając zwrotu posagu i wyprawy córki komisja abolicyjna o decyzję w tej sprawie poprosiła nadworną komisję duchowną w Wiedniu zaznaczając, że posagi należałoby zwracać wobec tego, że wbrew swojej woli musiały opuścić klasztory.

¹⁵⁷ Jw.

¹⁵⁸ Jw.

¹⁵⁹ Tamże, s. 32.

¹⁶⁰ OSW, *Acta Generalia* F. Nr. 70, sygn. 283, K. A. *Bericht der Abolitionskommission Lemberg 8 März 782*, nr. 22.

¹⁶¹ W. Chotkowski, dz. cyt., s. 31.

Podniesiono także kwestie, że były nowicjuszki są obecnie uboższe o swe posagi i to im utrudnia ewentualne zamążpójście¹⁶².

W przypadku Chiczewskiej 11 kwietnia 1782 r. nadworna komisja duchowna nakazała przekazać sumę posagową z potrąceniem sumy 700 florenów, czyli 1 445 złotych polskich z tytułu wyżywienia jej córki w klasztorze, 500 złotych polskich za ubranie i 145 złotych polskich za naukę muzyki. Do wypłaty zatem pozostało 997 złotych polskich. Stanowiło to jawną niesprawiedliwość, gdyż skarb państwa nie utrzymywał nowicjuszki Anny Agnieszki Chiczewskiej, gdy przebywała w klasztorze¹⁶³. Ostatecznie jednak Chiczewskie otrzymały zwrot całego posagu na mocy wydanego 26 sierpnia 1782 r. cyrkularza do wszystkich guberniów, który rozstrzygał sprawy posagów nowicjuszek skasowanych klasztorów¹⁶⁴.

Ilość odwołań i starań o odwołanie kasaty, a następnie o rozwiązanie sytuacji materialnej karmelitanek była największa spośród innych sekularyzowanych zakonnic. Mniszki z klasztoru św. Agnieszki we Lwowie najbardziej walczyły o swoje i tym sposobem przyczyniły się do licznych kłopotów władzom gubernialnym, które w sposób mało uczciwy dokonały likwidacji tego klasztoru. Procedury odwoławcze karmelitanek ukazały w całej rozciągłości nadużycia kompetencji komisji abolicyjnej.

Gdy karmelitanki zdały sobie sprawę, że ich pobyt we własnym klasztorze nie będzie możliwy, wówczas zwróciły się z żądaniem umożliwienia im wyjazdu do innych klasztorów swej reguły, zwłaszcza do domu w Dubnie. Władze gubernialne obawiając się kłopotów, że i inne zakonnice ze zniesionych klasztorów poproszą o to samo, zdecydowały się błyskawicznie na ogłoszenie swego stanowiska: sekularyzowane mniszki, które nie chcą wrócić do świata osób świeckich zostaną skierowane do domu zbiorczego¹⁶⁵. Jednak zarówno karmelitanki (jak i siostry z innych zakonów) jak ognia unikały takiego rozwiązania i żadna nie zdecydowała się na wyjazd do wyznaczonego na dom zbiorczy klasztoru klarysek w Starym Sączu. Dwie karmelitanki, Serafina Czosnowska i Józefa Jurewiczówna wbrew woli dotarły jednak do położonego za kordonem klasztoru swojego zakonu w Dubnie¹⁶⁶.

Losy samych mniszek po ich sekularyzacji i eksmisji przebiegały różnie. Do końca 1782 r. siostry opuściły klasztor. Od Józefa II na nabycie świeckich

¹⁶² Tamże, s. 32.

¹⁶³ Jw.

¹⁶⁴ OSW, *Acta Generalia* F. nr. 71, sygn. 501, ex Augusto 782.

¹⁶⁵ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 99.

¹⁶⁶ Tamże, s. 100.

szat każda z nich otrzymała po 50 florenów¹⁶⁷. Przeorysza zaś otrzymała najpierw 30 krajcarów pensji, którą podwyższono 4 lutego 1782 r. na 1 floren. Dwadzieścia dziewięć mniszek (27 posiadało profesję uroczystą) stało się także problemem dla władz ruskiej prowincji karmelitów, co z nimi zrobić w momencie, gdy straciły prawo do życia wedle swego powołania. Wedle prawa państwowego jako osoby świeckie zostały „zwrócone społeczeństwu”, według jednak prawa kanonicznego nadal pozostawały osobami zakonnymi z ważną profesją. Ocalał wprawdzie znajdujący się w Polsce porozbiorowej konwent w Dubnie, ale nie był on w stanie przyjąć 27 nowych mniszek. Powody były dwa: pierwszy lokalowy, tyle osób nie byłoby w stanie przyjąć w swe mury i drugi – po przekroczeniu granicy siostry lwowskie pozbawione były głodowej pensji rządowej i nie posiadałyby żadnego funduszu na utrzymanie i w tej sytuacji dom dubieński ekonomicznie by nie uniósł utrzymania tak dużej liczby siostr nie mających żadnych źródeł dochodu. Jedynie więc dwóm siostrom udało się dołączyć do klasztoru karmelitanek trzewickowych w Dubnie. Mniszka Serafina Joanna Czosnowska przyjechała wbrew woli rządu przekraczając granicę i zmarła w 1800 r. Drugą była zmarła w 1794 r. siostra Józefa Jurewiczówna.

Reszcie karmelitanek pozostały inne rozwiązania. Pięć zakonnic żyło w rozproszeniu, mieszkając prywatnie w nieznanymi miejscach na terenie Galicji. Zachowały jednak one jakiś kontakt z prowincją swego zakonu. Były to: Małgorzata Anna Turzańska, zm. 1788; Agnieszka Gurowska, chciała jechać do klasztoru w Dubnie, ale rząd odmówił jej na to zgody, więc zmarła w rozproszeniu w 1790 r.; Kolumba Marianna Granowska, zm. 1790; Marta Franciszka Uruska, zm. 1791 i Eufrazja Orlewska, zm. 1791. u krewnych zamieszkała siostra Magdalena Wyszopolska (zm. 1801). We Lwowie prywatnie zamieszkały dwie karmelitanki: Barbara Marianna Otocka, która zmarła w 1798 r. i Maria Egipcjanka Anna Karpińska (zm. 1797). Do Bursztyna udała się Karolina Kunaszewska (zm. 1805), a do Krystynopola Paulina Kalinowska (zm. 1800). Osiem zakonnic zmarło mieszkając w świecie: *obierunt expulsae ex conventu in patientia et devotione*¹⁶⁸.

Grupa lwowskich mniszek ze zniesionych konwentów udała się do opactwa Wszystkich Świętych, benedyktynek łacińskich we Lwowie. Zamieszkały tam oficjalnie jako rezydentki, a w rzeczywistości przebywały tam w roli

¹⁶⁷ OSW, *Acta Generalia* F. nr. 70, sygn. 283 ex Martio 782.

¹⁶⁸ APPK, *Liber Vitae [aeternae]*, rps. sygn. 451 (prawdopodobnie egzemplarz lwowski), k. 183.

krypto-zakonnic¹⁶⁹. Było pośród nich także osiem karmelitanek: przeorysza Pelagia Magdalena Golejowska, zm. 1784; Róża Elżbieta Gurowska, zm. 1788; Marianna Teresa Radziejewska; Eufemia Aniela Modzelewska, która oficjalnie przeszła do benedyktynek pośród których zmarła w 1801 r.; Joanna Anna Rozwadowska (zm. 1782); Eudoksja Cielecka (zm. 1794); Teresa Kociejowska i Ludwika Grodzicka¹⁷⁰.

Trzy karmelitanki zdecydowały się z czasem opuścić opactwo benedyktynek: Marianna Teresa Radziejewska przeniosła się do Sąsiadowic, gdzie zamieszkała w pobliżu kościoła Karmelitów i tam zmarła w 1808 r.; Teresa Kociejowska po 1783 r. udała się do krewnych do Firlejowa gdzie zmarła w 1797 r. i Ludwika Grodzicka przeszła do lwowskich szarytek, do których bezskutecznie chciała wstąpić; zmarła w ich szpitalu w 1787 r. Tam spotkała trzy inne sekularyzowane karmelitanki dawnej obserwancji: Zofię Joannę Stadnicką (zm. 1800 r.), Franciszkę Zofię Gałęcką, cierpiąca na obłąkanie (zm. 1790) i Weronikę Mierzejowską, która jak Grodzicka próbowała wstąpić do sióstr miłosierdzia św. Wincentego a'Paulo, jednak zmarła jako karmelitanka w 1887 r.¹⁷¹

Trzy mniszki zamieszkały jako rezydentki w klasztorze benedyktynek od Najświętszego Sakramentu we Lwowie: Rozalia Popowska (zm. 1829), Bibiana Świdarska (zm. 1837) i nowicjuszka bez ślubów – Eufrozyna Rytarowska (zm. 1846)¹⁷². Tej ostatniej udało się zachować habit karmelitański, który do śmierci nosiła mieszkając za klauzurą lwowskich sakramentek¹⁷³.

Po eksmisji mniszek cesarz Józef II przekazał ich własność na *Generalne Studium Duchowne*, czyli centralne seminarium duchowne rzymsko-katolickie, które w 1792 r. zostało przeniesione do zabudowań dawnego klasztoru karmelitanek bosych, gdzie się znajdowało do 1945 r. kleryków zastąpili austriaccy żołnierze. W kościele umieszczono magazyny a w części pomieszczeń klasztornych piekarnię. W tym czasie zespół budynków dotknęły dwa pożary, z 1804 i 1812 r. doprowadzając obiekty do ruiny. W 1816 r. urzędnicy

¹⁶⁹ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwancji*, s. 100.

¹⁷⁰ Jedna z benedyktynek łańciskich ze Lwowa na koszulkach swego egzemplarza Reguły św. Benedykta zanotowała w 1782 r. – a prowadziła notatki z ważniejszych wydarzeń – W tu-tejszym klasztorze oblokowało się osiem panien eks-karmelitanek trzewiczkowych, to jest p. Pelagia Golejowska przeorysza, Joanna Rozwadowska, Marianna Radziejewska, Eufemia Modzelewska, Eudoksja Cielecka, Teresa Kociejowska, Tekla Zawadzka, Ludwika Grodzicka. Zob. M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwancji*, s. 100.

¹⁷¹ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwancji*, s. 100.

¹⁷² Tamże, s. 101.

¹⁷³ Jw.

oszacowali wartość zniszczonych budynków na niecałe 20 000 florenów. Opustoszały i zrujnowany zespół klasztorny nabył na licytacji 26 marca 1817 r. prefekt Cesarskiej Biblioteki Narodowej w Wiedniu, Józef Maksymilian Ossoliński (1748-1826), który prawo własności otrzymał w 1820 r. Nowy właściciel planował umieszczenie w dawnym klasztorze umieścić swoje cenne zbiory, które miały być dostępne dla nauki i narodu polskiego. Ossoliński przystąpił do prac renowacyjnych i rewitalizacyjnych. Ponieważ projekt architekta wiedeńskiego Piotra Nobile przekroczył możliwości finansowe inwestora, w 1827 r. prace adaptacyjne powierzono inżynierowi wojskowemu, kapitanowi Józefowi Bemowi. Wykonał on wtedy cenne dla nas rysunki stanu kościoła i klasztoru sprzed podjętych prac i przebudów. Sam proces odbudowy zapoczątkowało położenie kamienia węgielnego 19 czerwca 1827 r. W ciągu trzech lat rozebrano kościelną kruchtę i na jej miejscu wzniesiono okazały czterokolumnowy portyk, w kościele przerobionym na główną czytelnię zmieniono rozmieszczenie okien, zburzono ścianę za wielkim ołtarzem i przebudowano aneksy stanowiące dawniej kaplice boczne, a w 1830 r. powstała dekoracja sztukatorska wykonana przez Fryderyka Baumanna¹⁷⁴. Przebudowano także dawny klasztor. Dawny ryzalit refektarza przekształcono w portyk z głównym wejściem do gmachu. Wszystkie elewacje otrzymały masywną attykę, którą z powodu kontrowersji jaką wywoływała, wyburzono w 1841 r.¹⁷⁵

Po przerwie spowodowanej wypadkami powstania listopadowego podjęto w latach 1837-1839 pod kierunkiem Jana Salzmanna kolejne inwestycje w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich. W latach 1840-1851 prace prowadził Wilhelm Schmid. Wtedy wykonano kapitele portyku dawnego kościoła, w którym podniesiono sklepienia. W latach 1844-1851 pobudowano nowe skrzydło. W latach 1891-1892 Ludwik Ramułt i Łukasz Bodaszewski podjęli się istotnej renowacji zespołu wraz z zachowaną do dziś dekoracją wewnątrz¹⁷⁶. Budynki szczęśliwie przetrwały obie wojny światowe: w 1918 r. miały miejsce tylko niewielkie uszkodzenia z powodu ostrzału; druga wojna zaś także nie przyniosła istotnych zniszczeń.

Po odebraniu Polsce Lwowa część zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich została wraz z wydawnictwem przewieziona w 1946 r. do

¹⁷⁴ T. Mańkowski, *Dzieje gmachu Zakładu...*, s. 56, 59-84, 108-109.

¹⁷⁵ Tamże, s. 109.

¹⁷⁶ Tamże, s. 89-133.

Wrocławia. Zbiory, które pozostały zostały włączone do powstałej w gmachu Lwowskiej Biblioteki Naukowej im. Wasyla Stefanyka.

Zatem główną pamiątką, pozostałością po karmelitankach dawnej obserwacji we Lwowie są zabudowania Lwowskiej Biblioteki Naukowej im. Wasyla Stefanyka oraz garść rozproszonych archiwaliów. One też dają nam pogląd o tej rzeczywistości, jaką przez sto pięćdziesiąt lat tworzyły we Lwowie odziane w brązowe habity, czarne welony i białe płaszcze chórowe, mniszki Zakonu Najświętszej Maryi Panny z Góry Karmelu.

4. Grono panińskie lwowskiego klasztoru św. Agnieszki

Tak, jak w większości staropolskich, potrydenckich wspólnot mniszek, także karmelitanki dawnej obserwacji we Lwowie zasadniczo rekrutowały się spośród szlachty. Być może jedynie trzy mniszki nie miały szlacheckiego pochodzenia, mianowicie konwerska Anna Mroczkówna (z pierwszego pokolenia), konwerska Elżbieta Zuzanna Kolmasówna *vel* Kolmatówna (zm. 1757) oraz chórowa Justyna Maria Egipcjanka Kosówna/Koszówna, która złożyła profesję w 1751 r.

Siostry gremialnie wywodziły się z terenów województwa ruskiego i przyległych. Spora ich grupa reprezentowała wybitne rody szlacheckie: Dunin-Szpotów, Fredrów, Aksaków, Drohojowskich, Stadnickich, Bielskich, Rzeczyckich, Bełżeckich i Rozwadowskich. W klasztorze zabrakło reprezentantek córek książęcych i wyższej arystokracji; te we Lwowie wołały benedyktyнки łacińskie i dominikanki. Towarzystwo jednak było herbowe i pieczętowało się: Dunin-Szpot, Jelita, Bończa, Aksak, Rawicz, Kierdeja, Pobóg, Radwan, Jastrzębiec, Korab, Trąby, Oksza, Śreniawa, Janina, Kalinowa, Leliwa, Kolumna i Sas¹⁷⁷.

Z zachowanych danych osobowych mniszek wiemy o większości nie tylko jak nazywali się ich rodzice, ale jakie pełnili funkcje w państwie i społeczeństwie. I tak, kasztelan sanocki Zygmunt Fredro herbu Bończa w 1663 r. przekazał do klasztoru swe dwie córki: Aleksandrę Febronię i Magdalenę¹⁷⁸. Podobnie uczynił w tym samym roku sędzia kijowski Stefan Aksak, który do karmelitanek przywiózł córki, Izabelę Teodorę i Franciszkę Katarzynę¹⁷⁹.

¹⁷⁷ M. Borkowska, *Leksykon*, passim.

¹⁷⁸ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, passim; M. Borkowska, *Leksykon*, s. 288.

¹⁷⁹ Jw.

Także w tym klasztorze znalazły swe powołanie dwie córki (Agnieszka Anna i Urszula) Jerzego Floriana Ożgi herbu Rawicz, który był podczaszym lwowskim¹⁸⁰. W 1683 r. w nowicjacie przebywała córka kasztelana wołyńskiego Jerzego Wielhorskiego herbu Kierdeja, Kolumba Magdalena¹⁸¹. W sześć lat później w jej ślady poszła cześnikówna zakroczymska, Marcelina Apolonia Gumowska, córka Kazimierza herbu Pobóg i Zofii z Gidzińskich¹⁸². W 1702 r. profesję złożyła podczaszanka brzesko-kujawska, Cecylia Rozalia Trzebuchowska, córka Mikołaja¹⁸³. Córką żołnierza i autora diariusza wyprawy wiedeńskiego a zarazem skarbnika braclawskiego, Wojciecha Jerzego Konaszewskiego herbu Radwan, była mniszka Salomea Konstancja Konaszewska, która miała wstąpić do klasztoru w wieku 12-13 lat!¹⁸⁴ Córką stolnika bełskiego Adama Bełżeckiego herbu Jastrzębiec była słynna matka Magdalena Katarzyna Bełżecka, ta sama, która będąc przełożoną przyjęła do zakonu własną matkę, córkę Stanisława Kuropatwy herbu Śreniawa (lub jak chce Kasper Niesiecki, Jastrzębiec)¹⁸⁵. W 1714 r. śluby zakonne złożyła siostra Kolumba Katarzyna Łabęcka, córka skarbnika przemyskiego, Jana herbu Korab. Drugą we wspólnocie znaną stolnikówną, tym razem halicką, była Katarzyna Marianna Rozwadowska, herbu Trąby, córka Floriana i Katarzyny z Gumowskich¹⁸⁶. Miała ona w klasztorze własną siostrę, Wiktorię Joannę-Wiktorię¹⁸⁷. Z kolei drugą cześnikówną była mniszka Rozalia Marianna Rejówna, córka Władysława Reja herbu Oksza, cześnika grabowieckiego¹⁸⁸. W 1730 r. profesję u lwowskich karmelitanek złożyła Józefa Krystyna Bogumiła Suchodolska herbu Janina, córka Adama Piotra, skarbnika chełmskiego¹⁸⁹. W rok później śluby składała podczaszanka żydaczowska Małgorzata Anna Turzańska, a w 1733 r. podczaszanka halicka Anna Marianna Kalinowska herbu Kalinowa¹⁹⁰ oraz Urszula Rozalia Wychowska, córka podczaszego podolskiego Jerzego Wychowskiego. W tym roku nowicjuszka była Eufemia czy Eugenia Joanna Granowska herbu Leliwa, córka starosty perejasławskiego

¹⁸⁰ K. Niesiecki, dz. cyt., t. VII, s. 215.

¹⁸¹ Tamże, t. IX, s. 294.

¹⁸² A. Boniecki, dz. cyt., t. VII, s. 192.

¹⁸³ M. Borkowska, *Leksykon*, s. 290.

¹⁸⁴ AKPKB, sygn. 54, *Acta Capituli provincialis provinciae Poloniae*.

¹⁸⁵ K. Niesiecki, dz. cyt., t. II, s. 103; t. V, s. 459; A. Boniecki, dz. cyt., t. XIII, s. 237.

¹⁸⁶ AKPKB, sygn. 54, *Acta Capituli provincialis provinciae Poloniae*.

¹⁸⁷ M. Borkowska, *Leksykon*, s. 291.

¹⁸⁸ K. Niesiecki, dz. cyt., t. VIII, s. 111.

¹⁸⁹ Tamże, s. 557.

¹⁹⁰ M. Borkowska, *Leksykon*, s. 292-293.

i jabłonowskiego Stanisława Granowskiego¹⁹¹. Co ciekawe, w klasztorze przebywała jako mniszka także jedna wojewodzianka. Była nią siostra Serafina Joanna Czosnowska, córka Antoniego Czosnowskiego herbu Kolumna, wojewody podolskiego¹⁹². Jako nowicjuszka natomiast zmarła w klasztorze w 1744 r. starościanka rabsztyńska i chorążanka lwowska, Joanna Bielska, herbu Jelita, córka Bogusława i Anny z Szeptyckich¹⁹³. W 1747 r. profesja zakonna została przyjęta od Joanny Anny Rozwadowskiej herbu Trąby, córka Antoniego kasztelana halickiego¹⁹⁴. Kolejna przyjęta do lwowskiego klasztoru św. Agnieszki siostra to, Karolina Kunaszewska, córka miecznika kołomyjskiego Antoniego Kunaszewskiego herbu Radwan i Barbary z Popielów¹⁹⁵. Ostatnią zapisaną w metryce klasztornej mniszką, o której wiemy jaką funkcję w Rzeczypospolitej pełnił jej ojciec, była Rozalia Popowska, podczaszanka (nie wiadomo jaka), córka Antoniego Popowskiego¹⁹⁶.

Podsumowując we wspólnocie karmelitanek dawnej obserwacji we Lwowie przebywały: jedna wojewodzianka (podolska), cztery kasztelanki (sanocka, wołyńska i halicka), jedna miecznikówna (kołomyjska), dwie starościanki (perejasławska i jabłonowska oraz rabsztyńska, która była zarazem chorążanką) siedem podczaszanek (lwowska, brzesko-kujawska, żydaczowska i halicka) dwie cześnikówny (zakroczymska i grabowiecka), trzy stolnikówny (beńska i halicka) i trzy córki sędziowskie oraz tyleż córek skarbników (braclawskiego, przemyskiego i chełmskiego)¹⁹⁷. Daje nam to dwadzieścia sześć (na 121 znanych z personaliów) zakonnic, córek urzędników państwowych.

Należy jeszcze podjąć jeden temat, może poboczny: siostry częstokroć wywodziły się z rodzin, gdzie było już kilka osób, które obrały życie konsekrowane. Już same fundatorki i założycielki klasztoru, Aniela i Konstancja Dunin Szpotówny razem jako siostry zdecydowały się wejść na drogę życia zakonnego. Dwie siostry Fredrówny Magdalena Febronia i Magdalena-Magdalena przyjęły razem brązowy habit św. Eliasza we Lwowie w 1663 r. Były także cztery siostry Aksak, z których trzy zostały zakonnicami: dwie

¹⁹¹ AKPKB, sygn. 54, *Acta Capituli provincialis provinciae Poloniae*; A. Boniecki, dz. cyt., t. VII, s. 44.

¹⁹² AKPKB, sygn. 54, *Acta Capituli provincialis provinciae Poloniae*; A. Boniecki, dz. cyt., t. V, s. 27; K. Niesiecki, dz. cyt., t. III, s. 274.

¹⁹³ M. Borkowska, *Leksykon*, s. 293.

¹⁹⁴ Archiwum Opactwa SS Benedyktynek w Żarnowcu na Pomorzu, *Kroniczka Siostry N.*; M. Borkowska, *Leksykon*, s. 293-294.

¹⁹⁵ A. Boniecki, dz. cyt., t. XIII, s. 170.

¹⁹⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zbiór Czołowskiego, sygn. 262, k. 35.

¹⁹⁷ M. Borkowska, *Leksykon*, passim.

u karmelitanek (Izabela Teodora i Franciszka Katarzyna) i jedna u dominikanek we Lwowie (Katarzyna). W lwowskim karmelu dawnej obserwacji przebywały także dwie siostry Popławskie: Katarzyna Zofia i Tekla Konstancja. Rodzina podczaszego lwowskiego Jerzego Floriana i Katarzyny Ożgów licznie obrodziła w potomstwo, które weszło na drogę konsekracji: Agnieszka Anna i Urszula zostały karmelitankami we Lwowie, Wiktoria Gryzelda została benedyktynką łańcisną we Lwowie, Andrzej wstąpił do jezuitów a Samuel doczekał chwili, gdy mianowano go kanonikiem¹⁹⁸. Podobnie było u kasztelana wołyńskiego Jerzego Wielhorskiego i jego żony Anny z Ożgów. Ich córki: Kolumba Magdalena została karmelitanką a Anna brygidką w Sokalu a synowie: Józef, Jan Kazimierz i Antoni trynitarzami¹⁹⁹. Natomiast mniszka Barbara Agnieszka Moczarska miała u dominikanów krewnego, Józefa Moczarskiego²⁰⁰. Siostra Marcelina Apolonia Gumowska posiadała brata przyrodniego, Antoniego, który był jezuitą²⁰¹. W klasztorze przebywała Salomea Konstancja Kunaszewska mająca we wspólnocie bratanicę Karolinę Kunaszewska, córkę jej brata Antoniego²⁰². Karmelitankami były dwie córki stolnika halickiego, Floriana Rozwadowskiego i Katarzyny z Gumowskich, Katarzyna Marianna i Wiktoria Joanna-Wiktoria²⁰³. Siostra Rozalia Marianna Rejówna miała brata u karmelitów bosych²⁰⁴. Serafina Joanna Czośnowska miała natomiast brata Kazimierza, który był kanonikiem bądź paulinem²⁰⁵. Inna karmelitanka, mianowicie Joanna Bielska była siostrą dwóch lwowskich benedyktynek sakramentek: Barbary Rozalii i Joanny Elżbiety²⁰⁶. Druga mniszka Joanna, ze chrztu Anna – Rozwadowska posiadała brata, Karlasantego Józef, który wstąpił do pijarów²⁰⁷. Na koniec warto wspomnieć casus matki i córki, profesek w klasztorze św. Agnieszki – córki – Magdaleny Katarzyny Bełżeckiej i – matki – Marii Magdaleny Heleny Elżbiety z Kuropatwów wdowy Bełżeckiej²⁰⁸.

¹⁹⁸ K. Niesiecki, dz. cyt., t. VII, s. 215.

¹⁹⁹ Tamże, t. IX, s. 294.

²⁰⁰ APPK, *Liber Vitae [aeternae]*, rps. sygn. 109.

²⁰¹ A. Boniecki, dz. cyt., t. VII, s. 192.

²⁰² Tamże, t. XIII, s. 170, 171.

²⁰³ K. Niesiecki, dz. cyt., t. VIII, s. 165.

²⁰⁴ Tamże, s. 111.

²⁰⁵ Tamże, t. III, s. 274.

²⁰⁶ APPK, *Liber Vitae [aeternae]*, rps. sygn. 109.

²⁰⁷ K. Niesiecki, dz. cyt., t. VIII, s. 165n.

²⁰⁸ Tamże, t. III, s. 103, t. V, s. 459.

Jako, że siostry były szlacheckiego pochodzenia, we wspólnocie była niewielka liczba zakonnice drugiego chóru, tzw. konwerek. Była ogólną praktyką doby staropolskiej, że mniszki wołały posiadać świeckie służące niż przyjmować do wspólnoty konwerski, których pozycja w konwencie była nieatrakcyjna dla aspiracji szlachcianek. Niemniej, na przykład w porównaniu z dominikankami, ilość konwerek u karmelitanek dawnej obserwacji i tak była relatywnie większa, ale i tak ustępowała karmelitankom bosym, które w każdym pokoleniu miały ich nawet więcej niż jedna-dwie jednocześnie. Na znanych 123 przyjętych kandydatek do lwowskiego konwentu św. Agnieszki, konwerek było trzynaście, co ilościowo daje ponad dziesięć procent składu osobowego²⁰⁹. Jednocześnie bywało nawet po cztery konwerski: w latach 1690-1697 przebywały w klasztorze siostry Felicjana Zofia Mroczkówna, Marta Helena Żuchowska, Jadwiga Teofila Sokołowska i Ewa Katarzyna Cybulska²¹⁰. Przykładowo w 1713 r. było już konwerek trzy a w 1725 dwie, by w 1749 ponownie trzy, a w połowie XVIII w. znów cztery (Ludwina Regina Hulaniecka, Elżbieta Zuzanna Kolmasówna, Marta Franciszka Uruska i Maria Egipcjanka Anna Karpińska). W 1776 r. ilość konwerek była największa, pięć sióstr: Zuzanna Kolmasówna, Marta Uruska, Maria Egipcjanka Karpińska, Teresa Kociejowska i Bibiana Świdarska²¹¹.

Ponieważ klasztor lwowski swój byt opierał w głównej mierze na odsetkach od kapitałów, więc wstępujące kandydatki miały obowiązek wносить posag. Był to ogólnie kościelny wymóg. W epoce staropolskiej mniszki nie pracowały zarobkowo, gdyż wszystko, co przyszło im wykonywać traktowały jako kształtującą osobowość czynność ascetyczną, nie zaś jako konieczność życiową. Ponieważ karmelitanki lwowskie nie miały solidnego materialnego uposażenia wymóg wnoszenia posagu był przez nie przestrzegany skrupulatniej niż w bogatszych wspólnotach. Nie znamy wprawdzie sumy wnoszonego posagu, jaką siostry wymagały od wstępujących, niemniej zachowało

²⁰⁹ Konwerski znane z metryki: Anna Mroczkówna, profesowana w 1638, Joanna Anna Karczowska, prof. 1645, Felicjana Zofia Mroczkówna/Mroczkowska, prof. 1646, zm. 1697, Marta Helena Żuchowska, prof. 1658, zm. 1704, Jadwiga Teofila Sokołowska, prof. 1681, zm. 1713, Ewa Katarzyna Cybulska, prof. 1690, zm. 1716, Marta Anna Szydłowska, prof. 1713, zm. 1715, Ludwina Regina Hulaniecka/Ulaniecka, prof. 1719, zm. 1763, Elżbieta Zuzanna Kolmasówna/Kolmatówna, prof. 1725, zm. 1777, Marta Franciszka Uruska, prof. 1749, zm. 1791, Maria Egipcjanka Anna Karpińska, prof. ok. 1752, zm. 1797, Teresa Kociejowska, prof. ok. 1769, zm. 1786, Bibiana Świdarska, prof. ok. 1776, zm. 1837. Zob. M. Borkowska, *Leksykon*, passim.

²¹⁰ M. Borkowska, *Leksykon*, passim.

²¹¹ Jw.

się kilka wzmianek źródłowych dotyczących tej sfery klasztornej egzystencji. W 1693 r. klasztor procesował się z Ewą Zuzanną i Stanisławem Jagodzińskimi o posag siostry Aleksandry Katarzyny Owadowskiej²¹². Złożyła ona profesję w 1686 r. i przez siedem lat jej rodzona siostra Ewa Zuzanna Jagodzińska nie wypłaciła zobowiązania posagowego. Należy podkreślić, że w aktach klasztornych zachował się testament Aleksandra Owadowskiego, ojca obu sióstr, Aleksandry Katarzyny, karmelitanki i Ewy Zuzanny Stanisławowej Jagodzińskiej²¹³. Procesowanie się klasztorów z krewnymi o posagi zakonnice były bardzo często stosowaną praktyką ówczesnych czasów. Jakże inaczej miała się sprawa posagu innej mniszki, Magdaleny Katarzyny Bełżeckiej! Ta przy profesji w 1712 r. wniosła ogromny posag 60 000 zł. do którego jej matka Helena z Kuropatwów dodała dREW na opał o wartości 17 000 zł.²¹⁴ Posiadamy także ślad, że także i siostra Joanna Bielska wniosła wstępując do klasztoru posag, gdyż dochowa się tego zapis pod błędną datą 1734; wiemy, że ta zakonnica złożyła śluby w 1743 i zmarła w roku następnym²¹⁵. W 1767 r. przeorysza Agnieszka Gurowska w imieniu konwentu przekazała kwity Józefowi Popowskiemu potwierdzające, że wpłacił on 3 000 zł. jako posag swej siostry, mniszki Rozalii Popowskiej²¹⁶. Ostatnią, która wniosła posag do klasztoru lwowskich karmelitanek dawnej obserwacji była nowicjuszka z 1782 r., siostra Anna Agnieszka Chiczevska. Wynosił on 2 442 zł.²¹⁷

Obok posagów poszczególne siostry otrzymywały zapisy. Kuzyn lub wuj mniszki Ludwiki Katarzyny Falkowskiej, Samuel Wesołowski w 1652 r. zapisał klasztorowi 3 000 zł.²¹⁸ Nie wiemy, czy zapis był posagiem, gdyż siostra Ludwika wówczas była jeszcze nowicjuską i profesję złożyła dopiero w 1654 r.²¹⁹ Kolejna zakonnica, Barbara Agnieszka Moczarska otrzymała w 1699 r. dla klasztoru zapis opiewający na kwotę 2 000 zł. od szwagra Franciszka Brzuskiego, męża jej siostry Katarzyny²²⁰. Natomiast kasztelanowa chełmińska Anna z Kosiny Ligęzina Minorowa, żona Stanisława Ligęzy, dokonała w 1701 r. zapisu na klasztor gotówki, którą przekazała na nazwisko

²¹² APPK, *Liber Vitae [aeternae]*, rps. sygn. 109.

²¹³ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, k. 158nn.

²¹⁴ APPK, *Acta Capituli provincialis provinciae Poloniae*, rps. sygn. 54.

²¹⁵ APPK, *Liber Vitae [aeternae]*, rps. sygn. 109.

²¹⁶ Jw.

²¹⁷ W. Chotkowski, dz. cyt., s. 32.

²¹⁸ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, M. Borkowska, *Leksykon*, s. 287.

²¹⁹ M. Borkowska, *Leksykon*, s. 287.

²²⁰ APPK, *Liber Vitae [aeternae]*, rps. sygn. 109.

zakonnicy Doroty Anny Wiktorówny²²¹. Zaś wdowa po wojewodzie smoleńskim Janie Potockim Teresa z Tarłów dokonała zapisu dla karmelitanek w 1720 r., w roku profesji jej krewnej lub podopiecznej, siostry Franciszki Teresy Gawarczewskiej²²². Ciotka natomiast, wówczas kandydatki, Marianny Rejówny, Eleonora z Rejów Potocka, żona kasztelana kijowskiego Stanisława Potockiego dokonała w 1718 r. zapisu na jej rzecz i przekazała nieznaną nam dziś sumę pieniędzy do klasztoru²²³. Część z tych zapisów może być posagami, wskazuje na to fakt, że następowały w tym samym czasie, gdy obdarowywane mniszki składały swe śluby zakonne.

Bezsprzecznie wszystkie darowizny, tak posagi, jak i zapisy, we lwowskim klasztorze zawsze obracane były ku pożytkowi wspólnemu. Ponieważ w Polsce karmelitanki dawnej obserwacji powstały w potrydenckiej dobie odrodzenia Kościoła, więc w ich życie nie zakradł się powszechny i wywodzący się ze średniowiecza zwyczaj *peculium*, czyli pozwolenia na posiadanie przez poszczególne zakonnice pewnych sum obracanych za zgodą przełożonej na własne cele. Ponieważ u lwowskich karmelitanek istniała pełna wspólnotowość, więc wszystkie potrzeby były zaspokajane z ogólnej kasy konwenckiej i nie było potrzeby, aby poszczególne mniszki dysponowały swoimi pieniędzmi. Także stosunkowo stabilna sytuacja materialna zgromadzenia nie powodowała konieczności, aby poszczególne jego członkinie były zmuszone we własnym zakresie zadbać o swój byt.

Należy podkreślić – na co zwróciła uwagę bardzo zasłużona badaczka polskiego świata monastycznego, siostra Małgorzata Borkowska OSB²²⁴ – że karmelitanki trzewiczkowe ze Lwowa swój stosunek do ślubu ubóstwa regulowały ściśle według wytycznych ustalonych na Soborze Trydenckim. *Peculium* czy też *proprietarstwo* było uważane za pewnego rodzaju wykroczenie przeciw literalnie pojmowanym ubóstwie osobistym ślubowanym podczas profesji. Powstałe więc na fali potrydenckiej klasztory nowych zakonów (karmelitanki bose, wizytki czy benedyktynki sakramentki) surowo więc przestrzegały ścisłej wspólnotowości wszelkich dóbr i nie znajdowały marginesu dla odchyień, które można zakwalifikować jako *peculium*. Także lwowskie karmelitanki, jako że powstały w okresie recepcji potrydenckich przepisów o życiu zakonnym nie posiadały własności prywatnej. Były w tej materii na ziemiach polskich progresywne. Doskonale

²²¹ Jw.

²²² BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, M. Borkowska, *Leksykon*, s. 291.

²²³ APPK, *Acta Capituli provincialis provinciae Poloniae*, rps. sygn. 54.

²²⁴ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 109.

bowiem w tym aspekcie przyjęły reformę posoborową. Wzmocniona została ona jeszcze uchwałami kapituł prowincjalnych karmelitów dawnej obserwacji, które w mocy obowiązującej utrzymywały surowe prawo przeciwko wszelkiemu *proprietarstwu*²²⁵.

Wspólnota klasztorna jako zgrupowanie większej ilości osób, w tym wypadku kobiet, aby mogła funkcjonować potrzebowała pewnej hierarchizacji. Na czele więc stała wybierana przez wszystkie profeski wieczyste na trzyletnią kadencję przełożona o tytule przeorysza. Jej zastępczynią była subprzeorysza. Młodzieżą klasztorną zajmowała się mistrzyni nowicjatu. Do tego dochodziła ekonomka oraz kilka zakonnic radnych. One kreowały klasztorną rzeczywistość. Znamy wszystkie przeorysze klasztoru lwowskiego. Było ich 24. Wiele z nich była wybierana kilkakrotnie. Taka Marcelina Ewa Kobylińska została wybrana w 1656 r. i obierana w kolejnych elekcjach w 1659 i 1662 r. Ponownie została przeoryszą w 1674 i w 1685 oraz 1688. Była więc w sumie (choć z przerwami) przełożoną przez 16 lat. Teresa Anna Baranowska była trzykrotnie przeoryszą (w l. 1670-1674, 1681-1685 i 1690-1693) i na urzędzie pozostawała na przemienne z matką Kobylińską 11 lat. Trzy kadencje następujące bezpośrednio przeoryszą była (przez 9 lat) Magdalena Łaska (1644-1652) i Barbara Otocka (1770-1779?). Trzy kadencje (dziewięć lat) z przerwami pełniły przeorysze: Urszula Ożdżanka (1707-1710, 1714-1717 i 1720-1723) i Magdalena Katarzyna Bełżecka (1726-1729, 1732-1735 i 1743-1748). Dwie kadencje (z przerwą) były przeoryszami: Franciszka Katarzyna Aksakówna (1677-1681 i 1693-1695), Eufrazja Teresa Gościńska (1729-1732 i 1748-1751). Przez sześć lat (dwie kolejne kadencje) przełożonymi były: Aniela Dunin-Szpotówna (1638-1644) oraz Magdalena Katarzyna Bełżecka (1743-1748)²²⁶. Był też przypadek, że wieloletnia przeorysza została wybrana na drugą kadencję, ale prowincjał elekcji nie zatwierdził. Chodzi o przypadek Urszuli Ożdżanki wybranej w 1723 i nie zatwierdzonej²²⁷.

O samych przeoryszach wiemy dość sporo, zwłaszcza z zapisków nekrologowych w *Liber vitae*. Pierwsza przeorysza (Aniela Dunin-Szpotówna) była zarazem założycielką wspólnoty i organizatorką zakonu w Polsce. Marcelina Ewa Kobylińska dokonała rozprzestrzenia zakonu poprzez podjęcie i przeprowadzenie fundacji w Dubnie, gdzie od 1690 r. była dożywotnią przeoryszą. W *Liber vitae* zapisano o niej pochlebnie, że była *wielką obserwantką*²²⁸.

²²⁵ APPK, *Acta Capituli provincialis provinciae Poloniae*, rps. sygn. 619, k. 123.

²²⁶ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 114.

²²⁷ APPK, *Liber Vitae [aeternae]*, rps. sygn. 109.

²²⁸ Jw.

O Teresie Annie Baranowskiej dowiadujemy się, że była *wielkiej gorliwości, zwłaszcza do modlitwy i nieustannego umartwienia*²²⁹. Natomiast o Rozalii Annie Bieńkowskiej, że była *raczej sługą niż przełożoną*²³⁰. Franciszka Katarzyna Aksakówna, która miała dwie siostry zakonnice: w swoim klasztorze Izabelę Teodorę i u lwowskich dominikanek Katarzynę z Aksaków Grabinę, zapamiętana została jako ta, która była: *cała oddana postom, czuwaniu, modlitwie i pełnieniu cnót*²³¹. *Liber vitae* o Urszuli Ożdżance zachowała wzmiankę podkreślając jej *pokorę, skromność, troskę i umiętność utwierdzania chwiejnych w powołaniu*²³². Uwieczniono także *posty, czuwania, odrzucanie wszelkich wygod jako umartwienia* przeoryszy Pauliny Małgorzaty Piotrowickiej²³³. O Magdalenie Katarzynie Bełżeckiej szeroko się rozpisano, jako o drugiej fundatorce konwentu, dla którego ze swego posagu wybudowała nowy klasztor z kościołem²³⁴. Matka Rozalia Marianna Rejówna została zapamiętana z nieco dla nas osobliwego powodu: otóż ta siostra nieznanego z imienia karmelity bosego jako przeorysza wymurowała klasztorny browar²³⁵. Także Józefa Krystyna Bogumiła Suchodolska została zapamiętana jako bardzo przedsiębiorcza przełożona, która *odmalowała kościół i otoczyła klasztor murem*²³⁶.

Obok przeorysz mamy personalia tylko jednej subprzeoryszy: Anieli Marianny Tyrawskiej (1757)²³⁷. Znamy natomiast kilka mistrzyń nowicjatu: Anielę Dunin-Szpotówną, która jako założycielka klasztoru dublowała potem urząd przeoryszy i mistrzyni²³⁸, Teresę Annę Baranowską, Paulinę Małgorzatę Piotrowicką, Wiktorię Joannę-Wiktorię Rozwadowską, Rozalię Mariannę Rejówną, Józefę Krystynę Bogumiłę Suchodolską i Eufrozyne Barbarę Stadnicką²³⁹. Nie posiadamy żadnej informacji, kto w klasztorze był ekonomką – możliwe, że była nią Marcelina Apolonia Gumowska, bo zanotowano o niej, że była chwalona za jałmużny dla ubogich²⁴⁰; z powodu zaka-

²²⁹ Jw.

²³⁰ Jw.

²³¹ Jw.

²³² Jw.

²³³ Jw.

²³⁴ APPK, *Acta Capituli provincialis provinciae Poloniae*, rps. sygn. 54.

²³⁵ Jw.

²³⁶ Jw.

²³⁷ APPK, *Liber Vitae [aeternae]*, rps. sygn. 109.

²³⁸ BNPAU, rps. sygn. 2003, *Kollekta...*, M. Borkowska, *Leksykon*, s. 287.

²³⁹ M. Borkowska, *Leksykon*, passim.

²⁴⁰ APPK, *Liber Vitae [aeternae]*, rps. sygn. 109.

zanego *peculium* nie mogłaby być jałmużniczką, gdyby „zawodowo” nie miała dostępu do dóbr. Znany zaś jedną radną: Eleonorę Krupską²⁴¹.

Oprócz urzędów noszących znamiona władzy w klasztorze znajdowały się i inne, ważne oficja: zakrystianka, kantorka, organistka, kustoszka, furtianka, infirmerka, refektarka, kucharka, szafarka, mistrzyni panien świeckich (uczennic) ogrodniczka, westiarka, cirkatorka... O funkcjach pełnionych przez niektóre siostry dowiadujemy się wertując różne klasztorne dokumenty, a zwłaszcza zaś *Liber Vitae*. Zakrystianką była Paulina Małgorzata Piotrowicka, Józefa Krystyna Bogumiła Suchodolska, furtianką Rozalia Marianna Rejówna, mistrzynią świeckich Paulina Małgorzata Piotrowicka, Eufrozyna Barbara Stadnicka, kustoszka Rozalia Marianna Rejówna i organistką Benedykta Teresa Stetkiewiczówna²⁴².

5. O klasztornej codzienności

Zapoznawszy się wycinkowo, na ile pozwoliły zachowane źródła, z samymi siostrami, dotknijmy jeszcze tego, co tworzyły one jako wspólnota, jak dążyły do realizacji swego powołania, jako mniszki Bogu poślubione. Po pierwsze, jak każde zakonnice, musiały karmelitanki posiadać swoją regułę i konstytucje, które precyzowałyby nie tylko charyzmat, specyfikę zakonu, ale dawały prawnie uznany i uświęcony sposób, jak w murach klasztornych osiągnąć świętość. Ponieważ polskie karmelitanki dawnej obserwancji były samorodne; wszak nie posiadały zagranicznego domu macierzystego, więc i swe prawo własne dla ich dwóch polskich domów ukształtowało się najprawdopodobniej w Polsce. Nie mamy żadnych danych, aby karmelici polscy sprowadzili z zagranicy, z Rzymu lub Hiszpanii, egzemplarze potrydenckich konstytucji karmelitanek dawnej obserwancji. Do dziś także nie natrafiono na drukowany polski ich egzemplarz. Siostra Małgorzata Borkowska uważa, że mniszki ze Lwowa i Dubna posługiwały się regułą i konstytucjami karmelitów z koniecznymi adaptacjami²⁴³. Wskazała także, że dla dwóch klasztorów nie warto było drukować osobnych ustaw – stąd brak takiego wydawnictwa w archiwach²⁴⁴.

²⁴¹ AGAD, Zbiór Czołowskiego, sygn. 262, k. 35.

²⁴² APPK, *Liber Vitae [aeternae]*, rps. sygn. 109; M. Borkowska, *Leksykon*, passim.

²⁴³ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwancji*, s. 107.

²⁴⁴ Jw.

Jednak karmelitanki w Polsce były konwentami o duchowości potrydenckiej w zakresie takim, w jakim kresowi ludzie baroku umieli dokonać recepcji renesansowej odnowy życia kościelnego²⁴⁵. Siostry od św. Agnieszki bezsprzecznie należały do nurtu reformistycznego zaproponowanego przez Sobór w Trydencie. Głównym tutaj probierzem była sprawa ubóstwa wykluczającego zastane średniowieczne posiadanie przez zakonnice prywatnych sum (*peculium*). U karmelitanek wszystko było wspólne: pieniądze, odzież, pożywienie. Drugą sprawą była wspólnotowość życia, bardzo ściśle przestrzegana. Zatem ubóstwo, wspólność dóbr i pełna wspólnotowość w klasztornej codzienności dopełniała trzecia cecha odnowy posoborowej: ścisła klauzura, taka, jak chciały ją widzieć konstytucje papieża Piusa V *Circa pastoralis*, (z 1566 r.) i *Decor* (1570)²⁴⁶. Wspomniana siostra Małgorzata Borkowska przypuszcza, że karmelitanki lwowskie i dubieńskie mogły wzorem sióstr florenckich, a zwłaszcza kanonizowanej w 1669 r. Marii Magdaleny Joanny de'Pazzi, bardzo popularnej w konwencie św. Agnieszki, codziennie przystępować do komunii św., co stawiało by je w Polsce jako jedyny tak postępujący zakon i wskazywałby na to, że w tej sprawie reforma trydencka u karmelitanek poszła najdalej²⁴⁷.

Kolejną nowością płynącą z odnowy była praktyka rekolekcji zbiorowych i indywidualnych. Wiemy, że rekolekcje znane były polskiemu karmelitom już w 1606 r., jak zaświadczył o tym sam Marcin Rubczyński, autor najlepszego polskiego podręcznika do indywidualnych rekolekcji²⁴⁸: *Głos Pana kruszący cedry libańskie*²⁴⁹. Ojciec Rubczyński jako ruski prowincjał zakonu prawdopodobnie zadbał o to, aby poddane jego jurysdykcji mniszki odprawiały rekolekcje, i to pod bardzo dobrym kierownictwem²⁵⁰.

Wydawać by się mogło, że lwowskie karmelitanki trzewiczkowe są najczystszą formą potrydenckiego życia zakonnego na ziemiach polskich. Tymczasem sfera liturgiczna i ascetyczna była jednak jeszcze wpływająca z ducha średniowiecza. Powody tego stanu rzeczy mogły być dwojakie: po

²⁴⁵ Zob. M. Borkowska, *Między tradycją a powrotem do źródeł: XVI-wieczne modele odnowy życia zakonnego w Polsce, Fermentum massae mundi. Księga pamiątkowa ku czci Jacka Woźniakowskiego*, Lublin 1990.

²⁴⁶ M. Derwich, *Klauzura – wprowadzenie do tematu*, [w:] *Nobilissimo et bono magistro. Księga pamiątkowa ku czci księdza infułata profesora Bolesława Kumora*, pod red. W. Bochnaka, Legnica 2011, s. 152.

²⁴⁷ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 111.

²⁴⁸ K. Górski, *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, Kraków 1936, s. 246; M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 111.

²⁴⁹ M. Rubczyński, *Głos Pana kruszący cedry libańskie*, Berdyczów 1762.

²⁵⁰ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 111.

pierwsze na kresach wschodnich Rzeczypospolitej mentalność renesansowa (potrydencka) praktycznie nie zdarzyła się zakorzenić i w dużej mierze po prostu doszło do przeskoczenia epoki, przechodząc wprost ze średniowiecza do baroku²⁵¹ i po wtóre pewne zapatrzenie siostr lwowskich we wzorce płynące ze środowiska karmelitanek florenckich i przeniesione na grunt polski dzięki kultowi św. Magdaleny de'Pazzi²⁵². Mniszki od św. Agnieszki zatem po średniowiecznemu traktowały ascezę, której dawały pierwszeństwo nad mistyką. Ceniono niezwykle ducha umartwienia, w tym posty i u czuwania oraz upatrywano w pokucie charyzmatu charakterystycznego dla ich zakonu. Mamy tego liczne przykłady w prowincjalnej księdze zmarłych zaprowadzonej przez Marcina Rubczyńskiego: *Liber Vitae*²⁵³.

Średniowieczne praktyki zachowały karmelitanki w liturgii – w tym zdecydowanie różniły się od potrydenckich karmelitanek bosych z ich brewiarzem rzymskim i rezygnacją ze śpiewu oraz z rozbudowaną modlitwą myślną. Lwowskie siostry z klasztoru św. Agnieszki sprawowały pełny brewiarz i uprawiały nadal śpiew. Aby go udoskonalić wprowadziły muzykę instrumentalną, z której korzystano zwłaszcza w święta²⁵⁴. Jedną z siostr chórowych, Benedykta Teresa Stetkiewiczówna (zm. 1756) była organistką²⁵⁵, a druga – Helena Franciszka Kaczorowska (zm. 1756) grała na skrzypcach²⁵⁶. Tak bardzo we wspólnocie dbano o piękno pacierzy chórowych, że postąpieno niestandardowo wciągając ze względu na jej wybitne talenty muzyczne do oficjum konwerskę, Elżbietę Sykstynównę (zm. 1775)²⁵⁷.

Kluczowym powołaniem każdej karmelitanki była uroczysta służba liturgiczna, jako przejaw miłości do Boga, miłości jedynej i ostatecznej. Mniszki odpowiadają na Bożą miłość swoim oddaniem się do wyłącznej dyspozycji. Realizowane to jest głównie na drodze modlitwy medytacyjnej i kontemplacyjnej oraz poprzez uczestnictwo we Mszy św. i przyjmowanie codziennej komunii św. (nie zawsze podczas mszy św. – często poza nią) Centralnym punktem dnia była msza konwentualna, odprawiana najczęściej około godziny dziewiętej. Siostry także uczestniczyły w codziennej mszy wieczornej.

²⁵¹ Tamże, s. 107.

²⁵² *Lilia florencka*, Kraków 1671.

²⁵³ APPK, *Liber Vitae [aeternae]*, rps. sygn. 109, k. 7, 10, 11, 17, 45.

²⁵⁴ M. Borkowska, *Karmelitanki dawnej obserwacji*, s. 113.

²⁵⁵ APPK, *Liber Vitae [aeternae]*, rps. sygn. 109, k. 55.

²⁵⁶ Tamże, k. 59.

²⁵⁷ Tamże, k. 86

Głównym miejscem w klasztorze pozostawał chór, przylegający do kościoła, oddzielony od niego kratą, z zawieszoną czarną zasłoną. Przez takie oddzielenie ledwie się dostrzegało zarysy tabernakulum. Siostry w przeciągu doby spędzały wiele czasu w chórze, chociaż zimą z powodu niskich temperatur pacierze upraszczano i czas ich trwania był krótszy.

Głównym zajęciem mniszek, któremu podporządkowywano cały rozkład dnia, była wspólna modlitwa chórowa. Zwłaszcza profeski zobowiązane były do *trzymania chóru*, czyli regularnego uczestniczenia w sprawowanym oficjum brewiarzowym. Mniszki dużą część brewiarza śpiewały wyłącznie chorałem gregoriańskim, do którego z czasem dołączono nowomodną polifonię. Nad porządkiem w odprawianiu oficjum czuwały odpowiednie zakonnice: pierwszą wśród nich była kantorka, mająca w swej pieczy psalterze, kancjonały i inne księgi chórowe. Ona przygotowywała na podstawie rubrycel porządek modłów, nad którymi czuwała. Często też intonowała hymny. Kantorka zajmowała zawsze narożne miejsce w prawej stronie stalli, a do pomocy miała sukcentorkę, siedzącą naprzeciw w stalach lewej strony. Trzecią zakonnice stojącą na straży porządku w liturgii była zakrystianka. Ona dzierżyła ważną funkcję dzwonięcia, czyli *signum* na modlitwy. Ponadto dbała o paramenty i bieliznę kościelną. Do jej obowiązków należało utrzymanie czystości w kościele i chórze, ona przyozdabiała świątynię kwiatami i obrusami.

Oficjum posiadało swój odwieczny porządek i rozkładało się na całą dobę. Pierwsze pacierze rozpoczynały się o północy gdy w chórze śpiewano jutrznię (*matutinum*), połączoną z *laudes*, co tworzyło jedną z ośmiu, długą godzinę kanoniczną. Drugą godziną kanoniczną była *pryma*, odmawiana z rana (około szóstej); otwierała ona *małe godziny* złożone z *tercji*, *seksy* i *nony*. Często do *prymy* dołączano od razu *tercję* i *seksę*. Około drugiej po południu mniszki zbierały się na *nonę*. Gdzieś około czwartej w chórze w niedzielę i święta śpiewano uroczyste nieszpory, w dzień zaś powszedni recytowano je naprzemiennie. W okresie wielkopostnym wszystkie godziny kanoniczne do nieszpórów włącznie odprawiano przed południem w myśl zasady, że w poscie pierwszy i jedyny posiłek – obiad – spożywać należy po nieszpórach²⁵⁸.

Ostatnia pozycja brewiarzowa nazywała się *kompletą*. Następnie w klasztorze zapadało głębokie, kanoniczne milczenie, trwające do *prymy* dnia następnego (z przerwą na *jutrznię*).

²⁵⁸ M. Borkowska, *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII – XVIII wieku*. Warszawa 1996, s. 429.

Brewiarz odprawiały tylko siostry chórowe, wszystko po łacinie. Konwerski miały własne modlitwy: wspólną recytację pacierzy. Nigdy też nie wstawały na jutrznię, zastępując ją 24 pacierzami z dodatkami o NMP odmawianymi za dnia. Za *nieszpory* odmawiały 12 pacierzy, a za inne godziny kanoniczne siedem. Siostry drugiego chóru nie miały też psalterzy czy brewiarzy, gdyż ich powołanie w klasztorze sprowadzało się do roli służebnej oraz utrzymania konwentu poprzez prace fizyczne. W owej epoce ten podział nie był odbierany jako krzywdzący i nie upośledzał zakonnic.

Oprócz modlitw głównych, brewiarzowych, było wiele innych, tzw. obligatoryjnych. Ponadto obowiązywały różne okolicznościowe nabożeństwa paraliturgiczne (także te lokalne) i codzienny cały różaniec. Istniała także praktyka adoracji Najświętszego Sakramentu. Dlatego w klasztorze często jednak modlono się po 12 i więcej godzin w ciągu doby.

Lwowskie karmelitanki dawnej obserwacji rozpoczynały swój dzień o północy od godzinnych modlitw (jutrzni), po których następował sen – latem czterogodzinny, zimą godzinę dłuższy. Siostry spały w celach na prostych łóżkach, na słomianych siennikach i wezgłówkach, pod kocem, mając na sobie nocne tunicelle (koszule), pończochy i pas, na głowie pozostawał też welon – odchylany do tyłu, by nie uległ pomięciu. Rano, po piątej, wstawały mniszki na dźwięk dzwonu i pół godziny przeznaczały na poranną toaletę w specjalnym pomieszczeniu. Gruntowniejszych zabiegów pielęgnacyjnych dokonywały w łaźni, której *zażywano* co tydzień, lub dwa a nawet cztery – w zależności od dostaw drewna, pogody i obyczaju domowego. *Dzień łaźni* powodował zmianę rytmu dnia tak dalece, że nawet brewiarz odmawiano prywatnie. Do kąpeli szły zasadniczo wszystkie siostry, jednak pomieszczenie łaźiebne gwarantowało dyskrecję.

W zwyczajny dzień jednak toaleta była pobieżna i zaraz udawano się do chóru na godzinne pacierze. Mniej więcej o ósmej miała miejsce kapituła domowa, na której omawiano sprawy bieżące. Z kolei zbierano się na mszy konwentualnej i modlitwach obligatoryjnych, po których zakonnice rozchodziły się do pracy – każda miała swój odcinek. Siostry oddawały się artystycznemu haftowi, zwłaszcza ornatów, wypiekały hostie i słodczyce, ponadto pracowały w ogrodzie. Z urzędniczek klasztornych np. infirmerka udawała się do chorych, furtianka do obsługi gości, prokuratora zajmowała się sprawami ekonomicznymi klasztoru, kucharki pracowały w kuchni, a refektarki przygotowywały refektarz na przyjęcie sióstr, gromadzących się na obiad. Odcinków pracy było sporo i to rozmaitych. Do prac typu prania czy sprzątnia używano służby, gdyż ilość konwerek była ograniczona i nie

mogły one objąć każdej dziedziny roboczej. Mniszki kończyły pracę kwadrans przed południem, by oddać się prywatnemu rachunkowi sumienia, o dwunastej zaś spożywano obiad, pierwszy posiłek dnia (w poście zarazem ostatni). Po obiedzie były chwile wolne, relaksu i odpoczynku: wspólnie spędzana rekreacja²⁵⁹. W okolicach drugiej po południu zakonnice zbierały się w chórze na nonie, po godzinie zdążano do pracy lub siadano do obowiązkowej lektury. W czasie zwykłym o czwartej w chórze odprawiano nieszpory, po których następowała kolacja (w poście zredukowana do kubka gorącego napoju). Po kolacji był czas wolny wypełniany prywatną modlitwą lub pracą, wtedy – jeśli rytm zdarzeń pozwalał – można było odpocząć. Następnie siostry udawały się na mszę świętą i nabożeństwo wieczorne i o dziewiątej był ostatni punkt dnia, kompleta. Przed dziesiątą zakonnice kładły się spać, starając się to uczynić możliwie szybko po komplecie.

Tak w przybliżeniu wyglądał dzień w klasztorze karmelitanek w XVII i XVIII w., choć pewne elementy i akcenty mogły być inaczej ustawione. Dni układały się w tygodnie, a co tydzień zmieniały się funkcje – zwłaszcza liturgiczne. Z tygodnia wyróżniano niedzielę, podczas której więcej się modlono; poniedziałek, środa i piątek przynosiły post. Z tygodni układał się rok, jawiący się zwłaszcza jako rok liturgiczny, przeplatany świętami, uroczystościami, oktawami, dniami zwykłymi czy postami. Niosło to ze sobą zmiany porządku klasztornego. Przykładowo w Wielkim Poście i Adwencie dodawano praktyk pokutnych, rezygnowano z rozrywek, zagłębiano się w dodatkowej lekturze i zamykano rozmównice. W święta zaś – dla zachowania równowagi – wybuchał gwar długiej i wesołej rozrywki, jedzono słodczyce i czytano nadesłane listy. Rok podporządkowywano kalendarzowi liturgicznemu, nacisk kładziono na uroczystości lokalne i zakonne. Szczególnie obchodzono święta maryjne. Zmiany też zachodziły w zależności od kolejnej pory roku. Z lat składało się życie mniszek, nieraz monotonne – pewna znana mi mniszka określiła to tak: 10 lat jak jeden dzień i jeden dzień jak 10 lat – ale zawsze związane z Chrystusem, bowiem według Ewangelii *najlepszą obrały częśćkę*.

Mniszki całe swe życie spędzały za klasztorną klauzurą, w której skład wchodził omal cały budynek klasztoru, chór zakonny i przyległy ogród. W klasztorze klauzurowym zwłaszcza ogród jest wielkim dobrodziejstwem. Tam rosną przydatne w kuchni warzywa i owoce, można go też wykorzystywać w celach rekreacyjnych – co chętnie czyniono.

²⁵⁹ Tamże, s. 319-328.

Długo by można rozważać aspekty życia klasztornego, jednak wykracza to poza ramy niniejszej pracy, równocześnie zakonna rzeczywistość wymyka się ocenom i opiniom, biegnąc własnym, autonomicznym torem. To powoduje, że o karmelitankach dawnej obserwancji możemy powiedzieć z jednej strony całkiem sporo, a z drugiej, ledwie zarysowawszy to wszystko, co przez pokolenia stanowiło ich uświęconą codzienność.

Zakończenie

Klasztor św. Agnieszki, Panny i Męczenniczki we Lwowie, który istniał równo 150 lat (1632-1782) pozostaje ciągle w polu zainteresowania badaczy. Powodów jest dużo. Przede wszystkim należał on do zakonu mniszek, które w Polsce należą do tej grupy, której nie udało się przetrwać kolejnych fal kasat zaborczych (austriackiej, pruskiej i rosyjskich). Po cysterkach, brygidkach, właśnie karmelitanki dawnej obserwancji – jako trzecie – stanowią zamkniętą już kartę w dziejach Kościoła polskiego i jego duchowości. Ta smutna okoliczność pozwala historykom przedstawić zakon kompleksowo, gdy weźmie się pod uwagę, że mamy do czynienia z podmiotem bezpowrotnie na naszych ziemiach minionym. Karmelitanki trzewickowe miały w Polsce dwa klasztory powstałe w dobie sarmackiej we Lwowie i Dubnie, oraz – w okresie średniowiecznym – wspólnotę sióstr w Gdańsku. Konwent lwowski zajmuje pierwszoplanową pozycję. Jego dzieje wpisują się w prawidłowości powstawania i działalności wielu żeńskich wspólnot mniszych z kręgu zakonów mendykanckich. W XVII w. na ziemiach polskich zaobserwowano proces przekształcania się wspólnot tercjarskich w regularne konwenty mniszek ze ścisłą klauzurą i potrydenckim stylem życia. Najpierw bernardynki (które zawsze zachowały status trzeciego zakonu) podejmowały proces przekształcania się w regularne klasztory klauzurowe mniszek franciszkańskich, następnie dominikanki tercjarki przyjmowały ścisłą klauzurę oraz wielkie oficjum i w większości z trzeciego zakonu regularnego przeistaczały się w mniszki Zakonu Kaznodziejskiego. Ponadto krakowskie augustianki zachowując status trzeciego zakonu przyjęły obserwancję potrydencką z klauzurą. Wśród tercjarek franciszkańskich w Chęcinach także nastąpił proces przekształcenia ich siedziby w klauzurowy klasztor, który został inkorporowany do Zakonu św. Klary (klarysek-urbanistek). Karmelitanki trzewickowe ze Lwowa postąpiły zgodnie ze schematem zastosowanym

przez zakonnice dominikańskie, bernardyńskie, augustiańskie i kla-
riańskie. Dowodzi to, że powstanie ich klasztoru było typowe dla innych
ośrodków mniszek-mendykantek. Samorodne utworzenie konwentu moc-
no się różni od schematu przyjętego przy tworzeniu w Polsce domów za-
konnych ostatnich przybyłych na nasze ziemie zakonnic z kręgów menden-
kanckich, karmelitanek bosych, które były zapoczątkowywane na drodze
fundacji dokonywanych przez istniejące już klasztory mniszek. I choć kar-
melitanki dawnej obserwacji we Lwowie nie miały zagranicznego domu
macierzystego, to umiały zachować właściwy dla swego zakonu charakter
łączący jeszcze średniowieczne rozwiązania dotyczące życia liturgicznego
oraz ascetycznego, który współistniał z wybitnie zreformowanym w du-
chu trydenckim sposobie funkcjonowania wspólnoty wraz z jej przepisami
o klauzurze, ubóstwie i ścisłym życiu wspólnym.

Konwent lwowski, a potem jeszcze i dubieński stanowiły ostatni osiadły
w Polsce zakon, który wyrastając z tradycji średniowiecza był zdolny rozpo-
cząć swą działalność jako instytucja w pełni zreformowana i od początku
wcielająca wskazania oraz rozwiązania zadekretowane podczas Soboru Try-
denckiego. To było jego specyfiką, którą podkreślał fakt jednostkowy i wy-
jątkowy: mniszki mogły codziennie przystępować do komunii św., podczas,
gdy wszystkie inne wspólnoty mogły to czynić dużo rzadziej. Łączenie za-
tem sposobu sprawowania oficjum z potrydenckim stylem życia wyróżnia
na polskim gruncie karmelitanki dawnej obserwacji i sprawia, że ich dwie
wspólnoty były ewenementem. W tym też względzie różniły się z istnieją-
cymi równoległe karmelitankami bosymi będącymi esencją posoborowych
wyobrażeń o życiu właściwym dla zakonnic.

Jedyność karmelitanek trzewickowych pozostaje jednym z powo-
dów zainteresowania ich dwoma polskimi klasztorami, w tym lwowskim,
który uważany był zawsze za bardziej eksponowany. Mimo, że od śmierci
ostatniej z siostr, nowicjuszek Eufrozyny Rytarowskiej/Rajtarowskiej, która
zmarła w 1846 r. u sakramentek we Lwowie upłynęło równo 170 lat, to pa-
mięć o tym, że na ziemiach polskich były lwowskie mniszki od św. Agnieszki
trwa i przejawia się choćby w tym, że przypomina się o tych odzianych
w brązowe habity zakonnice, które nieustannie zносиły Bogu swą ofiarę
i modlitwę. Dziś, gdy nie ma już klasztoru św. Agnieszki, w murach której
znajduje się biblioteka, a Lwów znajduje się po ukraińskiej stronie naszej
granicy państwowej, warto studiować, gromadzić, opracowywać wszelkie
okrucy, które stanowiły o bogatym polskim i chrześcijańskim dziedzic-
twie duchowym i kulturalnym.

Metryka klasztoru²⁶⁰

1. Aniela Dunin Szpotówna, przyjęła habit w 1632, prof. 1638
2. Konstancja Dunin Szpotówna, przyjęła habit w 1632, prof. 1638
3. Wiktoria Kłosowska, prof. 1638
4. Magdalena Łaska, prof. 1638
5. Jadwiga Prószyńska, prof. 1638
6. Anna Mroczkówna, konwerska, prof. 1638
7. Joanna Anna Karczowska, konwerska, nowicjuszka 1644, prof. 1645
8. Felicjana Zofia Mroczkówna/Mroczkowska, konwerska, nowicjuszka 1645, prof. 1646, zm. 1697 lub 1700
9. Apolonia Regina Jasińska, nowicjuszka 1646, prof. 1647, zm. 1713
10. Eufrazja Katarzyna Myszyńska, nowicjuszka 1647, prof. 1648, zm. 1693
11. Marcelina Ewa Kobylińska, ur. ok. 1623, nowicjuszka 1648, prof. 1650, 1690 przełożona fundacji w Dubnie, gdzie zm. 1702
12. Aniela Anna Boguska, nowicjuszka 1650, prof. 1652
13. Ludwika Katarzyna Falkowska, nowicjuszka 1652, prof. 1654
14. Teresa Anna Baranowska, ur. 1640, nowicjuszka 1653, prof. 1654, w l. 1688-1690 w Dubnie, zm. 1692
15. Joanna Katarzyna Kulczyńska, ur. ok. 1633, nowicjuszka 1653, prof. 1655, zm. 1704
16. Eufrozyna Promińska, nowicjuszka 1654, prof. 1658, zm. 1701
17. Marta Helena Żuchowska, konwerska, nowicjuszka 1656, prof. 1658, zm. 1704
18. Rozalia Anna Bieńkowska, nowicjuszka 1659, prof. 1660, zm. 1711
19. Agnieszka Anna Krzeczowska, nowicjuszka 1662, prof. 1665
20. Aleksandra Febronia Fredrówna, nowicjuszka 1663, prof. 1664, zm. 1709
21. Magdalena Fredrówna, nowicjuszka 1663, prof. 1664, zm. 1713
22. Izabela Teodora Aksakówna, nowicjuszka 1663, prof. 1664, zm. 1703
23. Franciszka Katarzyna Aksakówna, nowicjuszka 1663, prof. 1664, zm. 1715
24. Benedykta Magdalena Witkiewiczówna, nowicjuszka 1667, prof. 1668, w 1688 poszła na fundację do Dubna, zm. 1715 lub 06.12. 1716
25. Katarzyna Zofia Popławska, nowicjuszka 1669, prof. 1670, zm. 1724
26. Tekla Konstancja Popławska, nowicjuszka 1669, prof. 1670, zm. 1730

²⁶⁰ Opracowana na podst. M. Borkowska, *Leksykon*, s. 286-295

27. Martyna Anna Jurkiewiczówna, ur. ok. 1650, nowicjuszka 1670, prof. 1671, zm. 1695
28. Bogumiła Elżbieta Gościmińska, nowicjuszka 1671, prof. 1674, zm. 1711
29. Teresa Agnieszka Jańska, nowicjuszka 1672, prof. 1774, zm. 1704
30. Aniela Anna Minówna/Minorówna, obl. 1672, nowicjuszka 1677, prof. 1681, zm. 1719
31. Katarzyna Skorecka Albiczówna, ur. 1609 w Wiślicy, u prezentek od przed 1646, 1650-1681 przełożona Domu Sierot, przed 1677 nowicjuszka, pozostała w Krakowie po wyjeździe mniszek i od 1682 krakowska wizytka (s. Franciszka), zm. 8 grudnia 1685
32. Eufrozyna Dębińska/Dembińska, przed 1650 u prezentek, przed 1677 nowicjuszka, pozostała w Krakowie po wyjeździe mniszek, od 1692 przełożona prezentek oraz szkoły, zm. 1695
33. Jadwiga Teofila Sokołowska, konwerska, nowicjuszka 1679, prof. 1781, zm. 1713
34. Agnieszka Anna Ożdżanka (Ożga), nowicjuszka 1680, prof. 1681, zm. 1731
35. Wiktoria Katarzyna Rosnowska, nowicjuszka 1681, prof. 1684, zm. 1715
36. Anna Zofia Polanowska, nowicjuszka 1682, prof. 1684, zm. 1725
37. Kolumba Magdalena Wielhorska, ur. ok. 1668, nowicjuszka 1683, prof. 1685, zm. 1704
38. Urszula Ożdżanka (Ożga), nowicjuszka 1683, prof. 1685, zm. 1730
39. Aleksandra Katarzyna Owadowska, nowicjuszka 1684, prof. 1686, zm. 1750
40. Marianna Katarzyna Wyszopolska, nowicjuszka 1686, prof. 1687, zm. 1704
41. Apolonia Teresa Borysławska, nowicjuszka 1686, prof. 1687, zm. 1737
42. Barbara Agnieszka Moczarska, nowicjuszka 1687, prof. 1688, zm. 1737
43. Ewa Katarzyna Cebulska, konwerska, nowicjuszka 1689, prof. 1690, zm. 1716
44. Dorota Anna Wiktorówna, nowicjuszka 1689, prof. 1690, zm. 1744
45. Marcelina Apolonia Gumowska, ur. 1681, nowicjuszka 1693, prof. 1695, zm. 1737
46. Eufrazja Teresa Gościmińska, ur. ok. 1683, nowicjuszka 1698, prof. 1699, zm. 1757
47. Paulina Małgorzata Piotrowicka, ur. 1680, nowicjuszka 1700, prof. 1701, zm. 1746

48. Cecylia Rozalia Trzebuchowska, nowicjuszka 1698, prof. 1702, zm. 1741
49. Eleonora Helena Brochocka, nowicjuszka 1707, prof. 1709, zm. 1724
50. Teresa Joanna Piaskowska, nowicjuszka 1707, prof. 1709, zm. 1758
51. Marianna Jadwiga Janiszewska, nowicjuszka 1708, prof. 1709, zm. 1737
52. Ludwika Marianna Rzeczycka, nowicjuszka 1710, prof. 1711, zm. 1748
53. Salomea Konstancja Kunaszewska, ur. ok. 1697, nowicjuszka 1710, prof. 1711, zm. 1777
54. Febronia Polanowska, nowicjuszka 1711, prof. 1712, zm. 1759
55. Magdalena Katarzyna Bełżecka, nowicjuszka 1711, prof. 1712, zm. 1764
56. Marta Anna Szydłowska, konwerska, nowicjuszka 1711, prof. 1713, zm. 1715
57. Kolumba Katarzyna Łabęcka, nowicjuszka 1712, prof. 1714, zm. 1732
58. Archangela Julianna Borysławska, nowicjuszka 1715, prof. 1716, zm. 1778
59. Katarzyna Marianna Rozwadowska, nowicjuszka 1716, prof. 1717, zm. 1768
60. Wiktoria Joanna Wiktoria Rozwadowska, nowicjuszka 1719, prof. 1720, zm. 1742
61. Ludwina Regina Hulaniecka/Ulaniecka, konwerska, nowicjuszka 1718, prof. 1719, zm. 1763
62. Franciszka Teresa Gawarczewska, nowicjuszka 1719, prof. 1720, zm. 1736
63. Helena Franciszka Kaczorowska, nowicjuszka 1719, prof. 1721, zm. 1759
64. Rozalia Marianna Rejówna, nowicjuszka 1720, prof. 1721, zm. 1760
65. Martyna Franciszka Modzelewska, nowicjuszka 1723, prof. 1724, zm. 1758
66. Antonina Helena Drohojowska, nowicjuszka 1724, prof. 1725, zm. 1777
67. Elżbieta Zuzanna Kolmasówna/Kolmatówna, konwerska, nowicjuszka 1724, prof. 1725, zm. 1757
68. Benedykta Teresa Stetkiewiczówna, nowicjuszka 1725, prof. 1726, zm. 1756
69. Marianna Staszewska/Staniszewska (1736)
70. Maria Magdalena Helena Elżbieta z Kuropatwów Bełżecka, od 1716 w klasztorze, obl. i prof. 1727, zm. 1728
71. Aniela Marianna Tyrawska, nowicjuszka 1729, prof. 1730, zm. 1772
72. Konstancja Barbara Radgowska, nowicjuszka 1730, prof. 1731, zm. 1744
73. Józefa Krystyna Bogumiła Suchodolska, nowicjuszka 1725, prof. 1730, zm. 1762

74. Anna Marianna Kalinowska, nowicjuszka 1730, prof. 1733, zm. 1774
75. Małgorzata Anna Turzańska, nowicjuszka 1730, prof. 1731, zm. 1788
w rozproszeniu
76. Eufrozyna Barbara Stadnicka, nowicjuszka 1731, prof. 1732, zm. 1756
77. Urszula Rozalia Wychowska, nowicjuszka 1732, prof. 1733, zm. 1778
78. Agnieszka Gurowska, nowicjuszka 1733, prof. 1736, zm. 1790
w rozproszeniu
79. Agata Magdalena Brodowska, nowicjuszka 1733, prof. 1734, zm. 1748
80. Eufrazja Aniela Bielska, nowicjuszka 1734, prof. 1738, zm. przed 1757 (?)
81. Eufemia/Eugenia (?) Joanna Granowska, nowicjuszka 1733, prof. 1734,
zm. 1780
82. Petronela Achnazarowiczówna, nowicjuszka 1735, prof. 1736, zm. 1759
83. Eleonora Krupska, nowicjuszka 1736, prof. 1737, zm. 1772
84. Zofia Joanna Stadnicka, nowicjuszka 1739, prof. 1740, zm. w lwowskim
szpitalu szarytek w 1800
85. Bogumiła lub Deograta Rozalia Granowska, nowicjuszka 1739,
prof. 1741, zm. 1774
86. Pelagia Magdalena Golejowska, nowicjuszka 1739, prof. 1743, zm. 1784
u benedyktynek łacińskich we Lwowie
87. Róża Elżbieta Gurowska, nowicjuszka 1739, prof. 1740, zm. 1888
u benedyktynek łacińskich we Lwowie
88. Franciszka Zofia Gałęcka, nowicjuszka 1739, prof. 1740, zm. 1790
w szpitalu szarytek we Lwowie
89. Barbara Marianna Otocka, ur. 1725 (?), nowicjuszka 1739, prof. 1741,
zm. 1798 we Lwowie w rozproszeniu
90. Serafina Joanna Czosnowska, ur. ok. 1723, nowicjuszka 1740, prof. 1741,
od 1782 w klasztorze karmelitanek trzewickowych w Dubnie, gdzie
zm. 1800
91. Teofila Salomea Bielska, nowicjuszka 1741, prof. 1743 (1757)
92. Marianna Teresa Radziejewska, ur. 1724, nowicjuszka 1741, prof. 1742,
zm. 1808 w Sąsiadowie
93. Kolumba Marianna Granowska, nowicjuszka 1741, prof. 1742, zm. 1790
w rozproszeniu
94. Felicjana Franciszka Wkryńska, nowicjuszka 1741, prof. 1742, zm. 1766
95. Eufemia Aniela Modzelewska, ur. ok. 1726, nowicjuszka 1742, prof. 1743,
zm. jako benedyktyнка łacińska we Lwowie w 1801 r.
96. Joanna Bielska, nowicjuszka 1743, zmarła przed profesją w 1744
97. Wiktoria Anna Rosochacka, nowicjuszka 1744, prof. 1745 (1757)

98. Joanna Anna Rozwadowska, nowicjuszka 1746, prof. 1747, zm. 1782 u benedyktynek łacińskich we Lwowie
99. Marta Franciszka Uruska, konwerska, nowicjuszka 1748, prof. 1749, zm. 1791 w rozproszeniu
100. Justyna Maria Egipcjanka Kosówna/Koszówna (?), nowicjuszka 1750, prof. 1751 (1757)
101. Zuzanna Marianna Paulewiczówna/Paulikiewiczówna, nowicjuszka 1751, prof. 1752, zm. 1759
102. Konstancja Petronela Rosochacka, ur. ok. 1740, nowicjuszka 1752, prof. 1753, konsekratka w 1757, zm. 1764
103. Maria Egipcjanka Anna Karpińska, konwerska, ur. ok. 1728, nowicjuszka 1752, prof.?, zm. 1797 we Lwowie w rozproszeniu
104. Karolina Kunaszewska, prof. 1757, zm. 1805 w Bursztynie
105. Weronika Mierzejowska, prof. 1757, zm. 1787 u lwowskich szarytek
106. Eudoksja Cielecka, ur. ok. 1740, nowicjuszka 1757, prof. ?, zm. 1794 u benedyktynek łacińskich we Lwowie
107. Beata Cielecka, nowicjuszka 1757, prof. ?, zm. 1779
108. Tekla Ożdżanka (Ożga), zm. 1759, może jako nowicjuszka
109. Eufrazja Lipińska, nowicjuszka ok. 1760, prof.?, zm. 1764
110. Teresa Ożdżanka (Ożga), nowicjuszka ok. 1760, prof. ?, zm. 1768
111. Tekla Ptaszyńska, nowicjuszka po 1750, prof. ?, zm. 1768
112. Rozalia Popowska, ur. ok. 1743, nowicjuszka 1764, zm. 1829 u sakramentek we Lwowie
113. Justyna Borysławska, zm. 1781
114. Eufrazja Orlewska, konsekratka, zm. 1791 w rozproszeniu
115. Paulina Kalinowska, ur. ok. 1750, nowicjuszka ok. 1765, zm. w 1800 w Krystynopolu
116. Józefa Jurewiczówna, ur. ok. 1748, nowicjuszka ok. 1767, prof. ?, w 1782 r. wyjechała do klasztoru karmelitanek trzewiczkowych do Dubna, gdzie zm. 1794
117. Teresa Kociejowska, konwerska, ur. ok. 1752, nowicjuszka ok. 1773, prof. ?, zm. w 1797 w Firlejowie
118. Tekla Zawadzka, nowicjuszka po 1768, prof.?, zm. 1786 w rozproszeniu
119. Bibiana Świdzka, konwerska, nowicjuszka 1775, prof. ?, od 1782 u lwowskich sakramentek, gdzie zm. 1837
120. Magdalena Wyszopolska, ur. ok. 1751, nowicjuszka ok. 1778, prof. ?, zm. 1801 w rozproszeniu

121. Ludwika/Ludwina Grodzicka, prof. ok. 1780, zm. 1787 u szarytek we Lwowie
122. Eufrozyna Rytarowska/Rajtarowska, nowicjuszka 1779, po kasacie usunięta, zm. 1846 u sakramentek we Lwowie
123. Helena Starzewska, nowicjuszka 1782, po kasacie usunięta
124. Anna Agnieszka Chiczevska, nowicjuszka 1782, po kasacie usunięta

SPIS PRZEORYSZ

Aniela Dunin-Szpotówna	1633-1644
Magdalena Łaska	1644-1652
Wiktoria Kłosowska	1652-1654
Marcelina Kobylińska	1656-1663
Apolonia Jasińska	1663-1667
Teresa Baranowska	1670-1674
Marcelina Kobylińska	1674-1677
Franciszka Aksakówna	1677-1681
Teresa Baranowska	1681-1685
Marcelina Kobylińska	1685-1688
Teresa Baranowska	1690-1692
Franciszka Aksakówna	1693-1695
Rozalia Bieńkowska	1695-1698
Tekla Popławska	1698-1702
Agnieszka Ożdżanka	1702-1707
Urszula Ożdżanka	1707-1710
Anna Polanowska	1710-1714
Urszula Ożdżanka	1714-1717
Anna Polanowska	1717-1720
Urszula Ożdżanka	1720-1723
Dorota Wiktorówna	1723-1726
Magdalena Bełżecka	1726-1729
Eufrazja Gościmińska	1729-1732
Magdalena Bełżecka	1732-1735
Paulina Piotrowska	1735-1739
Eufrazja Gościmińska	1739-1743
Magdalena Bełżecka	1743-1748
Eufrazja Gościmińska	1748-1751

Rozalia Rejówna	1751-1753
Józefa Suchodolska	1753-1756
Małgorzata Turzańska	1756-1759
Aniela Tyrawska	1759-1763
Eufemia Granowska	1763-1767
Agnieszka Gurowska	1767-1770
Barbara Otocka	1770-1779?
Pelagia Golejowska	1779?-1782

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne:

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

- Archiwum roskie, list M. Obrębskiego do J. Sapielhy z 17 czerwca 1738, sygn. LIII/68.
- Zbiór Czołowskiego, sygn. 262.

Archiwum Klasztoru SS Wizytek w Krakowie

- Dokumenty Anieli Minówny, sygn.B.I.b. 16; B.I.b.3.
- *Forma Licencyej Wprowadzenia Panien Zakonnych pod tytułem Nawiedzenia Najświętszej Panny Marycy do Miasta Krakowa od Imści Księdza Administratora Biskupa Krakowskiego.*

Archiwum Krakowskiej Prowincji Zakonu Karmelitów Bosych w Czernej

- Zespół akt: Archiwum Karmelitanek w Dubnie, rps. sygn. 1, rps. sygn. 4.
- *Acta Capituli provincialis provinciae Poloniae*, sygn. 54.

Archiwum Opactwa Benedyktynek Iwowskich w Krzeszowie Kamiennogórskim

- Księga wpisowa bractwa Aniołów Stróżów, sygn. F1.

Archiwum Opactwa SS Benedyktynek w Żarnowcu na Pomorzu

- *Kroniczka Siostry N.*

Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie

- Dokument potwierdzający Joannę Konarzewską na urządzie przeoryszy, rps. sygn.. LwK 1.

Archiwum Polskiej Prowincji Zakonu Karmelitów w Krakowie na Piasku

- *Acta Capituli provincialis provinciae Poloniae*, rps. sygn. 92, 100, 128, 619.

- *Liber Vitae [aeternae]*, rps. sygn. 109.

Archiwum Zgromadzenia Sióstr Prezentek w Krakowie

- Dokument króla Jana Kazimierza z 15 marca 1662 r., sygn. A I/IV/14.
- Dokument Jana Kazimierza z 30 września 1667 r., sygn. A I/IV/7.
- *Historia Domowa Domu Panien Sierot a potem i klasztoru panien zakonnych pod tytułem Ofiarowania NMP na Szpitalnej ulicy zostających od roku 1621*, sygn. A X/1/I.

Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie

- *Kollekta funduszu kościoła i klasztoru zapisów, sum wyderkaflowych, placów, etc. W. P. Karmelitanek D. Z. pod tytułem Ś. Agnieszki, P i Męczenniczki, w mieście J.K.M. Lwowie na Halickim przedmieściu zostających*, rps. sygn. 2003.

Biblioteka Naukowa im. W Stefanyka Ukraińskiej Akademii Nauk we Lwowie

- *Summarischer Extrakt der in den Kgr. Galizien u. Lodomerien ligenden Orden ... vom 1 April 1774*, rps. sygn. 255 I (sygn. sprzed 1939 r.).

Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

- P. Krasny, *Bernard Meretyn i problem rokoka w architekturze polskiej*, Kraków, 1994, rozprawa doktorska (mps).

Österreichisches Staatsarchiv w Wiedniu

- *Acta Generalia* F. Nr. 71, sygn. 266 April. 782, nr. 15, 36, 41.
- *Acta Generalia* F. Nr. 70, sygn. 283, K. A. *Bericht der Abolitionskommission Lemberg* 8 Maerz 782, nr. 22.
- *Protocollum Commisionis intuitu abolitorum Conventuum. Leopoli die 16 Martii 1782*, sygn. 501, ex Augusto 782.
- *Konwol. 10. Sign. 220 ex Martio 783. Dekret a. d. galiz. Gub. dto. 18 März 783.*

Źródła drukowane:

- Boniecki A., *Herbarz polski, Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, Warszawa 1899-1913.
- *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, t. VI, Patavii 1958.
- *Kalendarzyk narodowy y obcy na rok ... 1792. ...*, Warszawa 1791.
- *Kawalerowie i statuty Orderu Orła Białego 1705-2008*, Warszawa 2008.
- *Lilia florencka*, Kraków 1671.
- Niesiecki K., *Herbarz Polski*, wyd. J. Bobrowicz, Lipsk 1839-1846.
- *Relacje arcybiskupów lwowskich 1595-1794*, Lwów 1937, wyd. T. Długosz.
- *Teresa od Jezusa, Autobiografia mistyczna i inne pisma*, pod red. C. Gila, Kraków 2010.
- *Volumina Legum*, Petersburg 1860, t. VI.
- *Żywot wielebnej matki Teresy od Pana Jezusa Marchockiej klasztorów karmelitanek bosych we Lwowie i w Warszawie fundatorki*, Kraków 1901.

Opracowania:

- Adamski J., *Dawny kościół p.w. św. Agnieszki i klasztor ss. karmelitanek trzewickowych (później gmach Ossolineum)*, [w:] *Kościół i klasztory Lwowa z okresu przedrozbiorowego, cz. 1, Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, t. 19, pod red. J. K. Ostrowskiego, Kraków 2011, s. 269-278.
- Alford E., de la Croix P. M., *Le Carmel*, [w:] *Les Ordres religieux la vie et l'art*, t. 2, *Les Ordres Actifs*, pod red. G. le Bras, Paris 1980, s. 145.
- Ancilli E., *Santa Maria Magdalena de'Pazzi. Estasi – dottrina – influesso*, Roma 1967.
- Aptacy J., *Św. Maria Magdalena de' Pazzi (1566-1607) – Życie i Doktryna*, [w:] *Perspectiva, Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne*, 5(1): 2006, s. 16-36.
- Bar J., *Najstarsze dokumenty zgromadzenia panien prezentek*, [w:] *Nasza Przeszłość*, 7: 1958, s. 292-196.
- Barącz S., *Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce*, Lwów 1861.
- Borkowska M., *Karmelitanki dawnej obserwancji w Polsce. Dzieje zapomnianego zakonu*, [w:] *Nasza Przeszłość*, 75: 1991, s. 92-116.
- Borkowska M., *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, Warszawa 2008, t. 3, *Wielkie Księstwo Litewskie i Ziemia Ruska Korony Polskiej*, s. 286-295.
- Borkowska M., *Między tradycją a powrotem do źródeł: XVI-wieczne modele odnowy życia zakonnego w Polsce, Fermentum massae mundi. Księga pamiątkowa ku czci Jacka Woźniakowskiego*, Lublin 1990.
- Borkowska M., *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII-XVIII wieku*. Warszawa 1996.
- Burda E., *Sierakowski Waclaw Hieronim z Bogusławic h. Ogończyk (1799-1780)* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXVII, Warszawa-Kraków 1996-1997, s. 306-317.
- Chodyncki I., *Historia stołecznego Królestw Galicji i Lodomerii miasta Lwowa od założenia jego aż do czasów teraźniejszych*, Lwów 1829.
- Chotkowski W., *Historia polityczna dawnych klasztorów panieńskich w Galicji 1773-1848 na podstawie akt cesarskiej kancelarii nadwornej*, Kraków 1905.
- *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, Praha 1991.
- Czamańska I., *Wiśniowiecy. Monografia rodu*, Poznań 2007.
- Derwich M., *Kluzura – wprowadzenie do tematu*, [w:] *Nobilissimo et bono magistro. Księga pamiątkowa ku czci księdza infułata profesora Bolesława Kumora*, pod red. W. Bochnaka, Legnica 2011, s. 151-156.
- Fankidejski J., *Klasztory żeńskie w diecezji chełmińskiej*, Pelplin 1883.
- Foltýn D., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005.
- Gąsior R., *Matuła, T., Szkoła Sióstr Prezentek w Krakowie w latach 1627-1918*, Lublin 1998.
- Gąsior R., *Pozwoliła się prowadzić Duchowi Świętemu. Sługa Boża Zofia z Maciejowskich Czeska (1584-1650) Założycielka szkoły i Zgromadzenia Sióstr Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny (Prezentek)*, Kraków 2005.
- Gębarowicz M., *Jan Andrzej Próchnicki* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, Warszawa 1984-1985 t. XXVIII, s. 547-550.

- Gil C., *Słownik polskich karmelitanek bosych 1612-1914*, Kraków 1999.
- Giżycki J. M. (Wołyńskiak), *Z przeszłości karmelitów na Litwie i Rusi*, cz. 2, Kraków 1918
- Giżycki J. M. (Wołyńskiak), *Zniesione kościoły i klasztory rzymsko-katolickie w dawnej diecezji kamienieckiej*, [w:] *Nova Polonia Sacra*, 1: 1928.
- Górski K., *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, Kraków 1936.
- Ignaszewska F. S., *Historia fundacji klasztoru SS Nawiedzenia NMP (wizytek) w Krakowie (1681-1699)*, [w:] *Nasza Przeszość*, 58: 1982, s. 6-93.
- Jaroszuk J., *Katarzyna Radziwiłłowa z Sobieskich* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX/3, z. 126, s. 392.
- Józefowicz J. T., *Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690 obejmująca w szczególności dzieje dawnej Rusi Czerwonej a zwłaszcza historią arcybiskupstwa lwowskiego w tej epoce*, Lwów 1854.
- Kaczorowski B., *Zabytki starego Lwowa*, Warszawa 1990.
- Kalinowski R., *Klasztory karmelitanek bosych w Polsce, na Litwie i Rusi, ich początek, rozwój i tułactwo w czasie rozruchów wojennych w XVII wieku. Rzecz osnuta na kronikach klasztornych*, Kraków 1901.
- Kowalczyk J., *Świątynie późnobarokowe na Kresach. Kościoły i klasztory w diecezjach na Rusi Koronnej*, Warszawa 2006.
- Kurczewski J., *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912.
- Lapis D., Lapis B., *Beginki w Polsce w XIII-XV wieku*, [w:] *Kwartalnik Historyczny*, 79:1972, s. 521-544.
- Mańkowski T., *Dzieje gmachu Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich*, Lwów 1927.
- Mańkowski T., *Lwowskie kościoły barokowe*, Lwów 1932.
- Niesiecki K., *Korona Polska przy Złotej Wolności Starożytnymi Wszystkich Kathedr, Prowincyi y Rycerstwa Kleynotami Heroicznym Męstwem y odwagą, Naywyższemi Honorami a naypierwey Cnotą, Pobożnością y Świątobliwością Ozdobiona ...*, t. 3, Lwów 1740.
- Orłowicz M., *Ilustrowany przewodnik po Lwowie ze 102 ilustracjami i planem miasta*, Lwów -Warszawa 1925.
- Partyka J., *Żona wyćwiczona. Kobieta pisząca w kulturze XVI i XVII w.*, Łódź 2004.
- Przyboś A., Rożek M., *Biskup krakowski Andrzej Trzebicki*, Warszawa-Kraków 1989.
- Rechowicz M., *Stanisław Grochowski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, Warszawa 1959-1960, t. 8, s. 597-599.
- Rubczyński M., *Głos Pana kruszący cedry libańskie*, Berdyczów 1762.
- *Santos del Carmelo*, Madrid 1982, 354-357.
- Schneider A., *Encyklopedia do krajoznawstwa Galicji*, t. 1, Lwów 1871.
- *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. B. Chlebowskiego, t. 14, Warszawa 1895.
- Stefaniak P., *Dzieje klasztoru mniszek dominikańskich w Piotrkowie Trybunalskim*, Piotrków Trybunalski 2009.
- Stefaniak P., *Dzieje mniszek dominikańskich w krajach słowiańskich*, Kraków-Racibórz 2007.

- Stefaniak P., *Dzieje tercjarek dominikańskich „de poenitentia” we Lwowie (1293-1740)*, [w:] *Nasza Przeszość*, 121: 2014, s. 87-88.
- Stefaniak P., *Klasztory mniszek dominikańskich ruskiej prowincji zakonu*, [w:] *Nasza Przeszość*, 108: 2007, s. 325-329.
- Stefaniak P., *Tercjarki Zakonu Kaznodziejskiego na Pomorzu XIV-XVI w.*, [w:] *Studia Gdańskie*, 27: 2010, s. 131-151.
- Szylar A., *Liczba zakonnic, skład osobowy i rotacja na urzędach w klasztorze benedyktynek w Sandomierzu w latach 1615-1903*, [w:] *Nasza Przeszość* 102: 2004, s. 293-294.
- Umiński, J., *Historja Kościoła*, t. 2, *Czasy nowożytne*, Lwów 1934.
- Wanat B. J., *Zakon Karmelitów Bosych w Polsce*, Kraków 1979.
- Zaucha T., *Kościół p. w. Niepokalanego Poczęcia Najśw. Panny Marii i dawny klasztor ss. bernardynek*, [w:] *Kościół i klasztory Lwowa z okresu przedrozbiorowego*, cz. 1, *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, t. 19, pod der. J. K. Ostrowskiego, Kraków 2011, s. 77-89.
- Zawada M., *Antologia mistyki polskiej*, t. II, Kraków 2008.
- Żołędź-Strzelczyk D., *Dziecko w dawnej Polsce*, Poznań 2002.

SUMMARY OF THE HISTORY OF THE CARMELITAN MONASTERY OF THE FORMER OBSERVATION IN Lviv OF ST. AGNIESZKA VIRGIN AND MARTYRS (1632-1782)

ABSTRACT

The Monastery of the Carmelite nuns of the old observatory is an example of a medieval order that existed in the post-Tridentine reality in Lviv. It was created spontaneously, i.e. according to the medieval method. First, it was a tertiary community, and then after six years in 1638 it assumed the status of a convent of nuns. Both noblewomen and townspeople entered the monastery. Its history was in line with the old Polish ways of leading female religious life. It was also a middle-class, typically urban monastery. The community of this monastery was relatively large. The end of the monastery was put by the dissolution of contemplative orders in the Austrian Empire ordered by Joseph II in 1782.

KEYWORDS: Lviv, Carmelite nuns, enclosure, monastery.